

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ**

Кол жазма укугунда
УДК: 37.021:372.8(575.2) (043.3)

КЫДЫРАЛИЕВА АЙТИКАН РАИМЖАНОВНА

**И.БЕКБОЕВДИН ИЛИМИЙ ЖАНА ПЕДАГОГИКАЛЫК-
УЮШТУРУУЧУЛУК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ.**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана
билим берүүнүн тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу үчүн жазылган
ДИССЕРТАЦИЯ

Илимий жетекчи: педагогика
илимдеринин доктору,
профессор Алимбеков А.

Бишкек-2022

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	4
I БАП. КЫРГЫЗСТАНДА ПЕДАГОГИКА ИЛИМИНИН ӨНҮГҮШ ТАРЫХЫНЫН КОНТЕКСТИНДЕ И. БЕКБОЕВДИН ОКУМУШТУУ- ПЕДАГОГ КАТАРЫ КАЛЫПТАНЫШЫ	11
1.1. Кыргызстанда илимий педагогиканын өнүгүү, калыптануу тарыхы	11
1.2. И. Бекбоевдин өмүр жолу жана окумуштуу-педагог катары калыптанышы	25
Биринчи бап боюнча корутунду	35
II БАП. И.БЕКБОЕВДИ ИЛИМИЙ ЖАНА ПЕДАГОГИКАЛЫК- УЮШТУРУУЧУЛУК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН ИЗИЛДӨӨ МАТЕРИАЛДАРЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ	37
2.1. И. Бекбоевдин илимий педагогикалык ишмердүүлүгүн изилдөөнүн булактары.....	37
2.2. И. Бекбоевдин илимий педагогикалык ишмердүүлүгүн изилдөөнүн методологиясы жана методдору	42
Экинчи глава боюнча корутунду	52
III БАП. И. БЕКБОЕВДИН ИЛИМИЙ ПЕДАГОГИКАЛЫК УЮШТУРУУЧУЛУК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ ЖАНА АНЫН РЕСПУБЛИКАДА ПЕДАГОГИКАЛЫК ИЛИМ ЖАНА ПРАКТИКАНЫН ӨНҮГҮШҮНӨ ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ	53
3.1. И. Бекбоев Кыргыз Республикасында математиканы окутуу методикасына кошкон салымы.....	54
3.2. И. Бекбоевдин эмгектериндеги педагогиканын жалпы маселелери	68
3.2.1. Педагогиканын негизги түшүнүктөр базасын тактоо.....	70
3.2.2. И. Бекбоевдин эмгектериндеги бала затынын табияты жана инсан таламдуу окутуу идеялары.....	77
3.2.3. Окутуу процессин уюштуруунун формаларын оптимизациялоонун жалпы дидактикалык негиздери.....	92

3.2.4. Окутуу тарбиялоонун этнопедагогикалык негиздери	106
3.3. И. Бекбоевдин илимий педагогикалык уюштуруучулук ишмердүүлүгү	113
3.3.1. Илимий - педагогикалык кадрларды даярдоодогу насаатчылык ишмердүүлүгү	113
3.3.2. Мектеп жетекчилеринин кесиптик квалификациясын өркүндөтүү ишин уюштуруудагы новатордук ишмердүүлүгү	119
3.3.3. Кыргыз мектептеринде билим берүүнүн мазмунун айкындоо жана аны окуу-методикалык жактан камсыздоо багытындагы ишмердүүлүгү.....	125
Үчүнчү глава боюнча корутунду	145
Жалпы корутунду	148
КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР	152
Тиркеме	170
Жарыяланган эмгектери	170

КИРИШҮҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Окутуу тарбиялоо жаатындагы адамзат топтогон ойлордун өнүгүшүнө олуттуу салым кошкон окумуштуулардын өмүр жолу менен эмгектеринин маанисин изилдеп ачыктап берүү педагогика илиминин абалтан келе жаткан салттарынын бири. Илимге олуттуу салым кошкон окумуштуу педагогдордун илимий чыгармачылык ишмердүүлүгүн изилдөө бир эле мезгилде окумуштуу жашаган мезгилдеги мектептер жана педагогика илиминин калыптаныш өзгөчөлүктөрүн таанып билүү жана конкреттештирүүгө өбөлгө болот.

Арийне, ар кандай изилдөөчүнүн олуттуулугунун чен-өлчөмү анын эмгектери жана алардын таалим-тарбия мекемелеринин ишинин мазмунун өркүндөтүүгө кошкон салымы менен өлчөнөт. Ошону менен бирдикте улуттук тарыхтагы көрүнүктүү окумуштуулардын илимий-чыгармачылык ишмердүүлүгү башкаларды ошондой эмгек жасоого дем бергени, багыттаганы менен да баалуу. Демек, илим тарыхындагы патриархтардын орду көп кырдуу көрсөткүчтөр менен баалануучу кубулуш. Алардын ичинде бай илимий чыгармачылык тажрыйбасы менен өткөн менен келечек ортосуна көпүрө болуп педагогикалык илим мейкиндигинин масштабын, маани-маңызын арттырып арабызда катарлаш эмгектенип келе жаткан инсандардын ишмердүүлүгү өзгөчө кызыгууну туудурат. Бул жагдай окутуу-тарбиялоо жаатында жазма илимий эмгектерди жаратуу тажрыйбасы акыркы жүз жылдыкта гана калыптана баштаган Кыргыз педагогикасынын тарыхынын контекстинде өзгөчө мааниге ээ.

Кыргыз педагогикасында ишмердүүлүгү ошондой илимий таанымдык кызыкчылык жараткан инсандардын бири Кыргыз Эл мугалими, КРУИАнын корр.-мүчөсү, педагогика илимдеринин доктору, профессор Исак Бекбоев. Кыргыз адабияты дегенде эсибизге обол Ч. Айтматов келгендей кыргыз илимий педагогикасы дегенде эң биринчи пайда болуучу ассоциация бул И. Бекбоевдин ысмы. Исак Бекбоев өз доорунун, улутунун улуу педагогу Кыргызстандын

бүгүнкү тарыхындагы жандуу легендага айланган залкар инсан, улуттук педагогика илиминдеги монументалдуу фигура.

И. Бекбоевдин феномени Кыргыз педагогикасындагы XX кылымдын экинчи жарым жылдыгын XXI кылымдын башталышын кошо камтыган жалпысынан 60 жылдык мезгилди ичине алган өзүнчө бир доор. Изилдөөчү А. Алимбеков адилет белгилегендей «Кыргыз улуттук педагогика илимий педагогикасынын жаралыш, өнүгүш, калыптаныш тарыхын И. Бекбоевдин илимий ишмердүүлүгүнүн этаптарынан ажыратып кароого болбойт. Кыргыз илимий педагогикасы Исак Бекбоевдин илимий-ишмердүүлүгү менен жашташ аны менен ажырагыс биримдикте калыптанды деп айтууга толук негиз бар» [17].

Исак Бекбоевдин эмгектери жалпысынан 200дөн ашык аталыштагы фундаменталдуу монографиялар, методикалык колдонмолор, окуу программалар, окуу китептер, концепциялардан турат. Алар мектепке жаңыдан бут койгон бөбөктөрдөн баштап, университеттин студенттери, мугалимдер, илимпоздор бир сөз менен айтканда педагогиканын теориясы менен практикасына тиешелүүлөрдүн баары үчүн зарыл билимдер болуп эсептелет.

Кыргыз педагогика илиминдеги илимий билимдердин мындай фонун ага аспиет мамиле кылып, ийкемдүү колдоно билүүнү талап кылат. Бирок, кыргыз илим чөйрөсүндө даде болсо улуттук кыртыштын өзгөчөлүктөрүнө олуттуу маани бербей көнгөн адат боюнча башка өлкөлөрдүн окуу-нормативдик материалдарындагы даяр жоболорду перефразалап, айрыкча, Россиялык окумуштуулардын эмгектериндеги тексттерди ээрчип жазып, республиканын конкреттүү шарттарынан тышкары абстракттуу ой жүгүрткөн илим адамдары арбын. Мындай мамиленин дагы бир себеби катары Ата Мекендик окумуштуулардын эмгектериндеги рационалдуу илимий-педагогикалык ойлор илим айдынынан изилденип, багыттарына, баалуулугуна жараша иргелип чыга электиги. Учурдагы маалыматтарды «пайдалуулук коэффициентине» карап өздөштүрүү, иргеп тандап өздөштүрүү философиясы Ата Мекендик

илимпоздордун эмгектерин изилдөөнү объективдүү зарылдык катары кароого мажбурлайт.

Бул ыңгайда биз изилдөөгө алып жаткан И. Бекбоевдин илимий ишмердүүлүгү бизден мурда эле бир катар эмгектерде учкай талдоого алынган. Алардын катарына А.Абдиев (2008), С. Рысбаев (2005), Э. Мамбетакунов (1990), А. Мамытов (2015), Ж. Байсалов (1990), А.Муратов (2000), А. Алимбеков (2010), Н. Асипова (2020), А.Осмонкулов (2005), Ж.Турдубаев (2005), Ө.Шаршекеев (1997), С. Байгазиевдердин (2010) макалаларын кошууга болот. Бул багыттагы азыркы илимий адабияттар арасында С. Байгазиевдин «Улуттук педагогиканын улуу устаты – Исак Бекбоев» (2010) аттуу китеби (жана «Исак Бекбоев – мугалимдердин мугалими» (2008) аттуу макалалар жыйнагы өзгөчө илимий таанымдык мааниге ээ.

Теманын изилдениш абалына жүргүзүлгөн анализдин натыйжасы И. Бекбоевдин көп кырдуу илимий педагогикалык мурастарын жана уюштуруучулук педагогикалык ишмердүүлүгүнө байланыштуу фактыларды үйрөнүү төмөнкүдөй **карама-каршылыктарды** бөлүп көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берди:

- И. Бекбоевдин илимий педагогикалык, уюштуруучулук ишмердүүлүгүнүн Кыргызстандын педагогикалык илиминин өнүгүшүндөгү реалдуу салымы бар бирок, ал маселелерди жетиштүү деңгээлде чагылдырган эмгектер жок;

- бүгүнкү мугалимдер тарабынан И. Бекбоевдин Ата Мекендик билим берүүнү өнүктүрүүгө багытталган илимий методикалык идеяларын үйрөнүүгө муктаждык бар, бирок анын көп кырдуу мурастарын ырааттуу изилдөө иши колго алына элек.

Теманы тандоо ушул жүйөөлүү жагдайларга негизделип анын проблемасы И. Бекбоевдин илимий педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүгүнүн Кыргызстандагы педагогика илиминин жана практикасынын өнүгүшүндөгү орду кандай болгон? – деп таризделди.

Белгиленген проблема « *И.Бекбоевдин илимий жана педагогикалык-*

уюштуруучулук ишмердүүлүгү» – аттуу темада илимий изилдөө жүргүзүүгө түрткү болду.

Диссертациянын темасынын илимий мекемелердин жүргүзгөн негизги илимий-изилдөө иштери, ири илимий программалар менен болгон байланышы. Диссертациялык иштин темасы Кыргыз билим берүү академиясынын илим-изилдөө иштеринин тематикалык планы менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты – И. Бекбоевдин илимий педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүгүн изилдөө аркылуу анын Кыргызстандагы педагогика илиминин жана билим берүүнүн практикасынын өнүгүшүнө кошкон салымын айкындоо.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Кыргыз илимий педагогикасынын өнүгүш контекстинде И. Бекбоевдин педагог изилдөөчү катары калыптанышын ачып көрсөтүү.
2. И. Бекбоевдин Кыргызстанда математиканы окутуу методикасы илим тармагынын өнүгүшүндөгү ордун айкындоо.
3. И. Бекбоевдин эмгектериндеги жалпы педагогикалык жана дидактикалык идеяларды жана алардын Кыргыз мектептериндеги окутуу тарбиялоо ишин илимий-методикалык жактан камсыздоодогу тарыхый педагогикалык ордун ачып көрсөтүү.
4. И. Бекбоевдин илимий педагогикалык, уюштуруучулук ишмердүүлүгүнүн республикада педагогикалык илим жана практиканын өнүгүшүнө тийгизген таасирин айкындоо.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы:

- И. Бекбоевдин өмүр жолу жана педагог изилдөөчү катары калыптанышы кыргыз педагогика илиминин өнүгүш контекстинде биринчи жолу изилденди;
- И. Бекбоевдин республиканын мектептеринде математиканы окутуу методикасы боюнча изилдөөлөрүнүн илим менен практикадагы орду тарыхый педагогикалык аспектте ачылып көрсөтүлдү.

- И. Бекбоевдин эмгектериндеги жалпы педагогикалык жана дидактикалык маселелердин негизги багыттары, алардын илимий таанымдык жана практикалык мааниси айкындалды.
- И. Бекбоевдин уюштуруучулук, устаттык педагогикалык ишмердүүлүгүнүн Кыргызстанда педагогика илиминин жана окутуу тарбиялоо ишин илимий-методикалык жактан камсыздоо практикасынын өнүгүшүнө тийгизген таасири ачылып көрсөтүлдү.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык маанилүүгү:

Изилдөөнүн натыйжалары төмөнкүдөй чөйрөлөрдө колдонулушу мүмкүн:

- Кыргызстанда педагогика илиминин өнүгүш тарыхын тактоодо айрыкча башка окумуштуу педагогдордун өмүр жолу менен илимий-педагогикалык чыгармачылыгы боюнча изилдөөлөрдө;
- кыргыз мектептеринде математиканы окутуу жана окуу куралдарды даярдоо практикасында;
- мектеп мугалимдеринин кесиптик педагогикалык компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү багытындагы иш чараларда;
- университеттерде “Педагогиканын тарыхы”, “Дидактика” жана “Математиканы окутуунун методикасы” дисциплиналарынын мазмунун өнүктүрүүдө.

Диссертациянын коргоого коюлган негизги жоболору:

1. И. Бекбоевдин илимий-ишмердүүлүгү кыргыз педагогикасында тарыхый тажрыйбаларды жалпылоо жана мектептерди окуу методикалык ресурстар менен камсыздоодон дидактика жана методика багытында теориялык изилдөөлөрдү жүргүзүүгө өтүү зарылдыгын шарттаган тарыхый мезгилге туш келип, ал процесстер менен ажырагыс биримдикте өнүгүп калыптанды. И. Бекбоев илимпоз, уюштуруучу педагог катары кыргыз педагогика илиминин тарыхындагы этаптуу урунттуу учурларынын баарында көч башында болуп билими, акыл парасаты, атуулдук позициясы менен өнүгүшүнө олуттуу салым кошкон сейрек инсан болгон.

2. И. Бекбоевдин илимий ишмердүүлүгү республикада мектеп математикасын окутуу тармагынын теориясы жана практикасы менен тутумдаш. Анын эмгектериндеги математикалык билим берүүнүн турмуш менен байланышын камсыздоо, математиканы окутуу процессинде окуучулардын өз алдынча иштөө билгичтик менен көндүмдөрүнүн деңгээлин жогорулатуу, окуучуларга мектеп математика курсун өздөштүрүүнүн рационалдуу ыкмаларын үйрөтүү, математика боюнча класстан тышкары иштөө ыкмалары тууралуу концептуалдуу идеялары реалдуу практикалык талаптардан улам жаралып, мезгилинде таасирдүү кызмат өтөп актуалдуулугун азыр да жоготпой келет.
3. И. Бекбоевдин илимий ишмердүүлүгүнө көп кырдуулук, энциклопедиялуулук мүнөздүү. Анын эмгектеринде кыргыз педагогикасынын терминологиялык базасы, инсан таламдуу окутуунун теориялары жана технологиялары; класстык сабактын дидактикалык негиздери, окутуу тарбиялоонун мазмунун улуттук маданий өзгөчөлүктөргө ылайык өнүктүрүү сыяктуу көп кырдуу маселелер иликтенген.
4. И. Бекбоев билим берүү чөйрөсүндө өзгөчө иш билгилиги илимий педагогикалык уюштуруучулук жөндөмү илимий педагогикалык кадрларды даярдоо системасында да айрыкча ачыкка чыккан. Ал Кыргызстанда педагогика багытында илимий кадрларды, мектептер үчүн окуу программаларды, окуу китептерди даярдоого дараметтүү окумуштуу-методисттердин жоон тобун даярдоого салмактуу салым кошкон. Анын мектеп жетекчилеринин квалификациясын жогорулатуу боюнча уюштуруучулук ишмердүүлүгү республиканын чегинен тышкары таанылган тажрыйбасы азыркы мезгил үчүн да актуалдуу.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Диссертациялык изилдөөнүн илимий натыйжалары, коргоого сунушталган жоболор И. Бекбоевдин мурастарын жана анын уюштуруучулук-педагогикалык ишмердүүлүгүн чагылдырган булактарды талдоонун негизинде диссертанттын өзү тарабынан жеке иштелип чыккан

Изилдөөнүн натыйжаларын тастыктоо (апробациялоо) жана практикада пайдалануу, жыйынтык-корутундуларын ишке И. Бекбоевдин илимий иштерине байланыштуу Кыргыз билим берүү академиясынын Окумуштуулар кеңешинин жыйындарында, Педагогикалык кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо республикалык институтунун курстарында, методсекцияларда окулган докладдар, лекциялар аркылуу илимий методикалык жобо-концепцияларыбыз, корутундуларыбыз туура жана теориялык жактан ынандуу, методологиялык жактан негиздүү экендиги тастыкталды.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларынын жарыяланышы: Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары 13 илимий макалада (анын ичинде 7 жергиликтүү, 6 макала РИНЦ журналында) жарыяланган.

I БАП. КЫРГЫЗСТАНДА ПЕДАГОГИКА ИЛИМИНИН ӨНҮГҮШ ТАРЫХЫНЫН КОНТЕКСТИНДЕ И. БЕКБОЕВДИН ОКУМУШТУУ-ПЕДАГОГ КАТАРЫ КАЛЫПТАНЫШЫ

1.1. Кыргызстанда илимий педагогиканын өнүгүү, калыптануу тарыхы

Педагогика илиминдеги уламалуулук принцибине ылайык тарыхый педагогикалык прогресс ар дайым өзүнөн мурдагы жетишкендиктерге таянып өнүгөт. Ушул ыңгайдан алып караганда И. Бекбоевдин илимий педагогикалык чыгармачылыгынын көп кырдуу аспектерин ачып көрсөтүү бул илимдин ага чейинки жетишкендиктерине учкай токтоло кетүү зарылдыгын жаратат. Кыргызстанда илимий педагогиканын өнүгүү калыптануу тарыхы тууралуу кеп болгондо анын эң алгачкы эмпирикалык башаты болгон элдик педагогикалык ойлор жана тажрыйбаларды көз жаздымда калтыра албайбыз. Педагогикалык илимдин өнүгүшүндөгү тигил же бул кубулуштун башаттарын элдик педагогикалык билимдерден издөө жалпы эле педагогика илиминдеги бирден бир негизги салт, эреже катары калыптанган. Тарбиялоого байланышкан түшүнүктөр – педагогикалык билимдин алгачкы түйүлдүктөрү – илимден алда канча илгери жаралган. Ушуга байланыштуу Г.Н. Волков: «Эгерде тарбиянын пайда болуу жана өнүгүү тарыхы миң беттен турган китеп катары элестете турган болсок мектеп жөнүндө алгачкы түшүнүк анын 995 же 996 беттеринен гана кезикмек», – деп жазат [98, 68]. Ал адилет белгилегендей: “Тарыхта элдин педагогикалык ой казынасынан азык албаган бир да улуу педагог жок. Элдик педагогдор дайыма улуу болушкан, ал эми улуу педагогдор дайыма элдик болушкан» [99, 168]. Бул аныктама баардык доорлордогу, бардык мезгилдердеги улуу педагогдорго мүнөздүү. Алсак, педагогика илиминин классиктери элдик педагогикалык тажрыйбаларды үйрөнүү менен гана чектелбестен, аны ар тараптуу байытууга бараандуу салым кошушкан. Бул салт айрыкча Я.А. Коменский, К.Д. Ушинский, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский [119, 179] сыяктуу залкар педагогдордун мурастарынан даана байкалат.

XX кылымдын башталышына чейин кыргыз элинде туруктуу жазма маданият, азыркыдай билим берүү системасы массалык түрдө өнүккөн эместиги белгилүү. Бирок, күнүмдүк тиричиликке, чарбалык ишке, маданиятка, этнопедагогикага, улуттук оюндарга ж.б. байланыштуу эмпирикалык – практикалык билим дамамат болуп, ар бир жаңы муун өзүнөн мурдагылардын тажрыйбасын өздөштүрүп, өнүктүрүп, байытып алдыга жылдырып келген. Ошонун натыйжасында адамдардын практикалык жана теориялык көндүмдөрү иштелип чыккан. Маселен, жашоо булагы болгон эмгекке, кесипке үйрөткөн тариздүү эле поэзияга, музыкага, жасалга, колдонмо ж.б. өнөрлөргө такшалтуу, объективдүү дүйнөнүн (география, астрономия, өсүмдүк флорасы д.у.с) сырларын өздөштүрүүгө даярдоо сындуу билим берүүнүн салттары уланып келген.

Кыргыз педагогикасынын өнүгүшүндөгү элдик педагогикалык ойлордун өсүшүн карасак, анда анын тарыхый катмарларын элдик оозеки чыгармачылык, эл акындарынын мурастары, жазма адабият мурастары катары кароого болот Кыргыздар “...адеп, акыл, эмгек, экологиялык тарбиялардын илимий негизин таамай туя билишкен, алдын ала миңдеген жылдар кийинкини көрө билген” [27, 6].

Кыргыздарда мектеп, мугалим пайда болгонго чейин коомдук масштабда элдин, айрыкча жаштардын көзүн ачуу, көөдөнүн агартуу аларды турмуштагы туура жолуна салуу багытында таасир көрсөтүүнү өзүнүн жоопкерчилиги катары эсептеп атайын аракет кылган адамдар категориясы бар беле? – деген суроо койоорубуз менен эркинден көз алдыбызга эл ырчыларынын элеси келет. Эл ырчыларынын чыгармаларынын тарбиялык мааниси адабият таануу илиминде эле ачык белгиленип келген. Алсак, эл акындары боюнча алгачкы изилдөөчү Т. Саманчин Молдо Кылычтын чыгармачылыгынын тарбиялык мүнөзү тууралуу мындай деп жазат: «Санат кыргыздын оозеки адабиятында өтө кеңири өнүккөн бир түрү. Санат ырлардын мазмуну турмуш-тиричилик жөнүндө философиялык ой жүргүзүп, жеткинчектерге турмуш салты,

тиричилик эрежелери жөнүндө түшүнүктөрдү берип, акыл-насаат үйрөтүүгө, таалим-тарбия берүүгө курулган» [15, 23].

П. Ирисов «Тарбиялык функция ырчылык өнөрдө өзөк маселе болуп келгендиктен дээрлик бул темада ырдалбаган ырчы болгон эмес. Ал гана эмес тарбия темасында ырдоо ырчынын чыгармачылык талантын баалоочу критерийге айланган.» – деп белгилеген [18, 69].

А. Алимбеков эл акындарынын чыгармаларын билим булагы катары анализдөөнүн негизинде төмөнкүдөй корутунду чыгарат: “Эл акындары өз заманынын алдыңкы акыл ишмерлери, интеллектуалдары катары өз чыгармаларында курчап турган дүйнөнүн түзүлүшү, өнүгүү диалектикасы, жаратылыштагы кубулуштар, туулган жердин географиясы, флора жана фаунасы тууралуу коомдогу күндөлүк турмуштагы, инсандар аралык мамилелердеги жакшылык менен жамандыктын чеги, жалпы улуттук, адамзаттык этикалык идеялар тууралуу ой калчап, дараметине жараша чечмелеп, элдин аң-сезиминин, акыл көрөңгөсүнүн ар тараптан өсүп, байышы үчүн ырааттуу камкордук көрүп келишкен. *Экинчиден*, акындардын элдин акыл көрөңгөсүн өстүрүүдөгү агартуучулук ишмердүүлүгү, усул ыкмалары да атайын сөз кылууга арзыйт» [17, 45]. Ырасында эле, салтанаттуу жыйында тигил же бул акындын ааламда жана айлана-чөйрөдө болуп жаткан окуялар, бөтөн эл, бөтөн жерлер же өзүн курчап турган табияттын башкалар баамдай бербеген сырлары тууралуу айткандары уккан адамдардын эсинде калып эл оозунан түшпөй бир адамдан экинчисине, атадан балага өтүп олтуруп жалпы элдик билимге айланып кеткен».

Ырчы-акындардын чыгармачылык ишмердүүлүгүн педагогикалык аспектен анализдөөдө жазгыч акындарды өзгөчө категория катары кароо зарыл. Алар тегин жерден «молдо», «молдоке» деген өз заманынын кадырлуу, сыйлуу наамына татышкан эмес. Мындай жогорку даражадагы элдик наам өз заманында билимдүүлүгү, нускасы, агартуучулугу менен калктын көзүн ачып, көөдөнүн агартууга ак кызмат кылып, салмактуу салым кошкон инсандарга карата айтылган. Ушундан улам, ошол доордогу «агартуучу», «мударис»,

«мугалим» терминдердин ордуна белгилүү өлчөмдө «молдо», «молдоке» деген сөздөр колдонулуп келген деп айтууга негиз бар. Мындай ырчы-акындардын сап башында Молдо Нияз, Нурмолдо, Молдо Кылыч, Алдаш Молдо, Молдо Багыш жана башкалар турат. Ошолордун бири Алдаш Молдо өзүнүн устаты Шакир дамбылданын жолун жолдоп, мектебинде жалаң гана диний дарстарды окутпастан, Фан дарстарынан да сабак берген, маселен, эсепти төрт амалга чейин, географиянын үч бөлүгүн: жуграфия табигы (физикалык география), жуграфия ирзи (экономгеография), жуграфия саяси (саясий география) деп өзү сабак берип турган [16, 30]. Ошентип Алдаш Молдо ошол мезгилдеги билим берүүдөгү прогрессивдүү тенденциялардан кабардар болгон. Б.а. ал ошол доордо эле элге светтик билимдин зарылдыгын түшүнгөн жана билим эне тилинде болгондо гана кайтарымдуу болоорун боолгоп билген.

Совет мезгилинин алгачкы жылдарында илимий педагогикалык адабияттар негизинен план-программалар, окуу китептер, окуу-методикалык куралдар жанрында өнүктү. Бул ишти жандандырууда 1923-жылы Түркстан Эл агартуу комиссариаты тарабынан уюштурулган *Кара-кыргыз илимий комиссиясы* өзгөчө мааниге ээ болгон. И.Арабаевдин алгачкы "Алиппеси" кыргыз эли туташ сабатсыз мезгилде, советтик доордун башталышында жаралып, чоң саясий, маданий, социалдык мааниге ээ болгон. Миңдеген адамдардын тамга таанып, окуганды үйрөнүшүнө, кийин кенже класстар үчүн "Кыргыз тили" окуу китептеринин жазылышына тажрыйбасы, материалдары менен үлгү болуп, опол тоодой кызмат кылган. Башка тектеш элдердин агартуучуларынын педагогикалык идеяларын, тажрыйбаларын кыргыз тилине ылайыктап иштеп чыгып, андан ары өркүндөшүнө өбөлгө түзгөн. Ошону менен бирге, И. Арабаевдин ал "Алиппеси" кыргыз китептерин жазуунун алгачкы улуттук үлгүсү да болуп калары шексиз. И. Арабай уулу менен Д. Шамгун уулунун "Табыйат таануу алип бееси" деген китеби башталгыч мектептердин 3-4-класстары үчүн түзүлгөн союздук программанын, ошондой эле 1930-жылы Татар мамлекеттик басмасы тарабынан басылган "Табыйаттын иш китеби" аттуу китебинин негизинде түзүлгөн. 1932-жылы Москвадан латын алфавити

менен басылып чыккан. Айрым пикирлер боюнча китеп мындан 80 жыл мурда жазылып чыгарылса дагы, анда азыркы учурда эске ала турган бир топ керектүү материалдар жана методикалык ыкмалар бар экен. Анда Жер, Күн системасындагы планеталардан баштап түндүк уюл жакта жашаган жаныбарлар, ысык алкактагы өсүмдүктөр, айыл-кыштак чарбалары, токой чарбачылыгы, өнөр жайлары жана электрдин колдонулуштары балдарга жеткиликтүү чагылдырылган [39, 67].

Илимий-методикалык адабияттардын катарын И. Арабаев менен К. Тыныстанов да байыткан. Алар тарабынан даярдалган иштелип чыккан (“Биздин тил” - 1927, “Жаңы айыл” -1929, “Тил сабагы” -1932) китептери тилди үйрөтүүнү олуттуу жеңилдеткен. Алгачкы “Окуу” китебинде (1924) , андан кийинки “Окуу – жазуу бил” (1927) алиппесинде тамга таанытуу, сабат ачуу маселелери менен бирдикте түрдүү темада үйрөнүүчүлөрдүн таанымдык талаптарына шайкеш чакан энциклопедиялык тексттер болгон.

К. Тыныстанов эне тилин окутууда өз мезгилиндеги окутуу парадигмаларына ылайык окуу үйрөнүү ишин турмуш, бала жашаган чөйрө менен байланыштырууга олуттуу маани берген. К. Тыныстанов эне тилди окутууда элдик оозеки чыгармалардын таанымдык жана тарбиялык маанисин пайдаланууга багыт берген. Бул принцип азыркы таалим-тарбияны уюштуруудагы этнопедагогикалык парадигманын идеяларына төп келип турат. Бул тууралуу С. Жигитов: “Эгерде эне тилибиздин адабий формасын нукура элдик негизден өндүрүп чыгабыз, лексикалык жактан кооз бай кылабыз, грамматикалык жактан ийкемдүү, сылык, таасын даражага жеткиребиз, калкыбыздын акыл-эсин керектүү информация менен азыктандыруу каражатына айландырабыз десек, К. Тыныстанов салган болочоктуу чыйырга түшкөнүбүз оң”- деп көрөгөчтүк менен белгилеген [4, 54].

Кыргыз тилин окутуу методикасынын тарыхы боюнча илим тууралуу кеп кылганда Казыбек Бакаевдин ысмы да эскерилип келет. Ж.Чымановдун маалыматы боюнча “Ал кыргыз тили боюнча орто мектептин окуу программасын (1957) да түзүп чыккан. 1958 -жылы “Зат атооч жана аны

окутуунун методикасы” аттуу китеби жарык көргөн. Анда эне тилин окутуунун максат милдеттерине, мазмунуна, методдоруна токтолуп, аларды зат атоочту окутуу аркылуу иштеп чыккан [183, 23].

Ал эми агартуучу Сатыбалды Нааматов 1930-жылдарга чейин балдарды тарбиялоо багытындагы “Жөжөлөр. Молдо Сасык” аңгемелер жыйнагын “Барса келбес сапар” повестин жарыялаган. 1930-жылдардан баштап илимий-методикалык эмгектерди, тагыраак айтканда сабатсыздыкты жоюуга арналган колдонмолорду жазууга киришкен. Э. Мамбетакуновдун айтуусунда, жазуучу-илимпоз 1937-жылга чейин “Чоңдор үчүн алиппеден” 7 китеп жазып чыгарган. “Балдар үчүн алиппе” 1930-жылдан 1934-жылга чейин 5 китеп, окуу китептери 1929-жылдан 1935-жылга чейин 12 китеп жазып чыгарган. Методикалык китептери 1930 – 1935-жылдары 5 китеп, 1932-жылдан 1934-жылга чейин окуу программаларынан алтыны жазып чыгарган. 1926-жылдан башталып, бирок айрыкча кийинки 1935 –1937-жылдары 9 китеп которуп чыгарган. Журналдарда 1928-жылдан 1937-жылга чейин сабатсыздыкты жоюу жана мектептерде эне тилин окутуунун түрдүү маселелери боюнча 11 макаланын автору болгон [181].

Ы. Кадыров өз мезгилинде окумуштуу методисттин эмгектеринин өтө сиңимдүү, өтүмдүү болгондугун төмөнкүчө белгилеген: *“1928-35-жылдары «Сабатсыздык жоюлсун» (чоңдор үчүн алиппе), «Кичинекей колхозчу» (балдар үчүн алиппе), «Окуу китеби» (2 бөлүктөн турат, 3 жолу басылган), «Сабаттуу колхозчу» (7 жолу басылган), «Тунгуч» (аялдар үчүн окуу китеби) ж.б. китептерди жазган. Бул окуу китептерине башка акын-жазуучулардын чыгармалары менен катар эле өзүнүн чыгармалары да кирген. С. Нааматов “Анык политехникелешкен мектеп үчүн күрөшүү”, “Тилибиздин методикасынан” (1932) деген кыргыз тили боюнча усулдук эмгектерди да жазган» [136, 33].*

Арийне, макалалар өз доорунун чен-өлчөмдөрүнө ылайык жазылган. Бирок, булар методика илиминин өнүгүш тарыхындагы олуттуу фактыларын катарында каралууга тийиш.

Кыргызстанда алгачкы илимий педагогикалык адабияттар тууралуу сөз кылганда анын эки предметтик зонасын бөлүп көрсөтүүгө болот. Алардын биринчиси кыргыз жериндеги алгачкы агартуу иштери, билим берүүнүн, мектеп ишин уюштуруунун тарыхы, өнүгүш этаптарына баа берүү жалпылоо багытында илимий педагогикалык эмгектер. Мындай эмгектердин алгачкысы ошол жылдардагы агартуу тармагынын белгилүү адистеринин бири Б.К. Кулдашевге таандык болгон. Анын “1917-30-жылдардагы кыргыз совет мектептеринин тарыхы” (Алма-Ата, 1950) аттуу эмгегинде Кыргызстандагы сабатсыздыкты жоюу багытындагы массалык иш-чаралардын натыйжалары, жалпыга милдеттүү башталгыч билим берүүгө карата даярдыктар жана аткарылган иштер илимий жактан тыкыр таразаланып талдоого алынган. Бул эмгекке автордун бир катар макалалары киргизилип алардын мазмуну педагогиканын классиктери К.Д. Ушинский менен А.С. Макаренкоун, кыргыздын агартуучу даанышман акыны Т. Сатылгановдун педагогикалык көз-караштары, башталгыч класста окуучуларды тарбиялоонун өзгөчөлүктөрү, фольклордук каражаттары тууралуу көз караштарды камтыган. Кыргызстанда билим берүүнүн тарыхы боюнча эмгектерди жаратууда А.Э. Измайловдун изилдөөчүлүк ишмердүүлүгү орчундуу мааниге ээ. Ырасында эле, өлкөдөгү билим берүү тарыхынын көп кырдуу маселелерин А.Э. Измайловдун “Кыргызстандагы советтик мектептердин тарыхы (1917–1957)” атуу эмгегисиз таануу мүмкүн эмес. Мындан тышкары аталган автордун ар кыл жылдары жарыяланган. Ал “К вопросу об изучении обобщения и распространения передового педагогического опыта” (1952), “Из опыта политехнического обучения в школах Киргизии” (1955), “Мектепте атеисттик тарбия берүү” (1967), “Кыргызстандагы советтик мектептердин тарыхы (1917–1957)” (1961), “Мектепте кесип тандоого багыт берүү” (1965), “По ленинскому пути” (1970), “В.И. Ленин и проблемы воспитания и образования” (1971), “Просвещение в республиках советского Востока” (1973), “Изучение развития культуры народов Средней Азии и Казахстана в курсе истории СССР” (в 8-10 классах); (1986), “Этика и педагогика семейной жизни” сыяктуу эмгектери Кыргызстанда

көптөгөн маселелерди андан ары изилдөө үчүн үлгү, өрнөк катары кызмат кылган.

Кыргызстандын XX кылымдын экинчи жарымындагы билим берүү системасынын өнүгүш тенденциялары М.Р. Балтабаевдин илимий эмгектеринде чагылдырылган. Айрыкча, анын эмгектеринде Кыргыз Республикасында жалпыга милдеттүү орто билим берүүнүн өнүгүш калыптанышы жана аны толук ишке ашыруудагы көйгөйлөр талдоого алынып перспективалык милдеттер негизделген.

Кыргызстандын аймагында XIX - XX кылымдардагы маданият жана билим берүүнүн өнүгүшүн тарых илиминин аспектисинен изилдеп тактоодо Д.О. Айтмамбетовдун “Дореволюционные школы в Киргизии” [6], “Культура кыргызского народа во второй половине XIX - начале XX вв. [7] аттуу эмгектеринин орду өзгөчө. Автор архивдик материалдардын негизинде мектептердин тарыхына байланыштуу көмүскөдө калган көптөгөн фактыларды алгач ирет илимий айлампага алып ачыктап чыккан.

М.Р. Рахимованын “Кыргыз Республикасында мектепке чейинки тарбия берүү системасын өнүктүрүү 1917-1992-жылда” аттуу монографиялык изилдөөсүндө Орто Азия республикаларынын ичинен биринчи жолу мектепке чейинки таалим-тарбия мекемелеринин пайда болушу жана калыптанышы изилдөөгө алынган. Ж.А. Аманалиевдин “Пути развития и перестройки образования Кыргызстана”, деген эмгегинде өткөн кылымдын 60-80 жылдарындагы Кыргызстандын мектептериндеги өнүгүш, өзгөрүүлөр талдоого алынган.

Педагогика тарыхы багытындагы андан кийинки изилдөөлөр тематикасы жагынан олуттуу айырмачылыктарга ээ болгон. Буга мисал катары Ж.Койчумановдун (Тоголок Молдонун агартуучулук ишмердүүлүгү жана педагогикалык идеялары, 1964) жана Н. Имаеванын (Токтогулдун чыгармаларындагы тарбиялык идеялар, 1971) эмгектерин көрсөтүүгө болот. Ж. Койчумановдун изилдөөсүндө Тоголок Молдо жазгыч акын агартуучу катары ар тараптуу илимий-педагогикалык анализдин объектине айланган. Автор

Тоголок Молдо эл ырчыларынан айырмаланып араб графикасында жаза билип, перс, араб, түрк элдеринин адабиятынан кабардар болгондугун реалдуу фактылардын негизинде далилдеген.

Булардын ичинен Н.Имаеванын эмгегинде алгач ирет кыргыз эл педагогикасынын булактары жана каражаттарына жалпы мүнөздөмө берилген. Автор макал ылакаптардан баштап эпосторго чейинки педагогикалык булактардын баарына педагогикалык өңүттөн мүнөздөмө берген. Ал эми улуу демократ акын Токтогулдун мурастарындагы тарбия идеяларына арналган монографиясында элдик тарбия менен акындар педагогикасындагы үндөштүк маселесин алдыңкы планда ачып көрсөткөн [112, 126].

70-жылдарда элдик педагогиканы изилдөөчү адистердин саны бир топ көбөйдү. Алардын катарына биринин артынан бири куйрук улаш диссертациялык изилдөөлөрдү аткарган Т. Ормонов, Б. Апышев, Ж. Бешимов, К. Кыдыралиев, Ж. Саипбаев, З.Кусейинова сыяктуу окумуштууларды кошууга болот. Адис изилдөөчүлөрдүн катарынын өсүшү этнопедагогикалык изилдөөлөрдүн сапаттык деңгээлинин тереңдешине жана тематикалык көп түрдүүлүгүнүн артышына чоң өбөлгө түздү. Өзгөчө Т.Ормоновдун союздук деңгээлдеги баркы бийик «Советская педагогика» («Кыргыз элинин педагогикалык пансофиясы», 1978, № 1), «Семья и школа» («Үй-бүлөнүн даанышман осуяттары», 1978, №11) [148, 149] журналдарында жарыяланган макалалары кыргыз этнопедагогикасынын тарыхындагы урунттуу көрүнүштөрдөн болуп калды. Соңку мезгилдерде бул багыттагы илимий табылгалардын авторлорунун катарына Р.А. Абдыраимова, А. Алимбеков, А. Аттокуров, А.Т. Калдыбаева, Т.В. Панкова, Т.Э. Уметов, А.Ж. Муратов ж.б. ларды кошууга болот [18, 33, 116, 151, 144].

Кыргызстанда педагогика илиминин айрым актуалдуу маселелери боюнча теориялык эмгектерди жазган окумуштуулардын көрүнүктүүлөрүнүн бири А.Я. Арет (1907–1974) болгон. Ал бир эле Кыргызстанда эмес, ошол мезгилдеги бүткүл союздук масштабда өзүн өзү тарбиялоо теориясын өнүктүрүүгө өктөм салым Б. Бондаревский, А. Кочетов, А. Бодалев, А. Ковалев

сыяктуу окумуштуулар менен бир катарда турган. Анын эмгектеринде өзүн өзү жөнгө салуу, өзүн өзү уюштуруу, өзүн өзү башкаруу, өзүнө өзү жетекчилик кылуу сыяктуу адамды личность катары калыптанышынын аныктагычтары конкреттештирилген [28, 128].

Тилекке каршы, А.Я. Ареттин илимий көз караштары республикабыздын башка окумуштуулары тарабынан, колго алынбай улантылбай келген. Бул багытта жаңыдан жарык көргөн. Г. Мадаминовдун “Өзүн өзү тарбиялоо” (2019) аттуу эмгегин республикабызда аталган проблеманын жанданышын тастыктаган факты катары кароого болот.

Педагогика илиминин биздин республикада расмий түрдө өнүгүүсү 1951-жылдын ноябрь айында Кыргыз ССР Министрлер Советинин токтомунун негизинде түзүлгөн Кыргызстан педагогикалык илим-изилдөө институтунун уюштурулушунан башталган. Бул институттун ишмердүүлүгү 1945-жылы уюштурулган Мугалимдердин квалификациясын өркүндөтүүнүн республикалык институтунун иши менен тыгыз байланышта жүргүзүлгөн.

Педагогиканын тарыхында кыргыз мектептеринде тил сабактарын окутуунун методикасы боюнча эмгектердин өнүгүшүнө салым кошкондордун катарында В.П. Петров (1910-1974) да болгон. Анын калемине 70тен ашык методикалык эмгек таандык. В.П. Петров - кыргыз мектептеринде орус тилин окутуу боюнча окуу китебинин, программалардын, методикалык иштелмелердин, илимий-теориялык эмгектердин автору. Алардын ичинен окумуштуунун “Кыргыз мектептеринде орус орфографиясын адепки окутуу ыкмалары” (1962) жана “Сүйлөөгө жана жазууга алгачкы окутуу” (1966) сыяктуу эмгектери республикада бул багыттагы изилдөөлөргө өрнөк болгон.

Республикада окутуу методикалары менен бирдикте жаштарды эмгекке, турмушка даярдоо маселелери боюнча изилдөөлөр да жүргүзүлгөн. Алардын бири П.С. Дадабаевага (1930–1976) таандык.

Дээрлик XX кылымдын экинчи жарымынан XXI кылымдын башына чейин Кыргызстанда орус тилин жана адабиятын окутуу методикасын жаңы

коомдук педагогикалык талаптарга ылайык өнүктүрүү ишин Л. А. Шеймандын илимий жана уюштуруучулук эмгектерисиз элестетүүгө болбойт.

Анын калеминен X-XI класс (1987, 2002), “Кыргыз мектептери үчүн орус адабияты боюнча окуу китептеринин түзүмүн жакшыртуунун жолдору” (1973, 1975, 1977), «Кыргыз мектептеринде орус адабиятын окутуунун методикасынын негиздери» (1981, 1982), «Орус адабияты. Кыргыз мектептеринин IX-X класстар үчүн окуу китеби» (авторлош, 1961-1990), «XIX к. орус классикасынын маанилүү барактары» (X класс үчүн 1990) сыяктуу илимий-методикалык комплекстин түзүүчүсү жана автору.

Кыргызстанда физиканы окутуунун теориялык маселелерин, окуу-методикалык жактан камсыздоо маселелерин Эсенбек Мамбетакуновдун изилдөөлөрүсүз элестетүүгө болбойт. Э.Мамбетакуновдун илимий иштери окуучулардын физикалык түшүнүктөрүн калыптандыруунун психолого-дидактикалык проблемаларын изилдөөгө арналган. Ал тарабынан бул илимий түшүнүктөрүн адамдын аң-сезиминде пайда болушунун психофизиологиялык маселелерин талдоонун натыйжасында илимий түшүнүктөр бир эле учурда таанып-билүүнүн объектиси, түшүнүктүн мазмунун өздөштүрүүнүн каражаты жана предмет менен кубулуштарды таанып-билүүнүн жыйынтыгы катары караларын илимий жактан тастыкталган; физикалык түшүнүктөрдү калыптандыруу процесси окуучулардын диалектикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүнүн каражаты экендиги далилденген. Азыркы кыргыз мектептериндеги колдонулуп келе жаткан «Табият таануу», «Физика» жана «Астрономия» боюнча билим берүү стандарты, программасы, окуу китептери, методикалык колдономолору түгөлү менен автордун өзү же ал иштеп чыккан концептуалдуу сунуштардын негизинде даярдалган.

Советтик мезгилде мектептерде окутуу ишин илимий негизде уюштуруу багытында көптөгөн аракеттер жасалган. Бул жагдай өз кезегинде методика илимин өнүктүрүүгө олуттуу өбөлгө болгон. Арийне, Кыргыз совет педагогика илиминде кыргыз тилин жана адабиятын окутуу методикасын илгери жылдырган илимпоз окумуштуулар да арбын болгон. Бул багытта мурдагы

муундагылардын (К.Тыныстанов, С.Наматов) салтын улагандардын сап башында К.К. Сартбаев турган. Анын 40-жылдардын аягынан баштап мезгилдүү басма беттеринде жарыяланган «Окуучулардын сабатсыздыгынын себеби эмнеде?» (1947), «Окууга жана жазууга үйрөтүүнүн методдору жөнүндө» (1948), «Тил сабагын пландаштыруу жана учет жумушу» (1948), «Окуучулардын изложение, сочинение жазуу иштери» (1949), «Эне тилинин программасы жөнүндө» (1949), «Кыргыз адабий тилинин түзүлүш жана өнүгүш маселесине карата» (1955), «Кошмо сүйлөмдү окутуунун методикасы» (1957) ж.б. эмгектери бир эле мезгилде илим жана практика чөйрөсүндөгүлөрдүн кош кабат кызыгуусун жаратып келген. Анткени, анын ар бир макаласында илимий негиздеги методикалык сунуш кеңештер орун алган. М.; «Окууга жана жазууга үйрөтүүнүн жолдору» деген макаласында жөнөкөйдөн татаалга карай окутуу принцибин көңүлгө тутуу менен окуучуларды сабатка үйрөтүүдө ариптерди туура жазууга үйрөтүү менен бирдикте жазуу учурунда гигиенаны сактоого б.а. партага туура отуруу, калемди туура кармоо, булгабай жазуу сыяктуу сапаттарды да өздөштүрүү зарыл деп сунуштайт [167, 34].

Ж. Чымановдун баасында: «Бүгүнкү кыргыз тилин окутуунун методикасы кыйла өнүккөн мезгилде да К.К.Сартбаевдин аталган эмгеги сыяктуу окутуунун негизги проблемаларын камтыган окуу китеби жазыла элек» [183, 123].

Ошол жылдары кайсы гана предметти окутуу болбосун аны коштогон методикалык колдонмолорду жаратуу туруктуу салтка айланып кеткен.

К Сартбаев жана башка окумуштуулардын эмгектерине таасирленген мектеп мугалимдери К. Аюпова, М. Момбеков, А. Исмаилов, К. Токоев, А. Кайбылдаев, Э. Бердибаев, Б. Өмүралиев, У. Акматов, А. Дүйшенов, А. Кеңешбеков, С. Көчкүнов, З. Кыдырбаев жана башкалар, илимий-кызматкерлер: Д. Майрыков, Д. Исаев, К. Бакеев, К. Дыйканов, С. Кудайбергенов, А. Идирисов, С. Турусбеков, С. Үсөналиев, Б. Эралиева, К. Сартбаев, Б. Рысбекова, Б. Үмөталиева, Ы. Жакыповдор кыргыз тилин окутуунун түрдүү маселелери боюнча ой тажрыйбаларын ортого салып турушкан.

Ал эми адабиятты окутуу методикасын түптөөдө К. Иманалиев жана Б. Алымовдордун орду өзгөчө болгон. К. Иманалиев кыргыз адабиятын окутуу багытындагы ошол мезгилге таандык илимий методикалык жетишкендиктерге таянуу менен илимий-методикалык жалпылама эмгек жазган көрүнүктүү окумуштуулардын бири. Анын калеминен алгачкы ирет «Кыргыз адабиятын окутуунун методикасы» деген саамалык эмгек жаралып, педагогикалык жана илимий коомчулук тарабынан жылуу кабыл алынган. Ал орто мектептер жана пед. атайын орто жана жогорку окуу жайлары үчүн кыргыз адабияты боюнча бир нече окуу программаларынын жана 9-10-кл. үчүн Кыргыз совет адабияты окуу китебинин автору болгон. К. Иманалиев орто мектепте кыргыз адабиятын окутуунун көп жактуу проблемалары боюнча жазылган бир нече илимий-методикалык эмгектин, 100дөн ашык илимий макалалардын да автору.

К. Иманалиев менен бирдикте бул илимди алдыга жылдырган окумуштуулардын бири Б. Алымов болгон. Ал кыргыз адабияты жана аны окутуунун актуалдуу маселелерине арналган 200дөй илимий эмгектин автору. Анын “А.Токомбаевдин чыгармаларын мектепте окутуу (1965, 1976), “Жогорку класстарда жазуу жумуштарын жүргүзүүнүн айрым маселелери” (1968), “Кыргыз совет адабиятын окутуунун айрым маселелери” (1972), “Кыргыз совет адабиятын окутуунун методикасы (жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн окуу китеби.)” (1981)-деген аталыштагы эмгектери кыргыз адабиятын окутуу өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу көптөгөн суроолорго карата жооптор катылган.

К. Иманалиев жана Б. Алымов тарабынан түптөлгөн кыргыз адабиятын окутуунун методикасы боюнча илимди андан ары алдыга жылдырууда С. Байгазиев, С. Батаканова, К. Иманалиев, И. Исамидинов, Н. Ишекеев, Н. Кангелдиев, А. Муратов, В. Мусаева, С. Рысбаев, С. Сакиева, Н. Шнейдман, С. Момуналиев ж.б. лар чоң салым кошушту.

Кыргызстанда дене-тарбиясынын теориялык жана практикалык негиздерин изилдөө багытында олуттуу изилдөөлөрдүн башында Х. Ф. Анаркулов жана А. Мамытовдор турат. А. Мамытовдун “Высшее

физкультурное образование Кыргызстана: современное состояние и перспективы на будущее” (1998) сыяктуу илимий монографиясында көп жылдар бою изилдөө предметин түзгөн илимий проблема кеңири чагылдырылган. Ал эми “Теория спорта” (2002-, 2005), “Основы здорового образа жизни” (2007), “Дене маданияты теориясы” (2011) сыяктуу эмгектери жогорку адистик билим берүү мекемелеринде колдонулуп жаткан окуу куралдарынын катарына кирет.

Ал эми, элдик оюндарды изилдөө, талдоо аркылуу кыргыздардын балдарды дене-күч жактан тарбиялоо системасынын тарыхы жана аларды ийкемдүү колдонуунун илимий негиздери Х.Ф. Анаркуловдун эмгектеринде өнүктүрүлгөн. Айрыкча анын элдик оюндардын педагогикалык функциялары боюнча классификациясы билим берүү мекемелери тарабынан кеңири колдонулуп келүүдө.

Предметтерди окутуу маселелери менен катар тарбия маселелери боюнча эмгектер да жаралган. Алсак, эмгек тарбиясы темалары Б. Апышев, Т. Максүтов, Н.И. Ботоканов (1993), К. Турдубаев (1993), И.Н. Чжен (1994) тарабынан өнүктүрүлгөн. Ал эми адеп тарбиясы боюнча А.И. Тоисов (1972), Ж.Б. Бешимов (1975), Ю. Машарипов (1980), Р.И. Курманходжаева (1989), Ж.К. Каныметов (2000), С.И. Пак (2007), ж.б лардын изилдөөлөрү аткарылган.

Кыргызстанда илимий педагогиканын өнүгүшү боюнча талдоолор белгилүү корутундуларды жасоого мүмкүнчүлүк берет. Биринчиден, айрым адабияттарда белгиленип жүргөндөй республикада узак жылдар бою айрым предметтерди окутуунун тарыхына көп көңүл бурулган, бирок, ошондо деле изилдөөчүлөрдүн эмгектери негизинен хронологиялык тар чөйрөдөгү маселелерди (билим берүүнүн советтик доорунун айрым этаптарындагы же мектептин окуу курстарынын айрым звенолорун, мис, башталгыч билим берүү) кароо менен гана чектелген [38, 57].

Экинчиден, учурда Кыргызстандагы билим берүүнүн тарыхы боюнча эмгектер көп болгону менен педагогикалык илимдин өнүгүш тарыхына байланыштуу эмгектер өтө эле сейрек. Буга байланыштуу жалпылоочу

эмгектердин бири “ Антология педагогической мысли Кыргызской ССР” (М., Педагогика, 1988) болгон. Бирок, бул китепте да негизги педагогикалык фольклор, эл акындарынын жана советтик адабияттын тарыхынын баштапкы мезгилиндеги классиктеринин чыгармачылыгына берилип, илимий педагогикалык эмгектерди жараткандар тууралуу маалыматтар аз орун алып калган.

Ошентип, тарыхый фактылар таасындап тургандай, 50-жылдардын соңуна чейин Кыргызстанда жаралган илимий эмгектердин көпчүлүгү негизинен мектептердин тарыхын изилдөөгө багышталып, окуу-тарбиялоонун заманбап проблемаларын чечүүгө байланышкан илимий изилдөөлөрдү жаратуу жагы кечендеп жаткан эле. И. Бекбоевдин илимий чыгармачылыгы дал ушул кырдаалда башталды. Ошол өткөн кылымдын 50-60-жылдарынан баштап И. Бекбоев кыргыз педагогика илиминин тарыхындагы этаптуу урунттуу учурларында көч башында болуп, билими, акылмандыгы, кемеңгердиги, кыраакылыгы менен анын келечегине чексиз салым кошуп келе жаткан адамдардын бирине айланды. Ал кыргызча педагогикалык текст жаратуунун баштоочусу. Өзүнүн оригиналдуу окуу китептери менен өз өлкөсүнүн педагогикалык брендин башка өлкөлөргө таркаткан Борбордук Азияда аналогу жок окумуштуу-педагог. Анын классикалык дидактикалык эмгектери республикабызда билим берүү ишин өнүктүрүүнүн реалдуу факторуна, ал эми өмүр жашоо нускасы, өрнөгү дидактикалык санатка айланды [17, 38].

1.2. И. Бекбоевдин өмүр жолу жана окумуштуу-педагог катары калыптанышы

И. Бекбоевдин өмүр жолуна саресеп салып олтуруп, анын турмушунда илимдин туу чокусун ийгиликтүү багынтууга жардам берген ыңгайлуу шарттар жокко эсе болгондугун көрөбүз. Анын ата-энеси шаардык интеллигенциянын өкүлдөрү эмес, жөнөкөй үй-бүлөлөрдөн болушкан. Ал Тянь-Шандын эң алыскы айылдарынын биринде туулуп өсүп, айыл жеринде билим алган. Жогорку

билимин аспирантурада уланткан да, расмий түрдө докторантурада окуган да эмес.

Исак Бекбоев 1930-жылы 10-январда Нарын областына караштуу Ат-Башы районунун Кара-Суу айылында төрөлүп, балалык чагы оор күндөрдө өтөт. Ал там-туң баскандан баштап эле үй-бүлөдө дүрбөлөндүү, коогалуу күндөр башталып, өзүнүн ак эмгеги менен курап алган биртике оокаты, мал-жаны үчүн чоң атасы кулак делип куугунтукталат. Көп узабай атасы Бекбоону НКВД кармап, сүргүнгө айдап, түрмөгө отургузат. И.Бекбоевдердин үй бүлөсү Чүйдүн Быстровкасына жетип, Жаңы-Алыш айылында баш калкалап калышат. Ошентип, анын окуучулук күндөрү жөнөкөй айылдык мектепте өткөн, тагыраак айтканда, ал Чүй областына караштуу Кемин районунун Жаңы-Алыш айылынын орто мектебинде өтүп, аны 1948-жылы күмүш медаль менен аяктаган. Өзүнүн окуучулук жылдарын И. Бекбоев төмөнкүчө эскерет: «Ал кезде окууга да талап абдан катуу болгон. Кышында көк муштум болуп үшүптөн-тоңгонуубузга карабастан, сабактан калуу, тапшырма аткарбай келүү дегенди билчү эмеспиз. Мектепти жетектеген Фаттахов Мажит деген мугалим кыйын уюштургуч болгон. Биздин мектепте азыркы кээ бир университеттерде жок приборлор, сонун каражаттар бар эле. Көрсө, мектептин жетекчилери ошонун баарын Казандан алып келген экен. Физика, химия, биология сабактары көбүнчө лабораториялык тажрыйбалар менен коштолчу. Андыктан Жаңы-Алыштагы мектепти бүтүргөндөрдүн билим деңгээли Чүй боорундагы башка мектептерден алда канча жогору болгондугу таң калыштуу эмес. Мен ал мектепти 1948-жылы күмүш медаль менен бүттүм» [163, 18]. Бул Исак Бекбоевдин өмүрүндөгү эң бир кубанычтуу окуя болгон. Бул жөнүндө И. Бекбоевдин мындай деп эскергени бар: «Адегенде мен мектептен кийин бир гана жогорку окуу жай бар деп ойлочумун. Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институтунун жогорку курстарынан практикага биздин мектепке келип жүргөндөрдү көрүп, ошондой деп ойлочу экенмин. Кийин ар кайсы ЖОЖдордон: мединституттан, айыл чарба институтунан жана башкалардан өкүлдөр мектептерди кыдырып, бүтүрүүчү класс окуучуларын өздөрүнө чакыра

баштады. Азыр ойлосо, ал кезде ЖОЖго чейинки кесипке багыт берүү иши жакшы жолго коюлган экен” [163, 18].

Фрунзеге келгенден кийин, кыргыз жаштарын Россияга жиберип окутуу боюнча иштеген атайын комиссиянын төрагасы Таянов чакырып, Москвага физика-техника институтуна бар деп сунуш кылганда чоң атасы урушуп жибербей койгон. Андан соң азыркы Улуттук университеттин физматына тапшырып, ийгиликтүү окуп сталиндик стипендияга жетишкен. Стипендия 780 рубль болгондуктан, өзүнө жарымын сарптап, жарымын ашырып айылдагы чоң атасына берип турган [163, 19].

Жогорку окуу жайды аяктаган соң, анын мугалим катары иш тажрыйбасы башталган, ал чын дили менен жаш математик катары иштеген. 1952-жылдан 1959-жылга чейин, сегиз жыл бою мугалим болуп талыкпай эмгектенген. Исак Бекбоев 1952-53-окуу жылы Ат-Башынын Ленин атындагы №1 мектебинде математика мугалими болуп иштейт. Бир жылдын ичинде жан дили менен активдүү эмгектенип, мугалимдик кесиптин ачуу-таттуусун татып, районго алдыңкы мугалим, күчтүү методист, күчтүү математик катары таанылат. 1953-жылы Фрунзеге келип, ошол кездеги республиканын эң тажрыйбалуу деп эсептелген педагогдору менен бирге А.С. Пушкин атындагы №5 Фрунзе мектебинде иштөөгө жетишкен. Азыр бул мектеп Улуттук компьютердик гимназия деген ат менен белгилүү. Бул мектепте иштөө учурунда, ал окуучуларынын эң жакшы жетишкендиктери жана өзүнө гана мүнөздүү иштөө мүнөзү менен өзгөчөлөнүп турган. Ал класстагы балдардын мүнөзү, психологиясы, окутуунун жана тарбиялоонун ички сырлары, механизмдери, педагогикалык психология деген кандай болорлугун, дегеле, мугалим болуу деген эмне экендигин өзүнүн «жон териси» менен сезип турган болучу. Ошол мезгилдеги анын устаттыгы тууралуу окуучуларынын бири мындайча эскерет: “Агай дайыма асмандай көгүлтүр костюм кийип жүрчү. Ого бетер биз үчүн Ала-тоодой бийиктиктин, көлдөй тереңдиктин жана тазалыктын символу сыяктуу сезилчү. Агайдын баскан турган караанына эле, далай студент кыздар-балдар суктанаар элек. Аналитикалык геометрия сабагында фигуралардын

кесилиштерин көрсөтүүчү татаал чиймелерди колунун учу менен гана чийип койчу, бор болгон сөөмөйү менен баш бармагын үйлөп коюп тан калтырчу. Биз доскага чыксак, сызгыч менен да түздөп чийе албай, башыбыдан бери бор болчу элек... Агай анда бизди карап туруп «Байкуш» деп мыйыгынан күлүп койгондо, жерге кирип кете жаздачубуз» Ал эми белгилүү адабиятчы Т. Аскарров төмөнкүчө эскерет: «Исак Бекбоев агайыбыздын сабак окутканын бардыгыбыз жактыраар элек. Геометрия, тригонометриялык теоремаларды ж.б.ды түшүндүргөндө, талдоого алганда бардыгыбыз сабакка бой таштап, маашырканып угар элек. Билиминин тереңдигине ыраазы болчубуз» [32, 7].

И. Бекбоевдин илимге келиши педагогикалык окууларга катышуу менен башталган. 1953-жылдан баштап өз тажрыйбасындагы методикалык табылгалар боюнча мугалимдер арасында республикалык педагогикалык окууларда доклад окуй баштайт. Тарыхый фактылар тастыктап тургандай ал учурларда эң актуалдуу проблемалар боюнча педагогикалык окуулар байма бай өтүп турган. Мындай жетишкендиктеринен улам, Бекбоевди Кыргыз илимий-изилдөө педагогика институтуна чакырышат. 1955-1959- жылдары ал мектепте мугалим болуу менен бирге Кыргыз ИИПИнин физика жана математика бөлүмүндө кенже илимий кызматкер болуп иштеген. Мугалим Исак Бекбоевдин билимдүүлүгүн байкап, ошол 50-жылдарда жаңы эле уюшулган Кыргызстан педагогика илим-изилдөө институтунун директору Бакир Кулдашев аталган мекемеге илимий кызматкер катары чакырат. Ошол учур жөнүндө Исак Бекбоевдин минтип жылмая эскергендиги бар: «Сиздин институтка барып, пешка болгончо, биерде эле жүргөнүм жакшы», – десем, ал: «Эмне биерде генералсыңбы?» – деп күлдү. Анда Рудаков (№5 мектептин директору-С.Б.) сөзгө аралашты: «Бул чынында эле математиктердин генералы биерде» [132, 6].

Ал эми 1959-1975-жылдары, дээрлик 20 жыл методика багытында изилдөө иштерин жүргүзгөн. Бул жылдары ал кызмат тепкичинен жогорулоого жетишет: кенже илимий кызматкер, ага илимий кызматкер, физика жана математика бөлүмүнүн башчысы, педагогика институтунун илимий иштер боюнча директорунун орун басары сыяктуу кызматтарды аркалап келген.

Андан кийинки он жыл бою, т.а. 1975-жылдын январынан 1984-жылдын сентябрына чейин И.Б.Бекбоев өзү билим алган университетке кайтып келип эмгектенген: алгач – орто мектептин мүдүрлөрүн кайра даярдоо жана алардын квалификациясын жогорулатуу факультетинин деканы, андан кийин - окуу-тарбия иштери боюнча ректордун жардамчысы болуп иштеген.

Ал эми 1984-жылдын сентябрында ал Кыргыз илимий-изилдөө педагогика институтунун директору болуп шайланган. 1992-жылдан тартып бул институт Кыргыз билим берүү институту деп аталып, ал жерде Бекбоев бул жоопкерчиликтүү кызматта 19 жылдан ашык иштеген.

Аталган институт 2003-жылдын 9-июлунда Кыргыз билим берүү институту деп өзгөртүлсө, 2010-жылы Кыргыз билим берүү академиясы статусуна ээ болгон. Муну менен катар анын жүргүзгөн интенсивдүү жана жемиштүү педагогикалык жана илимий-изилдөө иши, педагогикалык уюштуруучулук иши жана илимий кадрларды тарбиялоо ишинин үзүрү ага илимий даражалар жана наамдарды тартуулаган. И. Бекбоев 1967-жылдан тартып “Математиканы окутуу методикасы” адистиги боюнча ага илимий кызматкер, 1971-жылдан тартып ошол эле адистик боюнча доцент, 1983-жылдан тартып жалпы орто мектепти башкаруунун илимий негиздери боюнча кафедранын профессору даражаларына ээ болгон. Ал 1994-жылдан баштап педагогика илимдеринин доктору болгон, 1997-жылдан педагогика жана коомдук илимдер боюнча эл аралык академиянын академиги болуп шайланып, ошол эле жылы Кыргыз Республикасынын Улуттук Академиясынын мүчө-корреспонденти болгон [36, 39].

Анын илимий изилдөө ишмердүүлүгүнүн натыйжалары анын көптөгөн жарыкка чыккан эмгектеринде чагылдырылган. Анын 180ден ашык эмгектери жарыкка чыккан. Анын ичинде: 11 монография, 26 окуу куралы жана окуу китептери бар. Бул жарыкка чыккан окуу жана илимий эмгектердин бардык көлөмү 300 басма табактан ашат.

И.Б. Бекбоевдин изилдөө иштеринин негизин эмне түзөт? Албетте, ал илимий методологиянын классиктеринин принципалдуу жоболоруна,

заманбап педагогикалык илимдин перспективдүү тенденцияларына таянат. Ошондой эле, ал Кыргызстандын билим берүүсү менен маданиятын өнүктүрүү боюнча өкмөттүк программаларда аныкталган багыттарга жана өзгөчө мектептеги жана ЖОЖдогу өтө зарыл маселелерге, республикадагы жалпы орто мектептери менен ЖОЖдордун мугалимдеринин тажрыйбасынын анализине таянган. Ошону менен бирге, анын илимий темаларынын багыты өзүнүн күн сайын илгерилеген иш тажрыйбасына негизделген. Исак Бекбоевич көптөгөн кызматтарды аркалап, изилдөөчү катары бир катар илимий даражаларга ээ болгонуна карабастан, ал өз кесибин – мугалимдик кесипти таштаган эмес. Ал качан башка мугалимдер, студенттер жана окуучулар алдында чыгып сүйлөгөн кезде, аларды бир нерсеге үйрөткөн кезде өзүн руханий жактан бийик сезип келген.

Жаштардын заманбап, чыгармачыл ой жүгүрткөн, эмгекчил, адеп-ахлактуу, компетенттүү жана активдүү болуп, Кыргызстандын патриоту жана жалпы адамзат баалуулуктарынын ээси катары калыптанышына жардам жана көмөк көрсөтүү жашоодогу башкы максаты болгон. И.Б. Бекбоев педагогдорго улуттук билим берүүнүн ар кайсы өнүгүү этаптарында алдыга коюлган милдеттерди ишке ашырууда зарыл болгон окуу-таанып билүүчүлүк жана практикалык керектөөлөрдү оптималдуу жана оперативдүү түрдө илимий-методикалык жактан камсыз кылуунун жолдорун издөөгө көп күчүн жумшаган.

Анын натыйжасында, 50-60-жылдары мектепте окутуунун мазмунунун турмуш менен байланышын бекемдөөгө жана өлкөдө элдик билим берүүнү андан ары өнүктүрүүгө арналган белгилүү программаларды ишке ашырууда ал мугалимге жардам катары бир катар китептер жыйнагын даярдаган. Бул эмгектерде математика мектеп курсунун жана окуп билим алган жаштардын математика жаатындагы даярдыгынын деңгээлин жогорулатуунун таанып билүүчүлүк жана практикалык маанисин ачып көрсөтүүнүн жолдору тууралуу конкреттүү, илимий жактан негизделген методикалык сунуштар берилген.

Аталган китептер И.Б. Бекбоевдин 1966-74-жылы «Практикалык мазмундагы маселелер сегиз жылдык мектептеги математика сабагынын

мазмундук-прикладдык маанисин айкындоо каражаты катары» аттуу кандидаттык диссертациялык ишин даярдап коргоого негиз болгон [31, 19].

Бул изилдөө ишинде алынган теориялык корутундулар жана практикалык тажрыйбалар бир катар монография жана усулдук-методикалык колдонмолордогу конкреттүү материалдарда андан ары тереңделип улантылган.

И.Б. Бекбоевдин жетекчилиги астында же анын катышуусунда жазылган китептердин сериясы, ошондой эле республиканын ЖОЖдорунун физика-математикалык факультеттеринин мугалимдери менен студенттерине арналган. Алардын ичинде төмөнкүлөр да бар: «Мектептик алгебра курсу боюнча тапшырмалардын чыгарылыштарын системалаштыруу» (Систематизация решений задач по школьному курсу алгебры) (1976), «Мектептик планиметрия курсу боюнча тапшырмалардын чыгарылыштарын системалаштыруу» (Систематизация решений задач по школьному курсу планиметрии) (1978), «Мектептик стереометрия курсу боюнча тапшырмалардын чыгарылыштарын системалаштыруу» (Систематизация решений задач по школьному курсу стереометрии) (1982), «Физико-математикалык эмес адистиктер үчүн жогорку математика боюнча жалпы курс» (Общий курс высшей математики для не физико-математических специальностей) (1984; 2000). Бул эмгектер 10-15 беттен турган, математикалык окуу куралдар жана илимий-методикалык эмгектер болуп эсептелет.

Бирок, профессор Бекбоев окумуштуу жана педагог-практик катары жалгыз методика маселелери менен чектелип калбастан, жалпы педагогика менен дидактиканын көйгөйлөрүн изилдөөгө чоң көңүл бурган. Ал билим берүүнү башкаруунун илимий негиздерин жана окуучулардын окуп-таанып билүүчүлүк ишмердүүлүгүн активдештирүүнүн ыңгайлуу ыкмаларын иштеп чыгуу жаатында жигердүү эмгектенип келген. Бул ыкмаларга проблемалык, программалоо жана дифференциациялоо окутуу ыкмалары, окуучулардын өз алдынча иштөөсүн уюштуруу жана өнүктүрүү ыкмалары кирет. Бул изилдөөлөрдүн жыйынтыктары системдүү түрдө көлөмдүү журналдарда макала

иретинде жана китеп түрүндө жарыяланып турган. Булар туурасында диссертациянын 2.2., 2.3.1., 2.3.2., 2.2.3., 2.3.4. бөлүмдөрүндө кеңири сөз болот.

И. Бекбоев ар дайым окутуу жана тарбиялоонун заманбап парадигмаларын кыргыз мектептеринин мугалимдеринин энчисине айландырып келет. Бул тууралуу А. Алимбеков минтип жазган: “И.Бекбоев жашы жагынан бардык кесиптештеринен улуу, бирок идеяларынын заманга шайкеш келиши жагынан дайыма баарынан жаш. Түпкүлүгүндө анын педагогикалык эмгектеринен өткөндүн, бүгүнкүнүн, эртеңки күндүн келечектүү парадигмаларынын өз ара гармониясын ачык байкоого болот. Алсак, бүгүнкү учурда дүйнө мамлекеттеринин таалим-тарбия мейкиндиктеринин баарында заманбап парадигма катары таанылган инсанга багыттап билим берүү проблемалары боюнча эне тилибиздеги жападан жалгыз "Инсанга багыттап окутуунун теориялык жана практикалык мааниси" аттуу эмгектин автору да И.Бекбоев”– деп жазган [17, 16].

И. Бекбоевдин Кыргызстан элинин алдында кылган эң башкы окумуштуу педагогдук кызматы кыргыз тилиндеги оригиналдуу китептерди жаратуу болгон. Биринчи жолу Кыргызстандын тарыхында дал ушул профессор Бекбоев жана анын окуучулары тарабынан I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI класстын окуучулары үчүн математика сабагы боюнча окуу куралдар иштелип чыккан. (1-тиркеме)

Алар ар тараптан жүргүзүлгөн эксперименталдык текшерүүлөрдөн ийгиликтүү өтүп, туруктуу окуу куралы катары бекитилген. Азыркы күндө бул китептер менен Кыргыз Республикасынын мектептеринде массалык түрдө жүздөгөн окуучулар билим алышат. Бул окуу китептери И. Бекбоевдин «Физико-математикалык эмес адистиктер үчүн жогорку математика боюнча жалпы курс» (2002) аттуу окуу куралы менен бирге 2002-жылы КРнын илим жана техника боюнча мамлекеттик сыйлыгына татыган.

80-жылдардын аягында жана 90-жылдардын башында И.Б. Бекбоев өзүнүн илимий изилдөө ишинин мазмунун олуттуу түрдө тереңдетип өзгөртүүгө жетишкен. Анын изилдөөсү негизинен мектеп окуучуларын

мамлекеттик билим берүү стандартына жооп бергендей кылып математика боюнча үзгүлтүксүз даярдоо жана алардын математика боюнча деңгээлин жогорулатуу боюнча көйгөйлөрдү комплекстүү түрдө чечүү жолдорун табууга багытталган. Бул маселени окумуштуу үзгүлтүксүз жалпы билим берүүнүн контекстинде, окуучуларды курчаган чөйрөнүн өзгөчөлүктөрүнө (этникалык, аймактык, коомдук, кесиптик) таянып жана алардын жаш курагы менен анык окуп-таанып билүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу менен ар тараптан карап изилдеген. И.Б. Бекбоевге 1994-жылы ири жетишкендиктерге ээ болгон окумуштуу катары “Үзгүлтүксүз математикалык билим берүү системасында маселелерди иштеп чыгууга жана чыгарууга үйрөтүүнүн илимий негиздери» темадагы докторлук диссертациясын эрежеден сырткары илимий доклад түрүндө коргоого уруксат берилген [36, 39].

“Исак Бекбоевдин педагогикалык көз караштарына ар дайым таразадай калыстык, фундаменталдуулук мүнөздүү. Ошондуктан, Республикабыздагы педагогикалык гезит-журналдар билим берүү системасындагы ар түркүн кубулуштардын маани-маңызы тууралуу соңку пикир катары И. Бекбоевден алынган интервьюларды сунуштоону салтка айландырып алышкан” [36, 37]. Даанышман окумуштуу педагогдун мындай сүйлөөлөрү, интервьюлары бир катар китептерде чагылдырылган.

Окумуштуунун педагогика, методика боюнча, коомдук-маданий актуалдуу маселелерге арналган баяндамалары жана чыгып сүйлөөлөрү бир гана Кыргызстандын эмес, жакынкы жана алыскы чет өлкөлөрдүн кызыгуусун туудурат. Ушундай учурлардын бири болуп 1990-жылы Италиянын Пескарь шаарында «Чексиз педогоика аркылуу окутуу жана тарбиялоо» маселеси боюнча өткөн эл аралык конференция эсептелинет. Анда профессор

И.Б. Бекбоевдин «Эненин образдуу сөзү – алтын бешик» (Кыргыз элинин улуттук-маданий өнүгүүсүндө эне тилдин ролу тууралуу) деген баяндамасы чоң, оң резонансты жараткан.

Бекбоев көрүнүктүү окумуштуу, элдик билим берүү тармагындагы жогорку квалификациялуу адис болуу менен бирге илимий жана илимий-

педагогикалык кадрларды даярдоого чоң салым кошуп келгени мыйзамченемдүү көрүнүш.

Профессор И.Б. Бекбоев педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүккө да өзгөчө көңүл бурат. Ал республика боюнча педагогика илиминин структурасын жаңылап түзүүгө жетишкен. Анын ишке ашырган реформасы бул тармакты түп тамыры менен өзгөртүп, натыйжада республикада Кыргыз билим берүү институту аттуу илимий-билим берүү мекемеси түзүлүп, үзүрлүү иштей баштаган. Изилдөө, педагогикалык кадрлардын квалификациясын жогорулатуу жана аларды кайра даярдоо жана педагогикалык-уюштуруучулук компоненттеринин биригүүсүнүн натыйжасында педагогика тармагында илимий табылгалар менен алардын апробацияланышы, киргизилиши ортосунда өз ара тыгыз байланыш түзүлгөн.

Исак Бекбоевич бир гана жогорку деңгээлдеги профессионал болбостон, ошондой эле, республиканын коомдук жашоосунун активдүү катышуучусу болуп эсептелинет. Ал 15 жыл улуттук көзөмөлдөө боюнча республикалык комитеттин штаттык эмес кызматкери болуп иштеген. 1982-1985-жылдары Фрунзе шаардык кеңешинин депутаты, 1960-1994-жылдары илим жана билим берүү мекемелеринде эмгектенгендердин профсоюзу боюнча КРнын Президиумунун мүчөсү, 1984-жылдан баштап 12 жыл КРнын билим берүү, илим жана маданият министрлигинин коллегиясынын мүчөсү болгон.

Профессор Бекбоев КРнын Президентинин 20.01.98де кабыл алынган № 21 Жарлыгына ылайык түзүлгөн мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиянын мүчөсү, Кыргыз Энциклопедиясынын редакциялык кеңешинин мүчөсү (педагогика боюнча редакциялык кеңештин төрагасы, КРнын педагогикалык энциклопедиясынын жооптуу редактору), 13.00.01 (жалпы педагогика) жана 13.00.02 (билим берүүнүн теориясы жана методикасы) адистиктери боюнча доктордук (кандидаттык) илим даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертацияларды жактоо боюнча КРнын Улуттук Аттестациялык Комиссиясынын эксперттик кеңешинин төрагасы, «Эл агартуу»

журналынын жана «Кут билим» гезитинин редакциялык коллегиясынын мүчөсү болгон.

Анын жетишкендиктери жана көп жылдык эмгеги өкмөттүк көптөгөн сыйлыктар менен бааланган. Алардын ичинде: «Ардак белгиси» ордени (1971), «Күжүрмөн эмгеги үчүн» жана «Эмгек ардагери» медалдары, «Кыргыз ССРнин элдик билим берүүсүнүн отличниги» жана «СССР эл агартуунун отличниги» белгилери бар. 1983-жылы ага «Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген мугалими» наамы ыйгарылган жана ал «Руханият» эл аралык сыйлыгын (2000), илим жана техника боюнча мамлекеттик сыйлыктын (2002) ээси. 2005-жылдын январь айында И. Бекбоевге Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук Университетинин илимий кеңешинин чечими менен «Ардактуу профессор» наамы, 2005-жылдын август айында Өкмөт тарабынан «Кыргыз Республикасынын эл мугалими» наамы ыйгарылган [36, 16].

Албетте, көп нерсе анын башкалардан өзгөчөлөнүп турган шык-жөндөмдөрүнө көз каранды. Ошондой эле анын талыкпас эмгекчилдиги, ар түрдүү тармактарды – илимий, мугалимдик, уюштуруучулук, коомдук ишмердүүлүктөрдү айкалыштырып алып барууну билүүсү өз жемишин бере алды. Бирок анын эң негизги сапаты – агартуу, илим жана маданият тармактарындагы өз өлкөсүнүн, элдин өтө маанилүү болгон муктаждыктарына өтө берилгендик менен мамиле жасап, бул маселелерге жооп бере алган иш-чаралардын глобалдык, стратегиялык багыттарын биринчилерден болуп аныктай алгандыгы өзүнүн жана окуучулары менен кызматкерлеринин бардык күчүн бул маанилүү маселелерди чечүүгө жумшагандыгы болуп эсептелет.

Биринчи бап боюнча корутунду

И. Бекбоевдин ишмердүүлүгү 1951-жылы Кыргызстан педагогикалык илим-изилдөө институтунун уюштурулушунан кийинки педагогика илими өз алдынча тармактык мекеме статусуна ээ болгондон кийин 1955-жылдардан башталып анын бүгүнкү күнгө чейинки тарыхы менен бир контекстте өнүккөн.

И. Бекбоевдин илимпоз-педагог катары калыптанышын шарттаган факторлор катары төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот: а) объективдүү (сырткы) факторлор - ошол мезгилдеги мектепте балдарга сапаттуу билим берүүгө мамлекеттик, партиялык реалдуу камкордук; б) субъективдүү (инсандык), табиятынан парасаттуулугу, зиректиги, кыраакы чоң атасынын колунда тарбияланышы, мектепте, жогорку окуу жайдагы окууга, билим алууга олуттуу, тырышчаак мамилеси, таасирдүү, энтузиаст мугалимдердин, илим адамдарынын тике жана кыйыр өрнөктөрүнүн негизинде педагогикалык чыгармачылыкка, жаратмандыкка умтулуусу, педагогикалык илим изилдөө мекемесинин кызмат баскычтарынын баарын басып өтүшү, жогорку даражада өнүккөн активдүү атуулдук педагогдук позициясы.

И. Бекбоевдин педагог изилдөөчү, педагог уюштуруучу катары ишмердүүлүгү кыргыз педагогика илиминин өнүгүш тарыхы менен тыгыз байланышта болуп бул тармактын алдыга жылышына олуттуу таасир эткен.

II БАП. И.БЕКБОЕВДИ ИЛИМИЙ ЖАНА ПЕДАГОГИКАЛЫК-УЮШТУРУУЧУЛУК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН ИЗИЛДӨӨ МАТЕРИАЛДАРЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ.

2.1. И. Бекбоевдин илимий педагогикалык ишмердүүлүгүн изилдөөнүн булактары.

Тарыхый педагогикалык изилдөөлөр педагогиканын башка тармактарынан көп жагынан айырмаланган илимий изилдөөлөрдүн өзгөчө түрү. Педагогика тарыхында башка илимдерден айырмаланып, анын изилдөө предметинин узак мезгилдик кубулуштарына тикеден тике байкоо жүргүзүү мүмкүнчүлүгү чектелген. Бул жагдай, албетте, таанып-билүү процессин татаалдантат. Бирок, тарыхый педагогикалык фактылардын изи жоголбойт. Айрыкча, И.Бекбоевдин илимий педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүгү жана анын Кыргызстандагы педагогика илиминин жана билим берүүнүн практикасынын өнүгүшүнө кошкон салымына таандык фактылар мезгил мерчеми менен салыштыра караганда кечээки эле күн. Ошондой болсо да, объективдүү маалыматтарды топтоо зарылдыгы эң обол тарыхый педагогикалык жактан так документалдык булактарды иреттеп, тактоо зарылдыгын жаратты. Жазуу булактары билим берүүнүн жана педагогикалык ойлордун тарыхын таанып үйрөнүүдө өзгөчө мааниге ээ. Башка булактардан айрымаланып жазуу жүзүндөгү булактар тигил же бул инсандын илим жана билим берүү практикасындагы ордун тикеден тике болгонунун болгондой чагылдырат.

Азыркыга чейин актуалдуулугун жогото элек Э.Д. Днепров [103], Д.И. Латышина [129] сыяктуу бир катар илимпоз окумуштуулардын тарыхый педагогикалык методологиялык эмгектеринде педагогикалык ойлордун жана билим берүүнүн тарыхы боюнча булактарды тарых илиминин тажрыйбаларына таянып классификациялоо тажрыйбалары бар. Биз И. Бекбоевдин илимий-

педагогикалык ишмердүүлүгү боюнча булактарды айкындоодо ошол илимий тажрыйбаларга таяндык.

Жалпысынан, И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгү боюнча объективдүү маалыматтардын булактары катары төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот:

1. И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүнүн багытын аныктаган мыйзамдар, мамлекеттик жана ведомстволук нормативдик документтер.
2. И. Бекбоевдин илимий изилдөөлөрүн чагылдырган диссертациялары жана монографиялары, илимий макалалары.
3. И. Бекбоевдин өзү жана кесиптештери менен бирдикте жарыялаган окуу китептери, окуу куралдары, окуу программалары.
4. Түрдүү жылдар аралыгында окутуу-тарбиялоонун түрдүү проблемалары анын ичинде И. Бекбоевдин юбилейлик даталары боюнча өткөрүлгөн илимий конференциялардын материалдары.
5. Педагогикалык ойлордун жана билим берүүнүн тарыхына анын ичинде И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүнө байланыштуу илимий жана илимий популярдуу эмгектер, юбилейлик макалалар.

И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүн ачып көрсөтүү үчүн талдоонун объекти болгон булактардын ар биринин өзүнчө орду, өзгөчө функциясы бар экендигин эске алуу менен кыскача мүнөздөп кетүүнү эп көрдүк.

1. Билим берүү жана педагогика илиминин өзгөчө детерминанты – бул коомдук талаптар. Ошондуктан, И. Бекбоевдин илимий педагогикалык изилдөөлөрү да көбүнесе педагогика илими менен билим берүүнүн өнүгүш багытын айкындаган мыйзамдар, директивалык документтер менен шартталган. Алардын ичинен 1958 жылдын 24-декабрында СССР Жогорку Кеңеши тарабынан кабыл алынган «Мектептин турмуш менен байланышын чыңдоо жана СССРде элге билим берүүнү андан ары өнүктүрүү» (106) боюнча мыйзамды жана «Жалпы билим берүүчү мектептерде өндүрүштүк билим

берүүнү жакшыртуу жөнүндөгү” 1961-жылдын 30-майында кабыл алынган токтомду өзгөчө белгилеп кетүүгө болот. Бул мыйзамдын негизинде кабыл алынган мамлекеттик илимий программалардын алкагында И. Бекбоев тарабынан «Өндүрүштүк мазмундагы арифметикалык маселелер» (1958) «Өндүрүштүк мазмундагы алгебралык маселелер» (1961), «Практикалык мазмундагы геометриялык маселелер» (1962) аттуу китептер жазылган. Анын Аталган «Практикалык мазмундагы маселелер сегиз жылдык мектептеги математика сабагынын мазмундук-прикладдык маанисин айкындоо каражаты катары» (1966) – деген темадагы кандидаттык диссертациялык изилдөөсү да ошол мезгилдеги приоритеттүү маселеге арналган.

Мындан тышкары, И. Бекбоевдин илимий-практикалык ишмердүүлүгүн багыттарын айкындаган негизги документтердин катарына “Жалпы билим берүүчү мектептерде өндүрүштүк билим берүүнүн ишин андан ары жакшыртуу» 1961-жылдын 30-майындагы токтомун (163), Улуттук “Билим» программасын (1996), Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» мыйзамын. (1992, 2003 жж), «КРнын 2010-жылга чейин билим берүүнү өнүктүрүү концепциясын (2001), Кыргыз Республикасында 2015-2017-жылдарга билим берүү стратегиясын ишке ашыруу боюнча иш-чаралардын планы Кыргыз республикасында 2012-2020-жылдарга билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясын ишке ашыруунун экинчи үч жылдык планы катары, Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим берүүнү жаңылоонун концепцияларын (1995) кошууга болот.

2. И. Бекбоевдин илимий –практикалык ишмердүүлүгүн издөө үчүн эн негизги булак бул анын диссертациялары жана монографиялары, илимий макалалары болуп эсептелет. Анын эмгектери тигил же бул теориянын жаралыш, өнүгүш тарыхын гана эмес, ошол доордун билим берүү мекемелеринин иш практикасынын бөтөнчөлүктөрүн да таанып биле алабыз. Анын монографиялары ХХ кылымдын экинчи жарымына жана ХХІ кылымдын башталышына таандык болуп ошол мезгилдин парадигмаларына ылайык педагогикалык илимий билимдерди өнүктүрүүгө кошкон салымын таанып

билүүгө мүмкүнчүлүк берет. И. Бекбоев 10 дон ашык илимий монографиянын автору. Алардын ичинен 5 монографиясы (адабияттар тизмесиндеги катар коюлат. М. 123, 143) орто мектепте математика сабагын окутуу проблемаларына арналган. Башка авторлор менен биргеликте даярдалган “Научные основы профессионального формирования личности” Тиркеме (7), Теоретико-методологические основы трудового воспитания учащихся” (8) аттуу монографиялары өткөн кылымдын 80-90 жылдарындагы кыргыз мектептериндеги эмгекке тарбиялоо жана кесипке багыттоо маселелери изилдөөгө алынган. Изилдөөнүн маанилүү булактарынын бири анын көп жылдык эмгектеринин негизинде доклад формасында жактаган “Үзгүлтүксүз математикалык билим берүү системасында маселелерди иштеп чыгууга жана чыгарууга үйрөтүүнүн илимий негиздери» темадагы докторлук диссертациясы. [36, 39]. Аны бир проблемалык тематикалык алкактагы концептуалдуу эмгек катары кароо менен бирдикте автордун көп жылдык изилдөөлөрүнөн кабар берген булак катары карадык.

И. Бекбоевдин соңку жылдардагы педагогикалык изилдөөлөрү анын “Инсанга багытталган окутуу технологияларынын теориялык жана практикалык маселелери” (57) “Педагогикалык процесс: көнүмүш адаттар жана жаңы көз караштар” (78), “Окутуу процессинин илимий негиздери” (2020) аттуу монографиялык эмгектеринде чагылдырылган. Мындан тышкары, И. Бекбоев тарабынан 200дөн ашык макала жарыяланган. Алардын алгачкылары 1955-2015-жылдар аралыгында жарыяланып И. Бекбоевдин кыргыз педагогикасындагы активдүү ишмердүүлүгүн таанууга өбөлгө болот.

И. Бекбоевдин педагогикалык мурастарын таанууда республикалык төмөнкүдөй журналдар хронологиялык тартипте каралды:

1. Кыргыз ССРинин Агартуу министрлигинин органы болуп эсептелген, педагогикалык жана методикалык багыттагы “Мугалимдерге жардам” журналынын 1955- 1959 жылдар аралыгындагы сандары (Тиркеме: 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89).

2. Кыргыз ССРинин Агартуу министрлигинин органы болуп эсептелген, педагогикалык жана методикалык багыттагы “Эл Агартуу” журналынын 1970-2008-жылдар аралыгындагы сандары. (Тиркеме:99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108). Бул журнал азыр да илимий методикалык журнал катары чыгып келе жатат.

3. Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигинин органы болуп эсептелген “Русский язык и литература в школах Кыргызстана” журналынын 1971-2004 жылдар аралыгындагы сандары. (Тиркеме: 95,135,155,160,163,172). Бул журнал Советтик мезгилде “Русский язык и литература в школах Киргизии”-деген аталышта чыгып келген. Ошондой эле Кыргыз билим берүү Академиясынын кабарларын кошууга болот.

Өткөн кылымдын орто ченинен баштап И. Бекбоев бул журналдардын негизги автору катары мугалимдерге окутуу – тарбиялоону жакшыртуунун түрдүү маселелери боюнча макалаларды байма-бай жарыялап келген.

3. И. Бекбоевдин кыргыз тилинде математика окуу китебин жараткан адамдардын көч башында турат. Бул багыттагы ишмердүүлүгүн таануу автордун өзү жана кесиптештери менен биргеликте даярдаган 30дан ашык китеби жана ал китептерди окутуу боюнча 28 окуу методикалык колдонмосу менен таанышуу аркылуу ишке ашты. И. Бекбоевдин авторлош окуу китептеринин алгачкы басылмасы 1990-жылы жарыяланып 2015-жылдарга чейин уланып, Кыргызстанда башка предметтер боюнча улуттук окуу китептердин жаралышы үчүн үлгү болгон. Биз тарабынан талдоого алган окуу китеп жана окуу куралдардын тизмеси диссертациянын тиркеме бөлүмүндө берилген. (Тиркеме: 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78)

4. Илимий конференция (англ. academic conference) - илимий изилдөөлөрдүн натыйжаларын талкуулоонун негизги формасы болуу менен бирге бир эле мезгилде тигил же бул тарыхый мезгил ичиндеги белгилүү бир проблема боюнча түрдүү көз караштарды үйрөнүүнүн булагы катары кеңири колдонулуп келет. Тарыхый-педагогикалык фактылар И. Бекбоев алыскы чет өлкөлүк, мурдагы союздук, республикалык масштабдагы конференцияларга катардагы

баяндамачы, уюштуруу комитетинин төрагасы, мүчөсү катары каташкандыгын тастыктайт.

Биз тарабынан изилдөөнүн булагы катары үч типтеги конференциялардын материалдары колдонулду.

4.1. Браакы өлкөлөрдө жана СССР мезгилиндеги бүткүл союздук илимий конференциялар. (Тиркеме: 91, 92, 93, 94, 113, 133, 134, 151, 158, 162, 164, 165)

4.2. Эгемендүүлүк мезгилинде Республикада өткөн Эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференциялар. (Тиркеме: 151, 158, 162, 164, 165, 166, 171, 174, 176, 178, 180, 181, 182, 183, 186)

4.3. И. Бекбоевдин юбилейлик даталарына байланыштуу өткөрүлгөн илимий-практикалык конференциялар. (Тиркеме: 178, 180, 181).

Изилдөөбүздүн негизги булактарынын бири бул педагогикалык ойлордун жана билим берүүнүн тарыхына анын ичинде И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүнө байланыштуу илимий жана илимий популярдуу эмгектер, юбилейлик макалалар болуп эсептелет. И. Бекбоевдин эмгектерине байланыштуу анын кесиптештеринин, изилдөөчүлөрдүн эмгектери бар. Алар тууралуу маалыматтар диссертациябыздын тиешелүү бөлүмдөрүндө чагылдырылган.

5. Диссертацияда И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгү изилдөөнүн булагы катары илимий жана илимий популярдуу эмгектерге, юбилейлик макалаларга да кайрылдык. Ал эмгектердин И. Бекбоевдин педагогикалык илим жана практикадагы ордун таануудагы мааниси диссертациябыздын киришүү жана 2.2. бөлүмдөрүндө белгиленген.

2.2. И. Бекбоевдин илимий педагогикалык ишмердүүлүгүн изилдөөнүн методологиясы жана методдору

И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүнүн 60-жылдан ашуун мезгилин камтыйт. Бул мезгил аралыгы тарых үчүн кыска убакыт

болгону менен саясий социалдык, маданий өнүктөн алып караганда эчен баалуулуктар алмашкан бүтүндөй доорлорду ичине алат. Ошондуктан, изилдөөбүз белгилүү өлчөмдө билим берүүнүн жана педагогикалык ойлордун тарыхына тике тиешеси бар жана ошол илим салаасынын изилдөө методологиясы жана техникаларына негизделет. Буга байланыштуу педагогика тарыхынын функционалдык табиятына учкай токтоло кетүүнү эп көрдүк. Тарыхый-педагогикалык изилдөө илимий педагогикалык изилдөөлөрдүн бөтөнчө салаасы катары түпкүлүгүндө мурдагы менен азыркынын алака катышын аңдоого багытталат жана педагогикада эмне таанылып тастыкталган, алардын таанымдык даражасы канчалык? – деген суроолорго жооп издейт.

Педагогикалык ойлордун тарыхы бир нече функцияларды аткарат. Биринчиси – педагогикалык объектилерди, кубулуштарды жана процесстерди калыбына келтирүү функциясы. Билим берүү теориясынын жана практикасынын өткөн мезгилдерде кандайча өнүккөндүгүн билбей туруп бүгүнкү күндөгү билим берүү маселелерин илимий көз караштан чечүү мүмкүн эмес. Белгилүү бир коомдун учурдагы өнүгүү этабындагы баалуулуктарды колдонуп, туура келбеген нерселерди аныктоонун жардамы менен тарбиялоо жана окутуу ишинде адамдын топтогон тажрыйбасын сын көз караштан алып кайтадан иштеп чыгуу керек. Тарбиялоо жана окутуу тажрыйбасын түшүнүп-аңдоо педагогдо сын көз менен кароо ийкемдиги, салыштыруу, классификациялоо, ар түрдүү педагогикалык феномендерди талдоо сыяктуу ой жүгүртүү өзгөчөлүктөрдүн өнүгүшүнө түрткү болот. Биздин изилдөөбүздөгү И. Бекбоевдин өткөн кылымдын 60-жылдарындагы математиканы окутууну өндүрүштүк темадагы текстүү маселелер менен байланыштыруу принциптери бүгүнкү компетенттүүлүккө негизделген билим берүүнү чындыкка айландырууда актуалдуулугун жогото элек.

Аналитикалык функция билим берүү теориясынын жана практикасынын өнүгүшүндөгү мыйзам ченемдүүлүктөрдү аныктоого, кыска жана так аныктама берүүгө, педагогикада иштелип чыккан эреже принциптерди натыйжалуу

колдонулушундагы социалдык жана маданий шарттарды белгилөөгө мүмкүндүк берет.

Педагогика тарыхы дагы бир функцияны аткарат, бул – *божомолдоо*. Мындай функция тигил же бул билим берүү феномендин тарыхый көз караштан алып караганда, башкача айтканда, жакынкы же алыскы убакытта, кандайча өнүгө тургандыгын, ошондой эле, социалдык, маданий жана башка шарттардын анын өнүгүшүнө кандайча таасир бере тургандыгын алдын ала көрө билүүгө жардам берет. Мектептердин жана билим берүү тарыхын изилдөөнүн натыйжасында аныкталган билим берүү теориясынын жана практикасынын өнүгүшүндөгү мыйзам ченемдүүлүктөрдү билүүнүн жардамы менен гана божомолдорду куруу мүмкүн болот. И. Бекбоевдин илимий-практикалык изденүүлөрүнүн негизинде жаралып ошол мезгилде бүткүл Советтик Республикалар үчүн сунушталган мектеп жетекчилеринин кесиптик педагогикалык компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүгө байланыштуу тажрыйбалар эртең дал ушундай иштерди кантип уюштуруп долбоорлоого болот деген суроолордун жообун табууга көмөкчү болоорунда шек жок.

Бүгүнкү күндөгү социалдык, маданий жана билим берүү кырдаалда жогорудагы мыйзам ченемдүүлүктөрдүн туура колдонулушу педагогдун божомолдоо жөндөмүнүн өнүгүшүнө түрткү берет, мындан тышкары, өзү кызыккан билим берүү объектилерди жана кубулуштарды салыштырууга, талдоого жана классификациялоого үйрөнөт.

Билим берүүнүн жана педагогикалык ой-пикирлердин тарыхы билим берүү процессин уюштуруу боюнча практикалык кеңештерди сунуштабайт, бирок педагогикалык практиканын өнүгүшүнө кыйыр таасир берет, башкача айтканда, педагогика илиминин өнүгүшү жана педагогдун кесиптик жана кишилик жактан өнүгүшү аркылуу таасир берет.

Ар кандай изилдөө ошол зарылдыкты жараткан проблемалык кырдаалды айкындоодон башталат. В.С. Леднев бул тууралуу мындай деп жазган: “Изилдөөдөн мурда илим менен практиканын өз ара дал келишин же дал келбешин мүнөздөөчү проблемалык кырдаал аныкталышы шарт. Бул

практикада пайда болгон суроолордун, теорияда иштеле электигинен, толук жооп табууга мүмкүн болбой калган шартта пайда болот. Бул карама-каршылык изилдөөгө түрткү берип, кыймылдаткыч күчүнө айланат” [130, 29]. Г.И. Рузавинанын пикири боюнча « илимий изилдөө ошол тармактагы мурдагы изилдөөлөрдүн абалы менен аныкталат, ансыз мурдагы теориялык көз караштардын жаңы табылгалар менен дал келбей тургандыгын айкындоо мүмкүн эмес” [158, 29]. Буларга кошумча А.С. Белкин жана Е.В. Ткаченколор “Идеология, методология, научный аппарат историко-педагогического исследования” аттуу макаласында тарыхый-педагогикалык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу төмөнкүлөр менен аныкталаарын белгилешет: 1) билим берүүнүн мурдагы тенденцияларынын өнүгүш мыйзам ченемдүүлүктөрүн, дурус жана буруш натыйжаларын далилдөө; 2) коомдук өнүгүүнүн түрдүү этаптарындагы ойчул педагогдордун эмгектериндеги илимий педагогикалык капиталга карата талаптарды далилдөө зарылдыгы [93, 24].

Бул методологиялык жоболорду И. Бекбоевдин илимий педагогикалык ишмердүүлүгүн изилдөө менен байланыштыруу төмөнкүдөй проблемалык кырдаалды ачыкка чыгарууга мүмкүнчүлүк берет. А. Алимбеков белгилегендей “Кыргыз улуттук илимий педагогикасынын жаралыш, өнүгүш, калыптаныш тарыхын И. Бекбоевдин илимпоздук этаптарынан ажыратып кароого болбойт. Кыргыз илимий педагогикасы Исак Бекбоевдин илимий-ишмердүүлүгү менен жашташ, аны менен ажырагыс биримдикте калыптанды [17, 16]. Биз талдоого алган окумуштуу педагогдор Э. Мамбетакунов, Д. Байсалов, С. Байгазиев, Б. Исаков, А. Абдиев, С. Рысбаев, А. Айылчиев, Р. Хабиб, А. Осмокулов, А. Муратовдордун [133, 134, 36, 114, 2, 159, 9, 181, 150, 144] эмгектеринде И. Бекбоевдин илимий педагогикалык чыгармачылыгынын айрым аспектери ачыкталган. Бирок, ал эмгектер аркылуу И. Бекбоевдин илимпоз педагог катары калыптанышы жана анын эмгектеринен бүгүнкү педагогикалык процессти жакшыртуу үчүн кандай өрнөк идеяларды алууга болот? - деген суроого толук жооп алуу мүмкүн эмес. Экинчиден, аталган эмгектердин көбү илимий изилдөө

өңүтүндө жазылбагандыктан алардан объективдүү тарыхый педагогикалык билимди күтүүнүн өзү акыйкаттан алыс пикир деп эсептөөгө болот. Демек, мурдагы эмгектерден И. Бекбоевдин илимий ишмердүүлүгүнүн көп кырдуу аспектерин таанууга мүмкүнчүлүк бербейт.

Темага байланыштуу проблемалык кырдаалдын анализи анын проблемасын айкындоого өбөлгө болду. Проблемалык кырдаал түшүнүгү Э. Мамбетакунов тарабынан “Таанып билүүчүлүк кызыкчылыкты жараткан маселе же маселелердин тутуму” катары ачыкталган [133, 30]. Илимий проблема изилдөө аркылуу чечилүүгө мүмкүн болгон негизги карама каршылык. Илимде анын ичинде педагогика тармагында жалпы жана жеке, фундаменталдык жана прикладдык, теориялык жана эмпирикалык проблеманы ажыратып кароого болот. Бирок, Г.И. Рузавин адилет белгилегендей: “Проблемалар кандай гана айрымалуу болбосун, изилдөөнүн башатында кыйынчылыкты так аныктоого жана аны изилдөө өңүтүнө айландырууга багытталат” [158, 29].

Изилдөөнүн проблемасын аныктоо процесси бир эле мезгилде анын объект жана предметин конкреттештирүүгө өбөлгө болду. Изилдөөнүн объекти таанып билүү процесси багытталган нерсенин дал өзү. Ичинде карама-каршылык камтылган проблемалык кырдаал жараткан нерселердин баары изилдөөнүн объекти боло алат. Объекттин бөлүгү айрым бир жагы изилдөөнүн предмети болуп эсептелет. Объектти аныктап жатып эмне каралып жатат?-деген суроого жооп алышыбыз абзел.

Ал эми предмет изилденип жаткан нерсенин, кубулуштун бир аспекти б. а. ал объекттин кайсы касиеттери, функциялары кандай изилденип жатканын айкындайт. Буга байланыштуу *изилдөөнүн объектисин* XX кылымдын экинчи жарымы жана XXI кылымдын башталышындагы Ата Мекендик педагогика илиминин өнүгүшү, ал эми *предметин* Кыргыз илимий педагогикасынын өнүгүш контекстинде И. Бекбоевдин илимий жана педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүгү түздү

Тарыхый педагогикалык изилдөөлөрдө башка илимдерден айырмаланып изилдөөнүн хронологиялык рамкасын конкреттештирүү салты жана талабы бар. Изилдөө фактылары тастыктагандай И. Бекбоевдин алгачкы «Орто мектептин V, VI класстарында жер үстүндөгү ченөө жумуштары жөнүндө» деген аталыштагы макаласы 1957-жылы жарыяланган. Анын илимий эмгектери азыр да байма-бай басылып педагогикалык коомчулук арасында кеңири тарап келүүдө. Изилдөөбүздүн хронологиялык чектери И. Бекбоевдин илимий педагогикалык ишмердүүлүгүнүн бардык этаптарын камтыды.

Ошентип изилдөөнүн биринчи этабында биз изилдөөнүн актуалдуулугун аныктап, анын проблемасын, объект жана предметин конкреттештирдик. Изилдөөнүн кийинки этабы анын максат, милдеттерин аныктоо менен байланыштуу болду. В.С. Ледневдун пикири боюнча изилдөөнүн максаты – бул изилденген проблеманын натыйжасынын же чечиминин кыскача мүнөздөмөсү” [130, 88].

Каралып жаткан диссертациялык изилдөөнүн максаты И. Бекбоевдин илимий педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүгүн ар тараптуу жана комплекстүү изилдөө аркылуу, анын Кыргызстандагы педагогика илиминин өнүгүшүнө кошкон салымын айкындоо болуп эсептелет. Ал эми милдеттерин төмөкүдөй проблемалар түзөт: И. Бекбоевдин педагогикалык чыгармачылыгынын негизги этаптарын ачып көрсөтүү; И. Бекбоевдин педагогикалык чыгармачылыгынын негизги багыттарын айкындоо; И. Бекбоевдин дидактикалык эмгектеринин Кыргыз мектептериндеги окутуу тарбиялоо ишин илимий-методикалык жактан камсыздоодогу тарыхый педагогикалык ордун ачып көрсөтүү; И. Бекбоевдин эмгектерин Кыргыз Республикасынын мектептеринин окуу тарбия ишинин заманбап талаптары үчүн мындан ары изилдөө, ишке киргизүүнүн перспективаларын аныктоо.

Ар кандай изилдөө аркылуу алынган жаңы билимдердин объективдүүлүгү, ишенимдүүлүгү ал изилдөөнүн кайсы түпкүлүктүү түшүнүктөргө, идеяларга, методологиялык принциптерге негизделип

аткарылганына көз каранды. «Методология – методдор жөнүндөгү окуу, адамдын ишмердүүлүгүн түзүү жөнүндөгү илим» [154, 14].

Педагогика илиминин методологиясы дегенде педагогикалык кубулуштарды таанып билүү жана өзгөртүп өркүндөтүү процессинин принциптери, методдору жана формалары жөнүдөгү түпкүлүктүү окууларды түшүнөбүз. Илимий изилдөөлөр көрсөткөндөй, методология деп, тигил же бул илимий изилдөө иштери үчүн илимий таяныч, түркүк катары колдонулган ойлорду, теорияларды, парадигмаларды дагы камтып турат. Себеби, кандайдыр бир проблеманы, теманы изилдөөгө киришип жатып, изденүүчү сөзсүз түрдө кандайдыр бир теориялык окууларга, илимий көз караштарга, принциптерге, классификацияларга, парадигмаларга таянбай коё албайт.

Биздин диссертациялык изилдөөбүздө педагогика тарыхында салтка айланган бир катар методологиялык принциптер жетекчиликке алынды.

Парадигмалык жана тарыхый-цивилизациялык принцип (В.Г. Безрогов, М.В. Богуславский, Г.Б. Корнетов). Бул принцип тигил же бул автордун педагогикалык көз караштарын белгилүү педагогикалык парадигманын контекстинде талдоого алат. Парадигма - бул билим берүүнүн өнүгүшүнүн үлгүсү тууралуу педагогикалык ойлом тарабынан кабыл алынган баалуулуктар системасы. Таалим-тарбия маселелерин чечүүнүн стандарты. Парадигма бүтүн түшүнүк катары маданий-тарбиялык идеал, педагогикалык баалуулуктардын , багыттардын системасы, билим берүүнүн мазмуну жана аны ишке ашыруунун шарттары сыяктуу компоненттерден турат. Н. Асипованын пикиринде “...илимий парадигманын экинчи функциясы – конкреттүү бир илимдеги өнүгүү баскычын, илимий доор жана илимий багыттарды мүнөздөөдө колдонулат. Мисалы, философиядагы позитивизм доору; педагогикадагы табигый-эмпирикалык таанып-билүү доору, теориялык жана эксперименталдык изилдөөлөр ж.б. деңгээлдеги изилдөөлөрдү классификациялоодо (бөлүштүрүүдө) колдонулат” [30, 48].

Арийне, И. Бекбоевдин эмгектери түрдүү идеологиялык баалуулуктар менен педагогикалык парадигмалардын тушунда жаралган. Ошондуктан, анын

мурдагы мезгилдерге таандык айрым эмгектеринде советтик педагогикага таандык көп жылдан бери орун алып келген билим берүү жандашмасы (знаниевый подход) орун алган. Советтик билим берүү мекемелеринде билим, билгичтик, көндүм (ББК) [знания, умения и навыки (ЗУН)] - калыптандыруу билим берүүнүн максаты жана натыйжасы катары – теориялык билимди өздөштүрүү, номенклатуралык талаптарга жооп берүү, билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн иерархиясын калыптандыруу, аларды текшерүү жана баалоо эсептелип келген. Ошондой эле, И. Бекбоевдин соңку жылдарга таандык эмгектеринде компетенттүүлүк жандашма түрдүү аспекте колдонулуп өркүндөтүлгөн.

И. Бекбоевдин педагогикалык ишмердүүлүгүнүн этаптарын изилдөөдө тарых илиминде салттык мүнөзгө ээ тарыхыйлуулук принциби өзгөчө мааниге ээ болот. «Тарыхыйлуулук – бул «ар бир тарыхый кырдаалды же мезгилди өзүнө таандык шарттардын чегинде уникалдуу кубулуш катары андоо ыгы» [18, 69]. Буга байланыштуу И. Бекбоевдин көптөгөн эмгектери өз доорунун суроо талаптарына шайкеш олуттуу мааниге ээ болгондуктары көңүлгө алынды.

Изилдөө процессинде өтө чоң мааниге ээ болгон принциптердин бири *биримдик* принциби болду. Е.Н. Фоминдин пикиринде ал көп кырдуу кубулуш катары изилдөөдө кубулуш тууралуу түрдүү көз караштарды биримдикте кароону талап кылат. [93]. Буга ылайык биз изилдөө процессинде И Бекбоевдин илимий изилдөө ишмердүүлүгү тууралуу ар түрдүү көз караштарды эске алууга аракет жасадык.

Изилдөөнүн натыйжасына жетүүдө өтө маанилүү принциптердин бири *объективдүүлүк*. Ал принцип изилдөөнүн предметине байланыштуу бардык маалыматтарды субъективдүүлүгүн таанып баалоону талап этет. Б.а. И. Бекбоевдин илимий ишмердүүлүгү боюнча жарыяланган маалыматтардын баарын эле илимий ишенимдүү материал катары кароодон узак болууга багыттайт.

Тарыхый-педагогикалык изилдөөнүн ийгилиги ар качан *системдүүлүк* принцибин жетекчиликке алуудан көз каранды болуп келген. Системдүүлүк

прицибин жетекчиликке алуу И. Бекбоевдин илимий педагогикалык табылгаларын жана тажрыйбаларын бардык кубулуштар менен өз ара байланышта кароого мүмкүнчүлүк берди.

Биз тарыхый изилдөөлөрдө салтка айланган изилдөө ар дайым мурдагы аткарылган изилдөөлөрдүн натыйжаларына негизделип алардын жетишкендиктерине таянып жүргүзүлүшү зарыл деген принципке таяндык. Буга байланыштуу И. Бекбоевдин мурдагы мезгилдерге таандык эмгектерин жана ишмердүүлүгүн анализдөөдө *историографиялык принципти* жетекчиликке алдык. Ушундан улам изилдөө милдеттеринин кайсынысы болбосун ал маселенин илимдеги каралыш абалы тууралуу илимий адабияттар анализи менен коштолгон.

И. Бекбоевдин илимий педагогикалык ишмердүүлүгүнүн көп кырдуу аспекттерин сапаттуу талдоодо обол тарых илиминде сыноодон өткөн персоналдык биографиялык мамиле колдонулду. Ага ылайык И. Бекбоевдин өмүрү ишмердүүлүгүн, жараткан эмгектерин систематизациялап, интеллектуалдык чыгармачылыгынын толук образын түзүүгө өбөлгө болду. Изилдөө процесси биобиблиографиялык мамиленин элементтерисиз темага байланыштуу тексттерди талдоого негиз болуучу эмпирикалык материалдарды топтоо жана системалаштыруу мүмкүн болбой тургандыгын көрсөттү.

Азыркыга чейин актуалдуулугун жогото элек Э.Д. Днепров, Л.Н. Пушкарёв, Д.И. Раскин сыяктуу бир катар илимпоз окумуштуулардын тарыхый педагогикалык методологиялык эмгектеринде педагогикалык ойлордун жана билим берүүнүн тарыхы боюнча булактарды тарых илиминин тажрыйбаларына таянып классификациялоо тажрыйбалары бар. Буга байланыштуу Л.Н. Пушкарёв сунуш кылган документалдык жана баяндоо мүнөзүндөгү булактар деген классификациясы өзгөчө кызыгууну жаратат.

Мындан тышкары Д.И. Раскин тарабынан белгиленген дидактикалык булактар түшүнүгү да каралып жаткан маселеге тикеден тике тиешелүү. Дидактикалык булактар документалдык булактардын өзү бирок, мында билим берүүнүн укуктук нормативдик талаптары менен бирдикте аны ишке

ашыруунун каражаттарын да камтыйт. Ошентип, изилдөөнүн сапаттык натыйжасына жетишүү үчүн төмөнкүдөй булактарга таяндык: И. Бекбоевдин тигил же бул илимий жана практикалык долбоорлорунун жаралышына өбөлгө болгон расмий мыйзамдык актылар, мыйзамдар, концепцияларга таяндык. Алардын катарына Улуттук “Билим» программасын (1996), Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» мыйзамын. (1992, 2003 жж), «КРнын 2010-жылга чейин билим берүүнү өнүктүрүү концепциясын (2001), Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим берүүнү жаңылоонун концепцияларын (1995) – кошууга болот.

Эң башкысы И. Бекбоевдин педагогика илимине кошкон салымын тастыктаган өзүнүн калемине таандык 11 монографиясы, 26 окуу куралы, ондогон китептери жүздөгөн макалаларына, ал эмгектенген илимий мекемелердин отчеттук документтерине, ал тууралуу жазылган макалаларга таяндык.

И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык жана уюштуруучулук ишмердүүлүгүн изилдөөдө бир катар методдор колдонулду. Алардын негизгилеринин бири *биографиялык метод*. Бул метод И. Бекбоевдин жеке адамдык бейнесин башкача айтканда, басып өткөн турмуштук жана кесиптик жолун изилдөөдө колдонулду. Ошондой эле, бул метод педагогдун концептуалдык көз караштарынын кандай шарттардын таасиринде келип чыккандыгына, педагогикалык ой-пикирлер системасынын жаралышында педагогдун өмүр баянындагы кайсы фактылар негизги орунга ээ экендигине, педагогдун эволюциялык көз караштарынын кандайча жаралгандыгына, башка педагогикалык концепцияларга жана алардын авторлоруна карата кандай мамиледе болгондугуна, педагогика илиминин жана билим берүү практикасынын өнүгүсүнө кандай салым кошкондугуна ж.б. байкоо жүргүзүүгө мүмкүндүк берди. И. Бекбоевдин педагогикалык көз караштарынын өнүгүү этаптарынын эволюциялык өңүттө анализдөөдө *ретроспективдүү анализ* (латын тилинен алынган “*retro*” – “артка” жана “*specio*” – “караймын” дегенди билдирет) методдун колдонулду. Бул метод кыргыз тилине тике

каторгондо “өткөндү карап чыгуу, өткөнгө сереп салуу” дегенди түшүндүрөт. Ретроспективдүү анализ белгилүү жана узун убакыт аралыгындагы кандайдыр бир кубулушту карап чыгуу зарылдыгы бар болгондо колдонулат. Бул окуялар хронологиялык тартипте каралып чыгат (ордуна келтирилет). Бул метод И. Бекбоевдин педагогикалык идеяларынын пайда болушун жана өнүгүшүн карап чыгып акыйкаттарды калыбына келтирүүгө, ошондой эле, алардын тенденцияларын, өзгөрүү динамикасын жана келечектеги өнүгүүсүн ачып көрсөтүүгө мүмкүндүк берди. И. Бекбоевдин эмгектериндеги педагогикалык идеялардын маани-маңызын анализдеп чыгууда *контент-анализ* методу колдонулду. Бул метод аркылуу И. Бекбоевдин өмүр жолу жана илимий педагогикалык идеяларына байланыштуу түрдүү тексттер тематикалык багытына карай анализге алынды. Ошондой эле ар түрдүү документтер алдын ала белгиленген схемага жараша мазмундуу анализге дуушар болду. Контент-анализдин жардамы менен И. Бекбоевдин илимий педагогикалык ишмердүүлүгүнө байланыштуу окуялар, алардын мааниси, ар түрдүү мезгилдеги фактылар тууралуу маалымат алынды.

Экинчи глава боюнча корутунду

Жалпысынан И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгү боюнча объективдүү маалыматтардын булактары катары төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот: И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүнүн багытын аныктаган мыйзамдар, мамлекеттик жана ведомстволук нормативдик документтер; И. Бекбоевдин илимий изилдөөлөрүн чагылдырган диссертациялары жана монографиялары, илимий макалалары; И. Бекбоевдин өзү жана кесиптештери менен бирдикте жарыялаган окуу китептери, окуу куралдары, окуу программалары: Түрдүү жылдар аралыгында окутуу-тарбиялоонун түрдүү проблемалары анын ичинде И. Бекбоевдин юбилейлик таталары боюнча өткөрүлгөн илимий конференциялардын маатериалдары; Педагогикалык ойлордун жана билим берүүнүн тарыхына анын ичинде И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүнө байланыштуу илимий

жана илимий популярдуу эмгектер, юбилейлик макалалар. Биз колдонгон булактарды иликтөөнүн учурунда, чыныгы болуп өткөн окуялар, фактылар бурмаланбагандыгын, окуялардын жаралышы, жүрүшү, келип чыккан натыйжалары, андагы адамдардын ишмердиктери расмий көз караштардын нугунда сүрөттөлгөн деп баа берүүгө болот. Изилдөөнүн объектисин XX кылымдын экинчи жарымы жана XXI кылымдын башталышындагы Ата Мекендик педагогика илиминин өнүгүшү, ал эми предметин Кыргыз илимий педагогикасынын өнүгүш контекстинде И. Бекбоевдин илимий жана педагогикалык-уюштуруучулук ишмердүүлүгү түздү.

Изилдөөдө тарыхый педагогикалык кубулуштарды таанып билүүнүн илимде калыптанган *парадигмалык жана тарыхый-цивилизациялык, тарыхыйлуулук, объективдүүлүк, системдүүлүк* принцип бир катар методологиялык принциптери жетекчиликке алынды. И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык жана уюштуруучулук ишмердүүлүгүн изилдөөдө *биографиялык, ретроспективдүү анализ, контент-анализ* методдору колдонулду.

III БАП. И. БЕКБОЕВДИН ИЛИМИЙ ПЕДАГОГИКАЛЫК УЮШТУРУУЧУЛУК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ ЖАНА АНЫН РЕСПУБЛИКАДА ПЕДАГОГИКАЛЫК ИЛИМ ЖАНА ПРАКТИКАНЫН ӨНҮГҮШҮНӨ ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

3.1. И. Бекбоев Кыргыз Республикасында математиканы окутуу методикасына кошкон салымы

Диссертациянын мурдагы бөлүмдөрүндө белгиленгендей И. Бекбоев 1955-жылы Кыргызстан педагогикалык илим-изилдөө институтунун (КирНИИП) физика жана математика бөлүмүнө ишке өткөн. Ушул жылдардан баштап, анын бүткүл илимий чыгармачылык ишмердүүлүгү Республикадагы математиканы окутуунун проблемалары менен байланыштуу болду. Буга байланыштуу С. Байгазиевдин “Кайсы бир окмуштуунун ар ким өз ордунда Кусеин Карасаевдей эмгектенип берсе, кыргыз тилибиз алгалап өнүгөр эле деп бир айткан жакшы ою бар. Ушул мааниде алганда Исак Бекбоевич да математика тармагында К.Карасаевче мээнеттенген кыргыз тилинин дыйканы” – деген образдуу мүнөздөмөсү өтө орундуу [36, 28].

И. Бекбоев өзү эскергендей, институттун физика жана математика бөлүмүндө үч гана кызматкер иштегенине карабастан алар физика жана математика сабактарын окутууну жакшыртуу боюнча айрым актуалдуу маселелерди чечүүгө жигердүү киришишкен. Мындан сырткары, алар республиканын мектептерине практикалык жардам көрсөтүшкөн, Кыргызстандын мугалимдеринин биринчи тажрыйбаларын изилдөө, чогултуу жана жайылтуу боюнча иштер жүргүзүлгөн. Бөлүмдүн кызматкерлеринин изилдөө иштеринин натыйжалары прикладдык таризде алгач “Мугалимдерге жардам” журналына жарыяланып турган [36, 16].

Ошол жылдары бул журналга И. Бекбоевдин “Тригонометрияны колдонуу менен геометриялык маселелерди чечүүнүн айрым кыйынчылыктары” [63], “Текшерүү иштерге коюлуучу айрым талаптар” [67],

“Арифметика сабагында политехникалык окутуу маселесине карата”, “Арифметикалык маселелерди чечүү методикасына карата” аттуу макалалары жарык көргөн. Журналдан тышкары илимий кызматкерлердин илимий-методикалык табылгалары жалпы институттук макалалар жыйнагында жарыяланып турган.

И. Бекбоевдин математиканы окутуу багытындагы алгачкы олуттуу изилдөөсүнүн натыйжалары 1957-жылы жарыкка чыккан «Орто мектептин V, VI класстарында жер үстүндөгү ченөө жумуштары жөнүндө» аттуу макаласында чагылдырылган.

А. Абдиев белгилегендей, “Анда V жана VI класстарда математика окутуу процессинде жер үстүндөгү өлчөөнүн методикасы ийне жибине чейин сүрөттөлгөн: жер үстүндө түз сызык чийүү, аралыкты жана бурчтарды өлчөө, тик бурчту жана көп бурчтуктарды түзүү (үч бурчтук, тик бурчтук, параллелограмм) ошондой эле жер үстүнүн планын түзүү сыяктуу практикалык иштердин мазмунун аспектиери берилген. Макала бардык кыргыз мектептеринин мугалимдери үчүн түшүнүктүү тилде жазылган. Бул макалада предметтер ортосунда өз ара байланышты түзүү боюнча жана математиканы турмуш менен, өндүрүш менен байланыштырып окутууну ишке ашыруу боюнча практикалык сунуштар берилгенин баса белгилөө керек” [2, 51].

И.Б. Бекбоевдин 1959-1967-жылдар аралыгында жарыяланган эмгектеринде мектепте математиканы окутуунун сапатын анын мазмунунун өнүгүү потенциалы аркылуу жогорулатуу маселесине жана билим берүү менен турмуш ортосунда байланыш түзүү, т.а. окуу процессинде практикалык маселелерди колдонууга өзгөчө көңүл бурулган. Автор тарабынан колдонмо жана практикалык маселелерди чыгарууга үйрөтүүнүн методикасы, практикалык мазмундагы маселелерди тандоо, түзүү жана бир системага келтирүүнүн жолдору жана каражаттары иштелип чыккан.

Математиканы мектепте үйрөнүүдө көпчүлүк учурда окуучулар практикалык мааниге ээ болбогон формалдуу маселелерди чыгарышат. Алардын арасында башка окуу предметтеринин (физика, химия, биология,

география ж.б.) материалы менен байланышкан маселелер өтө аз кездешет. А. Абдиев, А. Айылчиев, А. Валиев, Т. Ажумидинов, Р. Хабиб сыяктуу окумуштуулар белгилегендей “И.Б.Бекбоевдин изилдөөлөрү башталгыч жана жогорку класстарга математиканы окутууда бар болгон бул кемчиликти жойгон” [2, 10, 5, 181].

1958-жылы 24-декабрда СССР Жогорку Совети “Мектептердин турмуш менен байланышын чындоо жана билим берүү системасын андан ары өркүндөтүү” жөнүндөгү мыйзамды кабыл алган. Бул мыйзам мектепти реформалоонун башаты болгон. Анын негизинде 7 жылдык милдеттүү билим берүүнүн ордуна 8 жылдык кылып өзгөртүү чечими кабыл алынган. Бир эле мезгилде билим берүүнүн мазмунун турмушка жакындатуу окуучуларды коомдук пайдалуу эмгекке катыштыруу жана политехникалык окууну иш жүзүнө ашыруу акуталдуу маселеси катары коюлган. Мына ошол мезгил чакырыктарына ылайык И. Бекбоевдин «Өндүрүштүк мазмундагы арифметикалык маселелер» (1959) деген жыйнагы V, VI класстар үчүн арифметика курсунун бөлүмдөрүнө ылайык жазылган. Маселелердин жалпы саны 185 [76].

Бул жыйнак чоң практикалык материалдын негизинде түзүлгөн. Мисалга алсак, бүтүн сандар менен иштөө, жөнөкөй жана ондук бөлчөктөр, сандын бөлүгүн (үлүшүн) табуу, пайыз сыяктуу темаларды ичине камтыйт. Бул темалар И.Б. Бекбоевдин колдонмосунда жетиштүү деңгээлде практикалык мазмундагы маселелер менен толукталган. Ал эми, бул маселелерди түзүүдө колдонулган материалдар элдик чарбанын ар түрдүү тармактарынан алынган. Бул учурда мугалимдерде аталган проблеманы чечүүнүн принциптерин, эреже-усулдарын түгөл чечмелеген эмгектерге карата муктаждык өтө чоң болгон. Ошондуктан, аталган эмгектер басма беттеринде өтө маанилүү окуя, олуттуу илимий факт катары белгиленип ошол мезгилдин көрүнүктүү окумуштуу методисттери тарабынан жогорку баага арзыган. Алсак, бул эмгектин актуалдуулугу тууралуу А. Айылчиев, К. Байбосунова, Ш. Майлиев, Ж. Саламатов, Г. Сайфулин сыяктуу авторлор “Советтик Кыргызстан” газитине (1959 –жыл, 10-

сентябрь) жарыяланган макалада мындай деп жазышкан: “Мектептердеги окуу сабактардын бардыгынан дээрлик өндүрүштүк материалдар менен кездешебиз. Жада калса, эне тили боюнча окуу китебинде бир топ өндүрүштүк түшүнүктөр бар. Анда өлкөбүздөгү табыгый байлыктар, ири курулуштар жөнүндө көнүгүүлөр берилген. Математика боюнча окуу китебинде да өндүрүштүк маанидеги маселелер каралган. Бирок, өндүрүштүн мазмунун тагыраак сүрөттөгөн маселелер, азыркы кыргыз тилине которулган окуу китептеринде же маселелердин жыйнактарында али да болсо жетиштүү эмес. Ушуга байланыштуу көбүнчө республикабызда өндүрүш жайларын мүнөздөгөн маселелер жыйнагынын түзүлүшү жана анын китепче болуп чыгышы саамалык. Китепчеде политехникалык жана идеялык жагынан тарбиялык мааниси зор маселелер көп.” [8, 6].

Китептеги айрым өндүрүштүк мазмундагы көнүгүүлөрдөн мисалдарды келтире кетели. Жөнөкөй бөлчөктөр менен болгон амалдар бөлүмүндөгү 50-маселеде дүйнөлүк тынчтыктын жана элдердин коопсуздугун камсыз кылуу максатында СССР 1955-жылы өзүнүн куралдуу күчтөрүн 640 миң адамга кыскартканы белгиленет. Мындан тышкары 1957-жылдын биринчи майына чейин 1955-жылдагыга салыштырганда куралдуу күчтөрдү дагы 17/8 эсе көп кыскартты. СССР 1955 – 1957 жылдарда өзүнүн куралдуу күчтөрүн канча адамга кыскарткан?

Жообу: 1 миллион 840 миң адамга.

Бул маселени чыгарууда окуучулар жөнөкөй эле математикалык сандар менен мамилеси болбостон, биздин партиябыз менен өкмөтүбүздүн тынчтык саясатынын кандайча турмушка ашып жатканынын бир кырдаалы менен таанышат. №51 - маселеде: Нарын районунун «Коммунизм» колхозу эт үчүн мамлекетке жогорку семиздикте – ар биринин тирүүлөй салмагын 72 килограммдан 710 кой тапшырганы берилген. Мындан тышкары, колхоздун уй багуучусу Н. Сыдыкбеков да бир нече уйду эң жогорку семиздикте тапшырууга жетишкен. Уйлар эсебинен тапшырылган эттин жалпы салмагына барабар болсо, анда Н. Сыдыкбеков мамлекетке эң жогорку семиздикте канча уй

тапшырган? Бул маселени чыгарууда окуучулар карапайым элдердин өлкөнүн экономикасына кошкон салымын атуулдук парызы менен таанытышат.

Өз мезгилинде бул китепке карата пикирлерде И. Бекбоевдин илимий методикалык табылгалары төмөнкүчө белгиленген: Автордун эсебине жайгаштырууга туура келген татыктуу иш-китепче маселелердин жыйнагы болсо да анда кээ бир маселелерди чыгаруунун жолдорунун берилишинде. Бул, методикалык кеңеш мектептерибизде, айрыкча кыргыз мектептеринде, арифметикалык маселелерди чыгаруу маселеси ушул күнгө чейин тиешелүү денгээлде коюлган жок. Маселелерди чыгарууда методикалык көп кемчиликтер бар. Окуучулар өндүрүштүк мазмундагы маселелер менен аз таанышышкан, кыргыз тилинде арифметикалык маселелерди чыгаруу боюнча оригиналдуу китеп же жыйнак ушул кезге чейин жок [2, 52].

Практикалык чоң мааниге ээ болгон И.Б. Бекбоевдин «Практикалык мазмундагы геометриялык маселелер» (1962) аттуу эмгеги чоң кызыгууну туудуруп келген. Бул жыйнак тууралуу Т. Ажумидинов жана А. Валиевдер “Жыйнакка 200 дөн ашык маселелер киргизилген. Алар өлкөнүн эл чарбасынын түрдүү тармактарына тиешелүү кызыктуу статистикалык фактылардын негизинде түзүлгөн. Окуучулар ал маселелерди чыгарып жатып өлкөнүн экономикасы менен сыймыктануу сезимине ээ болот. Ошону менен бирдикте математиканы үйрөнүүнүн зарылдыгына, ансыз эч кандай илим, техника, бүтүндөй эл чарбасы өнүкпөй тургандыгына ынанышат” – деп жазышкан [5, 5].

И. Бекбоевдин эмгегине карата аталган рецензиянын маанисин 45 жылдан кийин А. Алимбеков төмөнкүчө белгилеген: “Бул пикирди өзгөчө белгилеп олтурганымдын өзүнчө жөнү бар. Анткени, ал кишинин колунан аздыр-көптүр сабак алгандардын бири катары Акрам Валиевге оңойлук менен бир окуу китеп же методикалык эмгек жакчу эмес. Мына ошол легендарлуу методисттин И. Бекбоевдин эмгектерине берген жогорку баасын катардагы факт катары кароого болбойт деп эсептейм” [17, 31].

Бардыгыбызга белгилүү болгондой, геометрия окуучулардын математикалык билим берүүдө өтө маанилүү роль ойнойт. Бирок, геометриялык объектилерди, алардын касиеттерин, катнашын жана колдонмолорун өздөштүрүү өтө татаал болуп эсептелинет. Себеби, геометриянын жоболору идеалдуу геометриялык объектилерге карата айтылган жана далилденген жана окуучулар аларды дайыма көз алдында элестетип, реалдуу түрдө ишке ашыра алышпайт.

Мектептик геометрия курсу окуучуларды техникалык билимге тартууга, алардын чыгармачылык жөндөмүн өнүктүрүүгө жана аларда конструктивдик шык-жөндөмдөрдү калыптандырууга, адамдын практикалык ишмердүүлүгүндө, чыныгы жашоодо геометрияны колдоно билүүгө мүмкүндүк берет.

И.Б. Бекбоевдин эмгектери буга анык мисал боло алат. Ал маалыматчылык техникалык жана методикалык адабиятка таянып, республикабыздын мугалимдеринин иш тажрыйбаларын чыгармачылык менен колдонуп жүздөгөн маселелерди түзгөн.

Практикалык мазмундагы маселелер математиканын мыйзам ченемдүүлүктөрүн аныктап үйрөнүү үчүн керек болгон көптөгөн пайдалуу маалыматты өз ичине камтыйт. И.Б. Бекбоевдин эмгектеринде дал ушундай маселелер кеңири берилген.

Окуучулардын комбинатордук ой жүгүртүүсүн, мейкиндик элесин, конструктивдик жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө практикалык мазмундагы маселелер жардам берет. Алардын шарттарында кээ бир геометриялык телолордун айкалыштары мүнөздөлөт.

Мындай маселелерге мисал катары, боз үйдүн бетинин аянтын табуу кирет, анткени боз үй эки бөлүктөн: шар жана сегменттик бет бөлүктөн турат. Ошондой эле сепаратордун сыйымдуулугун литр менен өлчөп чыгаруу, анткени сепараторду цилиндр менен кесилген конустун айкалышы деп элестетүүгө болот. Ал эми бетон аралаштыргычты автор эки кесилген конус жана цилиндрден турган фигура катары мүнөздөйт, мындай фигура трапеция

өзүнүн төмөнкү негизинин айланасында айланган учурда пайда болот. Мындай маселелерди айтып отурса абдан көп.

Мындай мазмундагы маселелер окуучулардын геометриялык материалдарды өздөштүрүүлөрүнө жардам берет ошондой эле аларда фигураны бөлүктөргө бөлүү, бетинин көлөмүн жана аянтын табуу сыяктуу жөндөмдөрдү калыптандырууга жардам берет.

И.Б. Бекбоевдин «Практикалык мазмундагы маселелер 8 жылдык мектепте математика сабагынын мазмундук-прикладдык маанисин айкындоонун каражаты катары» (1967) деген монографиясында практикалык мазмундагы математикалык маселелерди түзүү жана колдонуу теориясы менен байланышкан көйгөйлөр орун алган. Бул көйгөйлөргө: практикалык мазмундагы маселелерге карата дидактикалык талаптар, маселелерди түзүүнүн булактары, практикалык мазмундагы маселелердин негизинде математикалык түшүнүктөрдү калыптандыруу үчүн керек болгон материалдар, лабораториялык-практикалык сабактарда колдонулган маселелер ж.б. мектепте математиканы окутуунун көптөгөн аспектилери кирет [81].

Кыргызстанда математиканы окутуу методикасы боюнча көрүнүктүү адис А. Абдиев, И.Б. Бекбоевдин бул эмгектеринин тарыхый орду тууралуу төмөнкүчө тыянак чыгарган: “Математиканы турмуш менен байланыштырып окутуу идеясы И.Б. Бекбоевдин дээрлик бардык эмгектеринин өзөгүн түзөт. Бул эмгектер жалпы орто мектептерге арналган математика боюнча негизги программалык материал менен шайкеш келгендигине байланыштуу азыркы күндө да өз баалуулугун жоготпой келет” [2, 55]. Бул изилдөөлөр республиканын мугалимдеринин жалпы тажрыйбасын эске алуу менен жазылып, окуучулардын өз алдынча иштөөлөрүндө билгичтик менен көндүмдөрүнүн деңгээлин жогорулатууга багытталган, ошондой эле окуучуларга мектепте математика курсун өздөштүрүүнүн рационалдуу ыкмаларын үйрөтүүгө жана математика боюнча класстан тышкары иштөө жана предметти окутуудагы башка аспектилерди жакшыртууга багытталган.

Аталган бардык эмгектер жогорку теориялык деңгээли жана практикалык сунуштардын далилденгендиги менен айырмаланып турат. Мисалы, «Математика сабагында окуучулардын өз алдынча иштөө жөндөмүн өнүктүрүү» деген эмгекте авторлор окуучуларда текстти окуп, негизгисин аныктоо, аны өз сөзү менен айтып берүү жана бир нече булактар менен иштөөнүн негизинде жалпылоо жөндөмүн калыптандыруунун алты этабын аныктап чыккан:

1) окуучуларды текстте негизги идеяны аныктоого багыттаган контролдук суроолор берилген учурда, мугалимдин берген суроолоруна тексттен жооп издеп табуу;

2) текстте негизги идеяны өз алдынча, контролдук суроолорсуз бирок жалпыланган мүнөздөгү план түзүү аркылуу издеп табуу жөндөмүн калыптандыруу;

3) өз алдынча тексттин түрүн аныктоо жана андагы негизги идеяны баяндаманын планы жана контролдук суроолордун жардамы жок аныктоо жөндөмүн калыптандыруу;

4) окуучуларга татаал тексттерди анализдөөнү, аларды өз алдынча бөлүктөргө бөлүүнү, ар бир бөлүгүндө негизги идеяны табууну жана ар бир бөлүк боюнча өзүнчө план түзүүнү үйрөтүү максатында ар түрдүү суроолорду ичине камтыган комплекстүү текст менен иштөө жөндөмүн калыптандыруу;

5) сабактар үчүн баяндамаларды жана билдирүүлөрдү даярдоодон улам илимий-популярдуу адабияттар менен иштөө жөндөмүн калыптандыруу;

6) бир нече булактар менен иштөө жана аларды анализдөөнүн натыйжасында өз алдынча жалпылоо жөндөмүн калыптандыруу [174, 165].

Адистердин баамында “Бул эмгек, авторлордун башка эмгектери сыяктуу, өзүнүн илимий баалуулугу менен практикалык маанисин азыркыга чейин сактап келди жана кийин дагы сактаары шексиз. Анда иштелип чыккан теориялык жоболор жана жалпы практикалык сунуштар ошол эле авторлордун «Жогорку класстарда геометрияны үйрөнүүнүн рационалдуу ыкмалары» деген эмгегинде конкреттештирилип, андан ары өнүктүрүлгөн. Анда окуучулардын

стереометриялык маселелерди чыгарууда көбүнчө кетирген каталары аныкталган жана жогорку класстын окуучуларын стереометрия менен көп бурчтуктардын башаттарын өз ара айкалыштырып үйрөнүүдөгү окуу ишинин ыкмаларына окутуунун методикасы иштелип чыккан [86].

И. Бекбоев А.И. Тимофеев менен бирдикте математика боюнча класстан тышкары иштерди уюштуруу жана жүргүзүү көйгөйлөрүн да изилдешкен. (1967). Бул эмгекте класстан тышкары сабактардын натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча республиканын алдыңкы деген мугалимдеринин тажрыйбасы чогултулган жана Кыргызстанда өткөн математика боюнча олимпиадалардын материалдары берилген [50].

И. Б. Бекбоевдин математиканы окутуу методикасы боюнча салмактуу эмгектеринин негизин анын кандидаттык диссертациялык изилдөө иши түзөт.

Аталган диссертациянын натыйжаларын баалоодо биз А. Абдиевдин эмгектерине таяндык. Анын пикиринде И. Бекбоев изилдөөсүндө практикалык мазмундагы маселелерди окуучулардын жалпы математикалык маданиятын жогорулатуунун каражаты катары чечмелеген. Ошону менен бирге, эмгек жана политехникалык билим берүүнү ишке ашыруу үчүн, практикалык мазмундагы маселелерди колдонуунун педагогикалык жактан максатка багытталгандыгын далилдеген. Автор тарабынан текстке жана математикалык маселелердин мазмунуна карата иштелип чыккан талаптар өзүнүн теориялык жана практикалык маанисин ар дайым сактап келет. Бул талаптар төмөнкүлөр: шартты так белгилөө жана алардын окуучуларга жеткиликтүү болуусу; математикалык мазмундун түшүнүктүү болуусу; маселеде берилген шарттар менен табуу керек болгон жагдайдын илим менен техниканын азыркы өнүгүү деңгээли шайкеш келиши; окуучуга белгилүү болгон өндүрүш процесстеринин маселенин реалдуу мазмунуна шайкеш келиши; өндүрүштүн техникалык жана технологиялык чындыгын математикалык жактан туура чагылдыруу; окуучуларда практикалык билгичтик менен көндүмдөрдү, демилгечиликти жана өз алдынчалыкты өнүктүрүү талабы.

Практикалык мазмундагы маселелерди түзүү үчүн колдонулган булактар катары төмөнкүлөр белгиленген: жакынкы өндүрүштүк чөйрөдө жайгашкан ишкана, кадимки жашоо-турмуштан алынган фактылар, бири-бирине жакын болгон окуу предметтер, статистикалык маалымат, маалыматчыл-техникалык адабият, ченеп-өлчөөнүн жыйынтыктары ж.б.

Математиканы окутуу процессинде практикалык мазмундагы маселелерди колдонуу методикасын иштеп чыгуу учурунда автор алар салттуу маселелер менен бирге айкалышып, органикалык бир бүтүндүктү түзүшү керек деген пикирди карманган.

Жалпылап айтканда, И.Б. Бекбоевдин кандидаттык диссертациясы Кыргызстанда математиканы окутуунун методикасы боюнча реалдуу көйгөйлөрдү чечүүгө арналган пайдалуулук коэффициенти жогору изилдөө болгон.

XX кылымдын 60-жылдарынын экинчи жарымында советтик мектептеги билим берүү абалы, анын ичинде математикага окутуу менен заманбап илимдин өнүгүү деңгээли ортосундагы ажырымдын келип чыгышы байкалган. ЖОЖ кызматкерлери буга себеп катары мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн теориялык билимдеринин чабалдыгын; өндүрүштө иштегендер жаштардын жашоого жана эмгекке даяр эместигин айтып арызданышса, мектеп педагогдору болсо окуучулардын билим берүү деңгээлине акимчил-буйрукчул окутуу ыкмаларынын тийгизген терс таасирин айтышкан.

Ошол себептен, Советтер Союзунун Коммунисттик Партиясы жана СССРдин Министрлер Кеңеши тарабынан 1966-жылдын 10-ноябрында кабыл алынган «Жалпы орто мектептеги ишти андан ары жакшыртуу үчүн көрүлгөн чаралар» деген токтомдо орто билимди жакшыртуу максатында илим менен техниканын жетишкендиктерин эске алуу менен жаңы окуу пландарын жана программаларды иштеп чыгуу жана киргизүү талап кылынган. Ошол эле жылы РСФСРдин Педагогикалык илимдер Академиясы СССРдин Педагогикалык илимдер Академиясы болуп аталган. Ага изилдөөлөрдү жүргүзүү, аларды педагогиканын негизги багыттары боюнча координациялоо жана союздук

республикаларда педагогикалык илимдердин өнүгүшүнө көмөк көрсөтүү сыяктуу милдеттер жүктөлгөн. ПИАнын жана башка илимий-педагогикалык мекемелердин ишмердүүлүктөрүнүн негизги багыттары катары «коомдук жана илимий-техникалык прогрессти, жалпы орто билим берүүгө өтүүнү эске алуу менен окутуунун мазмунун, формаларын, методдорун жана каражаттарын андан ары жакшыртуу; жалпы жана политехникалык билим берүү шартында, эмгекке үйрөтүү, окуучуларды турмушка, коомдук пайдалуу жумушка жана кесибин туура тандоого, өз алдынча билим алууга даярдоо сыяктуу заманбап шарттарда өнүгүүнүн илимий жактан негизделген сунуштоолорун иштеп чыгуу» эсептелиниши зарыл эле [2, 54].

А. Абдиев адилет белгилегендей, бул кырдаалдарга ылайык И.Б. Бекбоев жетектеген окумуштуулары мектепте физика-математикалык билим берүүнүн өтө актуалдуу көйгөйлөрүнүн үстүндө иштешкен. Алардын ичине: заманбап илимдин деңгээлине жана жашоо-турмуштун талаптары менен шайкеш келген мазмундагы математикалык маселелерди чыгарууга үйрөтүү, фундаменталдуу түшүнүктөрдүн, илимдеги маалыматтардын жана илимий жактан негизделген көз караштардын системасын түзүү; окуучулардын өз алдынча иштөөсүн уюштуруу; предметтер аралык байланыштарды ишке ашыруу; билим берүүнү индивидуалдаштыруу жана дифференциациялоо ж.б. маанилүү маселелер кирет [2, 54].

Бул маселелердин дээрлик бардыгы И.Б. Бекбоевдин математиканы окутуунун методикасы боюнча изилдөөлөрүндө чагылдырылган. Жогоруда белгиленгендей, Исак Бекбоевичтин илимий-методикалык изилдөөлөрү негизинен окуучуларды математикалык маселелерди чыгарууга үйрөтүүгө багытталган. Бул мыйзам ченемдүү көрүнүш. Анткени, маселе чыгаруу – окуучунун математиканы өздөштүрүүдө эң татаал окуу ишмердүүлүгүнүн аспектилеринин бири болуп эсептелинет. Математикага үйрөтүүдө маселе бул – билим берүүнүн максаты жана каражаты болуп саналат. Маселелерди системдүү түрдө чыгаруу аркылуу гана математикалык билимди терең өздөштүрүүгө болот.

Окуу программаларынын өзгөрүүсү, билим берүүнүн мазмунун оңдоп түзөө менен бирге, ошол жылдары билим берүү методдорунун натыйжалуулугун жогорулатуунун ишенимдүү жолдорун табуу процесси жүргөн. Психолог менен педагогдордун бир бөлүгү билим берүүнүн мазмунун программалаштыруу жана окуучулардын окуудагы иш-аракеттеринин алгоритмин түзүү – өнүктүрүүчү окутуунун милдеттерин ишке ашыруунун ишенимдүү жолу болуп саналат деп эсептешкен (Л. Н. Ланда, П. Я. Гальперин, Н. Ф. Талызина, В. П. Беспалько, Т. А. Ильина, А. И. Раев ж.б.)

Окутууну программалаштыруунун артыкчылыктары жана кээ бир кемчиликтери И.Б. Бекбоевдин принципалдуу мүнөздө жазылган бир катар макалаларында (1976) көрсөтүлгөн.

Мектептик математика курсунун жаңы жалпы союздук программасы көптүктөр теориясынын негизинде иштелип чыккан. Орто мектепте математиканы окутууда жасалган бул реформанын теориялык негизи катары дүйнө жүзүнө белгилүү болгон француз окумуштуулар тобунун эмгектери жана швейцариялык көрүнүктүү психолог Ж. Пиаженин теориясы алынган.

Н. Бурбаки деген ысым менен өз эмгектерин басып чыгарган француз математиктеринин тобу көптүктөр теориясынын аксиоматикасына таянып, теориялык-көптүк операцияларын колдонуу аркылуу гана эң маанилүү болгон математикалык түшүнүктөрдү аныктоого болоорун, алардын негизги касиеттерин белгилеп, андан кийин анын негизинде математика курсун түзүүгө мүмкүн экенин көрсөткөн (1995). А.Ж. Пиаже, адам баласынын аң-сезиминде белгилүү түзүлүштөр бар экенин, алардын Бурбакинин эмгегинде аныкталган тартип, топология жана алгебра түзүлүштөрүнө окшош болгонун аныктаган (1994). Мындан сырткары, Пиаже өзүнүн психологиялык изилдөөлөрүндө интеллектин операциондук концепциясын түзүү менен бирге, көптүктөр теориясынын: кардиналдык сан, өз ара маанилеш, байланышкан сандар, эквиваленттүүлүк ж.б. бир катар фундаменталдуу түшүнүктөрүнө таянган.

Мектепте математикалык билим берүүнүн мазмуну жаңылангандыгына байланыштуу мугалимдерге жаңы киргизилген түшүнүктөрдүн маанисин

түшүндүрүү жана аларды үйрөтүүнүн методикасын иштеп чыгуу зарыл эле. Ошол мезгилдин бул талабына жооп берүү максатында И.Б. Бекбоев өзүнүн атайын эмгектеринде көптүктөр теориясынын түшүнүктөрүнүн маанисин чечмелеп, мектепте аларды өздөштүрүүнүн практикалык жолдорун сунуштаган.

И. Бекбоев Кыргызстанда математиканы окутуунун методикасы боюнча илимий билимдердин өнүгүшүн да унутта калтырбай ал боюнча бир катар эмгектерди жазган. Предметтик билим берүүнүн тарыхы педагогиканын тарыхынын бир бөлүгү болуп, белгилүү окуу предметин окутуунун түптөлүшүнүн жана өнүгүшүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүн изилдейт, методикалык идеялардын, практикалык тажрыйбанын кантип пайда болгонун жана өнүккөнүн сүрөттөйт. Бул көйгөй дагы И.Б. Бекбоевдин изилдөө предметтеринин бири болуп эсептелген. Өзүнүн макалаларында ал Кыргызстандагы математиканы окутуунун методикасынын пайда болуу жана өнүгүү этаптарын кыскача мүнөздөгөн [51, 87]. Анын жетекчилиги астында тарыхый-педагогикалык өнүгтө республиканын мектептеринде математикалык билим берүүнүн түптөлүшү жана өнүгүшү толугу менен жалпылап изилдөөгө алынып, Т. Абдукаримовдун диссертациялык ишинде жазылган (1972).

Кыргызстан эгемендүүлүккө жеткенден кийин республиканын окумуштуу-педагогдору билим берүүнүн теориялык-методикалык маселелерин активдүү чечүүгө киришишкен. Билим берүүнүн мазмуну, анын ичинде математикага окутуу боюнча маселелер өзгөчө мааниге ээ болгон.

Акыркы он жыл ичинде билим берүүнү гуманитарлаштыруу идеясынын алкагында билим берүүнүн мазмунун инсанга багытталган ыкмага буруу аракети көрүлүп келүүдө. Бул ыкма И.Я. Лернер, М.Н. Скаткин, В.С. Леднев, Б.М. Бимбад, А.В. Петровский жана башкалардын эмгектеринде чагылдырылган.

Инсанга багытталган окутуу ыкмасы боюнча билим берүүнүн мазмунун аныктоодо абсолюттуу баалуулук болуп адам баласынан алыс турган билим эмес, адам баласынын өзү эсептелет. Ошондой эле анын табияттан бар болгон өзгөчөлүктөрүн, маданияттын субъекти катары коомдук касиеттерин

өнүктүрүү баалуу болуп эсептелинет. Адам баласынын мындай өнүгүүсү (биздин шартта – окуучулардын өнүгүүсү) билим берүүнүн жалпы адамзаттык, аймактык жана улуттук баалуулук контекстине ээ болгон мазмун контекстинде ишке ашышы керек.

Билим берүүнүн мазмунун чечмелөөдө жалпы дидактикалык багыттардын бири катары И.Я. Лернердин жана М.Н. Снаткиндин концепциясын тандап алышып, методист-математиктер бул мазмунду педагогикалык жактан ыңгайлашкан билим, билгичтик жана көндүмдөрдүн системасы, чыгармачыл ишмердүүлүк тажрыйбасы жана ишмердүүлүккө карата эмоционалдык-баалуулук мамиле тажрыйбасы сыяктуу көп аспектиде изилдешкен.

Биринчи кезекте, мындай изилдөө И.Б. Бекбоевге таандык. Бул изилдөөдө билим берүүнү гуманитаризациялаштыруу жана демократизациялаштыруу маселелери каралып, заманбап мектептин ишмердүүлүгүнүн мазмунун жаңыртуу боюнча талаптар иштелип чыккан, математиканы окутуу методикасынын этномаданий багытталгандыгы айкындалат (1991, 1999). Аталган эмгектер жалпы мектептик билим берүү үчүн жана анын ичинде математиканы окутуу үчүн чоң методикалык мааниге ээ.

Математикалык билим берүү жаатында жасалган көп жылдык изилдөөлөрүнүн материалдарын 1994-жылы илимий доклад формасында докторлук диссертация катарында жактаган.

Бул изилдөө ишинин негизги жыйынтыктары төмөнкүлөр болгон:

- математиканы үзгүлтүксүз окутуу системасында маселелерди аныктоо жана колдонуунун концепциясы түзүлдү, теориялык жана эксперименталдык түрдө негизделген;

- математикалык маселелердин негизги түрлөрү аныкталды, алардын билим берүүнүн теориясы жана практикасындагы муктаждыктарга карата баалуулугу аныкталды, математиканы окутуу процессинде колдонулган практикалык мазмундагы маселелерди түзүүнүн илимий жактан негизделген чен өлчөмдөрү иштелип чыккан;

- политехникалык, дифференциациялык, проблемалык жана программалаштырылган билим берүүнүн принциптерин ишке ашыруу аспектинде практикалык мазмундагы маселелерди колдонуу функциялары жана мүмкүнчүлүктөрү негизделген.

Бул изилдөөнүн жыйынтыктары өтө чоң теориялык жана практикалык мааниге ээ. Муну И.Б. Бекбоевдин идеяларын жана иштелмелерин андан ары өнүктүрүү максатында аткарылган ондогон диссертациялык иштер далил боло алат. Ошондой эле өзү жазган, авторлош катары жана анын жетекчилиги астында жазылган окуу китептердин жана илимий-методикалык колдонмолордун бүтүндөй сериялары мектепте жана ЖОЖдо билим берүү практикасында кеңири колдонулуп келгендиги буга далил болот.

Ошентип, И. Бекбоев Кыргызстанда математиканы окутууну мезгил койгон талаптарга реалдуу практикалык көйгөйлөргө ылайык илимий жактан изилдеп окуу методикалык жактан камсыздоо, башкаларды да бул ишке жигердүү катыштырууга тарбиялоо жаатында олуттуу эмгек өтөдү. Талдоого алынган фактылар тастыктагандай бүгүн Кыргызстанда математиканы окутуу маселеси боюнча илимий, окуу методикалык эмгектерди, окуу китептерди жаратууда сан жагынан да, сапат жагынан да И. Бекбоевге тете эмгек өтөгөн окумуштуу педагог жок.

3.2. И. Бекбоевдин эмгектериндеги педагогиканын жалпы маселелери

И. Бекбоевдин педагогикалык эмгектеринин чабыты көп кырдуулугу менен айырмаланат. Анын бул өзгөчөлүгү бир катар окумуштуулар тарабынан белгиленген. Буга байланыштуу А. Алимбеков: “ И.Бекбоев - энциклопедиялык өңүттөгү, масштабдуу педагог. Анын калеми тийбеген окутуу-тарбиялоонун бир да проблемасын табуу кыйын. Исак Бекбоев жалпысынан 200дөн ашык эмгек жаратты. Курамы илимий-педагогикалык чыгармаларга таандык бардык жанрлардан фундаменталдуу монографиялар, методикалык колдонмолор, окуу программалар, окуу китептер, концепциялардан турат. Алар мектепке жаңыдан

бут койгон бөбөктөрдөн баштап, университеттин студенттери, мугалимдер, илимпоздор, бир сөз менен айтканда, педагогиканын теориясы, практикасына тиешелүүлөрдүн баары үчүн баа жеткис интеллектуалдык азык катары мезгил менен адымдаш кызмат кылып келет”–деп жазган [17, 7].

И. Бекбоевдин илимий эмгектери эгерде сериялап жарыяланса бир катар томдорго да сыймак эмес. Эң башкысы бир гана тармакка тиешелүү эмес. Белгилүү өлчөмдө бул акыйкатты анын 2010-жылы Эл аралык Кызыл Крест коомунун каржылоосу менен чыгарылган «Кыргыз педагогикасы – кыргыз элинин жүзү» аттуу педагогикалык жыйнагы ырастап турат. Бул жыйнактын кириш сөзүндө А. Мамытов мындай деп баа берген: «Китептин ички мазмунуна көз жүгүртүп, үнүлүп карап чыккан ар бир адам Исак Бекбоевичтин эмне менен дем алып, эмне менен азыктанып, анан элине эмне бергенин баамдап байкап билет деген ойдомун. Аны китептин көлөмү эмес, анын ичиндеги макалалардын мазмуну, анын масштабдуулугу баарыбызды ойлонтпой койбойт, т.а. Исак Бекбоевич улуттук педагогикабыздын теориялык жана практикалык маселелерин өзүнүн жан дүйнөсү аркылуу өткөрүп, аны менен бирге жашап өмүр сүрүп келгенине ишенебиз. Китептин дагы бир артыкчылыгы бул деп эсептейм – профессор И. Бекбоевичтин педагогикалык-методикалык көз караштарын өз алдынча изилдейм дегендер болсо – бул табылгыс эмгек. Анткени, анын ичи биз урматтаган бул окумуштуунун бүткүл жана ар тараптуу ишмердүүлүгүн өзүнө камтып турат».

Жогоруда белгилегенибиздей, И. Бекбоевдин 60 жылдан ашуун илимий изилдөө ишмердүүлүгүндө педагогика илиминин көптөгөн тармактарында эмгектерди жазып өзүнүн көз караштарын ортого салып келген. Диссертациялык изилдөөнүн алкагы алардын баарын талдоого мүмкүнчүлүк бербегендиктен айрым аспектери менен гана чектелүүнү шарттайт. Алардын катарында бул главада төмөнкүлөр бөлүнүп көрсөтүлдү: педагогиканын негизги түшүнүктөр базасын тактоо; окутуу процессин уюштуруунун формаларын оптимизациялоонун жалпы дидактикалык негиздери; бала

затынын табияты жана инсан таламдуу окутуу идеялары; окутуу-тарбиялоонун этномаданий негиздери жана башкалар.

3.2.1. Педагогиканын негизги түшүнүктөр базасын тактоо

Тигил же бул улуттук кыртышта ар кандай илимдин тамыр жайып, активдүү колдонулуп сиңип кетиши ошол тилде туура туюнтулган тексттердин жаралышынан көз каранды. Анткени, дүйнөнү кабылдоо тил аркылуу шартталган. Бул тууралуу Э. Сепир мындай деп жазган: «Айтып жүрүшкөндөй, адамдар объективдүү дүйнөдө жана коомдук ишмердүүлүктүн дүйнөсүндө гана жашабастан, алар белгилүү деңгээлде ошол коомдун туюндурулуу каражаты эсептелген конкреттүү тилдин таасиринде болушат. Биз тилдин жардамысыз реалдуулукту толук аңдап сезе албайбыз, же тил карым-катнаш менен ойломдун айрым бир атайын маселелерин чечүүнүн кыйыр каражаты болуп саналат деп айтсак жаңылыштык болор эле. Чындыгында, «реалдуу дүйнө» олуттуу даражада ошол топтун тилдик нормаларынын негизинде аң-сезимсиз түрдө курулат... Биз тигил же бул кубулушту, негизинен, биздин коомдун тилдик нормалары ошол туюндуруу формасын сунуштагандыктан тигиндей же мындай көрөбүз, угабыз жана кабылдайбыз». Башка сөз менен айтканда Э. Сепир тил – маданиятка карата символдор менен туюндурулган жетекчилик деп болжолдойт [168, 145].

Ушул ыңгайдан караганда, Кыргызстандын педагогикалык илим билимдерди анын өнүгүш динамикасына шайкеш эне тилге оодаруу, эне тилде туура туюндуруп түшүнүктөр, терминдер системасын түзүү кандай жүрдү деген маселенин тарыхын изилдеп жаткан маселенин алкагынан алып караганда да актуалдуу. Анткени, И. Бекбоевдин педагогикалык теория жана түшүнүктөрдүн маани-маңызын кыргыз тилинде туура туюндуруп чечмелеп берүү багытындагы ишмердүүлүгү ошол процесстин ажырагыс компоненти болуп эсептелет. Маселенин тарыхына карасак, Кыргызстанда таалим-тарбия темасында кыргызча текст жаратуу тарыхы баш аягы 80 жылдай убакытты

ичине алат. Алсак, «Эл Агартуу» илимий методикалык журналы 1928-жылдын 5-майынан баштап ар түрдүү аталышта жарык көрүп келет. Ошону менен бирге, мугалимдерди даярдоочу орто жана жогорку окуу жайларда окутуу, тарбиялоонун теориясы жана методикасы боюнча дарс өтүлө баштаганына 70 жылдан ашты. Бирок кыргыз тилинде педагогикага тикелей тиешелүү тексттер жазылып жүргөндө ал илимдин терминдеринин орусча-кыргызча сөздүгү жок эле. С. Жигитов адилет белгилегендей: “Ушул себептен педагогика илими боюнча кыргызча терминдер атайлап жаратыла электе таалим-тарбия темаларына тексттер жазган кыргыз илимпоздорунун ар бири орусча педагогика билимдеринен өзгөштүргөндөрүн кыргызча кагазга төккөндө, орусча терминдерди өз билгениндей кыргызчалай берген. Ушунун кесепетинен, педагогикага таандык кыргызча тексттерде терминологиялык башаламандык келип чыккан.” [105, 5].

Мындай шартта, тигил же бул педагогикалык теориялык билимдерге таандык түшүнүктөр ар кандай автор тарабынан өз алдынча ой келди чечмеленип караманча түшүнүксүз чар жайыт бойдон кала берген фактылар өтө эле көп болгон. А. Алимбековдун пикиринде “Ушундан улам өткөн мезгилдерде мугалимдердин, студенттердин педагогиканы кыргызча китептерге караганда орусчасынан окуган түшүнүктүүрөөк деген дооматына туруштук берер аргумент табуу кыйын болгон. Ошону менен бирге, айрым педагог окумуштуулар олуттуу теориялык туюнтмаларды ичине камтыган терминдерди колдонуудан атайылап качып педагогикалык түшүнүктөрдү адабий тилдин жайкама стили менен чубалжытып чечмелеп келишкен” [19, 66-б.]. Бул процесс айрыкча 70-жылдары педагогикалык илим менен практикага көптөгөн түшүнүктөр, категориялар, терминдер күргүштөп кире баштаган жылдарга көбүрөөк мүнөздүү. Бирок, аларды орусча китептерден өздөштүрүүгө кыргыз педагогикалык коомчулугунун көп бөлүгүнүн чамасы чарк эле. Мындай реалдуу талаптардан улам улуттук педагогикалык аң сезимди өнүктүрүүгө демилгеси, ыкласы күчтүү окумуштуу катары И. Бекбоев окуу-тарбия ишине тиешелүү жаңы терминдердин кыргызча түшүндүрмө сөздүгүн даярдоону

республикада биринчи жолу колго алган. “Ал тарабынан “Эл агартуу” журналынын беттеринде окутуу формалары жана методдоруна таандык бир катар терминдердин маани-маңызы кыргызча ачыкталып, алар жогорку окуу жайлардын педагогика жана методика курстары боюнча кыргызча дарс окуган окутуучулар, аспиранттар, студенттер тарабынан эң негизги таяныч булактар катары колдонула баштаган. Түпкүлүгүндө буга педагогика теориясы боюнча кыргызча ой жүгүртүү, кыргызча текст жаратуу практикасынын башталышын айгинелеген олуттуу тарыхый факт катары акыйкат баасын алышы зарыл [17]. “Кыргыз Совет энциклопедиясынын” томдорунда орун алган билим берүү жана педагогика илимине тиешелүү макалалардын терминдик-категориялык базасы да Исак Бекбоевдин түшүндүрмө сөздүктөрүнө негизделген. Аталган маселенин тегерегиндеги көп жылдык изденүүлөрүнүн натыйжасы белгилүү өлчөмдө окумуштуунун республикадагы көпчүлүк адис педагогдордун катышуусунда даярдалган “Кыргыз педагогикасы” аттуу энциклопедиялык сөздүктө жыйынтыкталган. Сөздүктүн баш сөзүндө анын орду тууралуу академик Ү. Асанов мындай деп жазган: «Мына ушундай сөздүн чыныгы маанисиндеги энциклопедиялык китепти даярдоодо педагогика жана мектеп таануу багытындагы таланттуу жана талбас окумуштуу, педагогика илимдеринин доктору, профессор Исак Бекбоев жана анын командасы кыска мөөнөт ичинде элибизге чоң эмгекти жаратып берди. Бул китеп кыргыз улутунун этникалык педагогикасы менен дүйнөлүк педагогиканын, билим жана тарбиялоо жөнүндө советтик илим менен эгемендүү Кыргызстандын педагогикасынын синтезинен жаралганын окурмандар өздөрү андап билишер. Эң негизгиси мында эгемендүү мамлекет болгонубуздан кийинки алгачкы жолу өзүбүздүн педагогикабыздын жүзүн тартууга чоң аракет жасалды» [126, 16].

Бул китептин мазмуну педагогика илиминин жана окутуу тарбиялоо практикасынын төмөнкүдөй тармактарынан турат: Кыргыз элинин улуттук педагогикасына таандык түрдүү материалдар киргизилген; Советтик мезгилдеги жана азыркы учурдагы акын-жазуучулардын, сүрөтчүлөрдүн, композиторлордун да чыгармаларындагы балдарды тарбиялоого байланышкан

идеялар кыскача талданып жайгаштырылган; педагогика боюнча докторлук диссертациясын коргогон окумуштуулар тууралуу маалыматтар берилген; Кыргыз педагогикасынын өсүшүнө чоң салым кошкон дүйнөлүк ири педагог илимпоздор жана новатор мугалимдер тууралуу да өзүнчө материалдар берилген; Жалпы дүйнөлүк, анын ичинде кыргыз педагогикасында колдонулуп жүргөн терминдер жана жалпы билим берүүчү орто мектептердеги предметтер тууралуу, мектеп турмушундагы кеңири колдонулган түшүнүктөр кыскача чечмеленген” [126, 17].

Андай маани-маңызы кыргыз тилинде жеткилең таризделген терминдердин катарында Эвристикалык аңгеме, эгоизм, эстетика; эрудиция; эргономика; эклектика, экзамен программаланган окутуу, проблемалык окутуу, дифференцияланган окутуу ж.б түшүнүктөр турган. И. Бекбоевдин бул терминдер тууралуу маалыматтары өзүнчө эле илимий макала көлөмүндө болуп өзүнчө эле “Окуу терминологиялык сөздүк” жана “Окуу маалыматтык сөздүк” таризинде жазылган. Мында айрым теориялык түшүнүктөрдүн маани-маңызы, окуу процессинде колдонулуш орду чечмеленген. Автор алгач кыргыз тилдүү категориядагы мугалимдердин өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен бул жаңы түшүнүктөр жана алардын маани-маңызы, окуу процессиндеги орду тууралуу мугалимдер үчүн толук жана ар тараптуу түшүнүк берүүгө аракет кылган. Мисал иретинде автордун айрым макалаларына токтоло кетели. Ал программаланган окутуу аттуу макаласында анын таанымын “Программаланган окутуу – билим берүүнүн мазмуну жана ошол мазмунду өздөштүрүүнүн жолу боюнча алдын ала түзүлгөн программага ылайык ишке ашырылуучу окутуу” – деп ачыктайт [45, 62]. Мугалим окуу процессин уюштуруп, анын жүрүшүнө жетекчилик да, контролдук да кылат. И. Бекбоев программалаштырылган окутууну салттуу окутуу менен салыштырып артыкчылыгын төмөнкүчө ачыктаган. “Окутуунун адаттагы практикасында болсо мугалим сабактын каалаган моментинде ар бир окуучунун материалды өздөштүрүү процессин, анын акылынын өнүгүү жолун көзөмөлгө ала албайт. Мына ушунун өзү традициялык азыркы окутуунун негизги кемчилиги болуп эсептелет.

Материалды окуучулар канчалык даражада түшүнүп кабыл алып жаткандыгы жөнүндө мугалим жалпы гана болжолдуу маалыматтарды окуучулардын оозеки же жазуу жүзүндөгү жоопторунан ала алат. Ошондуктан, мугалим сабакты өтүүнүн темпин, эреже катары кандайдыр бир орточо окуучуга тууралап гана уюштурат да ар бир окуучунун өзгөчөлүгүн эсепке ала албай калат. Дал мына ушул мааниде биз мугалим окутуу процессин толук башкара албайт дейбиз” [45, 62]. Жалпысынан алганда , И. Бекбоев программаланган окутуу мектептерде азыр колдонулуп жүргөн салттуу окутуудан бир кыйла артыкчылыкка ээ экендигине басым жасайт. Бирок, анын пикиринде бүткүл окутууну программалаштырып жиберүүгө болбойт. Программаланган окутууну белгилүү өлчөмдө окутуунун башка методдору менен туура айкалыштырып колдонгондо гана биз оптималдуу натыйжага ээ болушубуз ыктымал. Ошондо гана окуучулардын билими бекемделип, сапаты жогорулайт, тигил же бул теманы окууга кетүүчү убакыт үнөмдөлөт, окуучулардын машыгууларына сунуш кылынуучу көнүгүүлөр көбөйөт, алардын окуусуна контролдук кылуу жакшырат. Эрежеге ылайык, мындай программада үйрөнүлүүчү билимдердин мазмуну гана эмес, ошол билимдерди түшүнүп-билүүнүн бүткүл процесси толук баяндалып кошо жазылат, б. а. үйрөнүлүүчү билимге ээ болуу үчүн окуучу кандайча окуп эмгектенүүсү керек экендигинин бүткүл жолу баяндалып көрсөтүлөт. Окутууну толук башкарылуучу процесске айландыруунун ишенимдүү жолунун бири программаланган окутуу болуп эсептелет. “Эл Агартуу” журналы нукура прикаладдык максатты көзөмөл туткандыктан окутуунун салттуу окутуудан кандайча айырмалана тургандыгын ачык элестетүү үчүн окуу процессин ага катышуучулар тарабынан эки жактуу процесс катары карап көрүп мисалдар менен бекемдеген. И. Бекбоевдин бул түшүндүрмөлөрү программалаштырылган окутуу боюнча адис окумуштуулар Л.Н. Ланда, П.Я. Гальперин, Н.Ф. Талызина, В.П. Беспалько, Т.А. Ильина, А.И. Раевдердин ошол мезгилде жазылган эмгектердеги көз караштар менен үндөш болуп бул багыттагы илимий билимдердин соңку жетишкендиктерин чагылдырып турган.

Ал эми проблемалык окутуу тууралуу макаласында аталган методдун маңыз-маанисинен баштап анын түрлөрү, колдонулуш өзгөчөлүктөрү тууралуу түгөл маалыматтар орун алган. Проблемалык окутуу 1970-жылдары окутуудагы ишмердүүлүк теориясынын (С.А. Рубинштейн, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев) негизинде ортого чыккан метод болгон. Окуу илимий адабияттарда В. Оконь жана М.И. Махмутовдордун эмгектери аркылуу окуучулардын акыл ишмердүүлүгүнүн мыйзам ченемдүүлүгү катары белгилүү болуучу. Мектепте проблемалык окутууну ишке киргизүү маселелери М.И. Махмутов, И.Я. Лернерлердин эмгектерине негизделген. Проблемалык окутуу бара бара орто мектептен баштап жогорку окуу жайларга чейин кире баштаган. И. Бекбоев ошол илимий жана практикалык тажрыйбаларга таянуу менен 1977-жылы “Эл агартуу” журналына жарыяланган макаласында проблемалык окутуу тууралуу түшүндүрмө макалада проблемалык окутуунун төмөнкүдөй жагдайларына токтологон: а) Окутуудагы проблемалуулуктун зарылдыгы. б) Проблемалык окутууда колдонулуучу негизги түшүнүктөрдүн мааниси. в) Окутуудагы проблемалуулукту ишке ашыруунун методдору. г) Окуу процессинде проблемалуулуктун ээлей турган орду [84, б].

Автордун пикиринде проблемалык окутуу мектептерде азыр кеңири практикаланып жаткан традициялык иллюстрациялап-түшүндүрмө ж-а репродуктивдүү методдордон кескин түрдө айырмаланат. Мында мугалим жаңы окуу материалынын татаал жерлерин гана түшүндүрүп айтып берет да, калгандары окуучулардын өзүлөрү тарабынан өздөштүрүлүүсү талап кылынат. Бул үчүн проблемалык кырдаал түзүлөт, жекече тапшырмалар аткарылат, суроолорго жооп берилет. Эгерде кыргыз педагогикасында аталган метод тууралуу кыргызча жазылган тексттерди салыштырып талдай турган болсок азыркыга чейин аталган маселенин бардык тарабын камтыган бирден бир маанилүү эмгек катары эсептелип келет. Республиканын мугалимдери аталган инновациялардын маани-маңызы, күнгөй-тескейи, тууралуу алгачкы илимий маалыматтарды, аларды ийкемдүү колдонуу боюнча акыл-кеңештерди да Исак Бекбоевдин эмгектеринен алышты. Бул жөнүндө кыргыз адабиятын окутуу

боюнча көрүнүктүү адис педагог К.И. Иманалиевдин төмөнкүдөй деп жазганы бар. «...Алтымышынчы жылдардын акыры, жетимишинчи жылдардын башталышында проблемалык окуу жөнүндөгү идея көптөгөн педагогдордун, психологдордун, философтордун, методисттердин, мугалимдердин көңүлүн өзгөчө буруп жаткан учурда, Кыргыз Республикасынын илимий педагогикалык чөйрөсүндө бул проблеманы И. Бекбоевич биринчилерден болуп көтөрүп чыккан. Аны өзүнүн эмгектеринде, окумуштуу, ишенимдүү жана жеткиликтүү кылып иштеп чыкты. Бул эмгек мезгилинде, ал гана эмес азыркы күндө да, окуучуларга терең билим берүүнүн алардын ойлоо ишмердүүлүгүн өркүндөтүүнүн бирден бир көрсөткүчү болуп калды [84, 7].

И. Бекбоевдин билимдин кыргыз тилиндеги тесттик фонун байытуу багытындагы ишмердүүлүгү дидактика тармагы менен эле чектелбейт. Э. Мамбетакунов жана Ж. Байсаловдордун пикиринде ал физика жана математика, психология боюнча жазылган эмгектерди кыргыз чалатууга да өз үлүшүн кошуп келди. Учурдун олуттуу маселелерине арналган макалалары элге билим берүү майданындагы улуттук тилди калыптандырууга зор таасирин тийгизүүдө. И. Бекбоевдин эмгектеринде, котормолорунда кыргыздын нукура тили өз орду менен пайдаланылат, орусча терминдердин мазмунун толук чагылдыруучу кыргызча терминдерди таап, муну ар дайым ыктуу пайдаланганы айкын байкалат. Ошондуктан, алар тилинин жатыктыгы, ийкемдүүлүгү менен окурмандарга таасирлүү жана түшүнүктүү». Ошентип, дүйнөлүк педагогикалык маданияттагы табылгалардын көпчүлүгү кыргыз кыртышында байыр алышы Исак Бекбоевдин илимий–практикалык ишмердүүлүгү менен байланыштуу болду [132, 6].

И. Бекбоевдин дидактикалык түшүнүктөр боюнча кыргызча макалалары кыргыз тилинде педагогика багытында жазылган бир катар окуу китептерде, терминологиялык сөздүктөрдө активдүү колдонулган. Алардын катарына “Педагогика” [27], «Педагогиканын негиздери» [135], «Таалим-тарбия терминдеринин чечмелеме сөздүгү. Кыргызча-түркчө-орусча-англисче» [105] ж.б. ларды кошууга болот.

Арийне, азыркы педагогикада педагогикалык түшүнүктөрдүн маани-маңызын чечмелөө, кыргызча терминдерди тактоо боюнча И. Бекбоев сыяктуу улуу муундар баштаган иштер уланып келе жатат. Баса, айта кетүүчү нерсе эгерде мурда кыргызча педагогикалык тексттерди жаратуу орус тилинин сүйлөм куруу, сөз жасоо, сөз айкалыштарын кураштыруу моделдерине негизделип келсе азыр башка дүйнө элдеринин тажрыйбалары да колдонула баштады. Айрыкча, соңку жылдары түрк тилинин таасири менен сөздүктөрдү даярдоо тажрыйбасы пайда болду. Буга объективдүү себептер бар. Түркиянын ар түрдүү окуу жайларында, ошондой эле биздин өлкөдөгү түрк лицейлеринде, түркчө окуткан факультеттерде жана университеттерде жүздөгөн кыргыз жаштары таалим алды, алып да жатат. Он-он беш жылдан кийин жаңы муун интеллигенттерибиздин жок дегенде үчтөн бири түркчө эркин сүйлөп, жакшы жазып калышы толук ыктымал. Ошондо, заманбап илим-билим маалыматтарын орусчадан же англисчеден гана эмес, түркчөдөн да кыргызчалоо көбүрөөк өөрчүшү мүмкүн. Андыктан азыртан баштап түркчө жалпы лексикалык, жеке тармактык, асыресе терминологиялык сөздүктөрдү жаратууга камылга көрүү колго алынып жатат. Ага мисал катары Комплекси М., Алимбеков А., Челикбай А. сыяктуу окумуштуулар биргеликте даярдап жарыялаган «Таалим-тарбия терминдеринин чечмелеме сөздүгүн» [105] көрсөтүүгө болот.

3.2.2. И. Бекбоевдин эмгектериндеги бала затынын табияты жана инсан таламдуу окутуу идеялары

И. Бекбоевдин активдүү илимий изилдөө жана педагогикалык ишмердүүлүгүнүн активдүү жылдары таалим-тарбия процессин гумандаштыруунун алкагында эки биополярдуу тенденция ортосунда тымызын да ачык да күрөш жүрүп турган учурга туура келген. Алардын ортосундагы күрөштүн башкы предмети бала заты жана окуу процесси болгон. Алардын биринчилери окуу процессинин мазмунун ашкере өркүндөтүүгө артыкчылык берген “официалдуу педагогиканын” өкүлдөрү болсо, экинчилери билим берүү

ишиндеги бардык нерсе баланын инсанынын таламынан келип чыгып анын өнүгүшүнө кызмат кылуусу керек деген идеяны жактагандар болгон. Айта кетүүчү маселе балдарды сүйүү, алардын жан дүйнөсүн жакындан түшүнүү жөнүндөгү маселе классикалык педагогикада абалтан калыптанган прогрессивдүү педагогикалык ойлорго негизделген. Я.А. Коменский: "Мугалим уста сымал, өзү калыптап жаткан адамдын касиеттерин билүүгө тийиш" –деп нускаган. И.Г. Песталоцци: "Окутуу иши баланын табиятына шайкеш келгенде гана үзүрлүү жемиштүү болот" – деп нускаса, улуу орус педагогу

К.Д. Ушинский: "Баланы окутуудан алдын, аны ар тараптуу үйрөнүү, таануу абзел," – деп көрсөтмө берген. Ж.Ж. Руссо (1712-1778) «Биз балдарды билбейбиз, ошондуктан жакшы тарбиялай албайбыз» – деп жазган. Швейцариялык улуу педагог И.Г. Песталоцци (1746-1827), баланын бакубат өсүп-өнүүгүсү үчүн педагогдун табигый ата-энелик мамилесин, мээримин эч нерсе менен алмаштыргыс гүлазык катары карап бул багытта өзгөчө таасирдүү өрнөк көрсөткөн. Ал көбүнчө жетим балдар менен иштегендиктен, мектепте дайыма үй-бүлөдөгүдөй мамилени, табигый жылуулукту сактоого аракет кылган. Өзүнүн бул тажрыйбасы жөнүндө эмгектеринин биринде мындайча эскерет: «Таңдан кечке алардын арасында болдум. Алардын дене бою, жан дүйнөсү үчүн жагымдуу болгондордун бардыгы менин колумдан жаралып жатты. Зарыл болгон колдоо менен көмөктү, аталык акыл-насаат кептерди да алар менден алып турушту. Колубузга колубуз биригип, көзүбүзгө көзүбүз кадалып турду. Ыйласак, бирге ыйлап, күлсөк чогуу күлүп, бирге оокаттанып, бирге ичип-жедик. Алардын саламат кезинде башында, сыркоо кезинде кашында турдум». Ошентип, И.Г. Песталоцци педагогикалык иштин башкы купуя сыры баланын инсанын таануу, сыйлоо, ызааттоо ага кызмат кылуу катары түшүнгөн. Орустун улуу жазуучусу жана педагогу Л.Н. Толстой өзүнөн мурдагы гуманисттик ой пикирлерди улоо менен балдарды сүйүүнү педагогдун ишмердүүлүгүнүн эң башкы приоритети катары караган. Толстой балдардын жан дүйнөсүндөгү өзгөчөлүктөрүн терең үйрөнө билген. Балдардын билимге болгон кызыгуусунун өсүүсүнө, алардын чыгармачылык жөндөмүнүн

гүлдөөсүнө ыңгайлуу шарт жаратып, окуучуну астейдил сүйө билген, педагогикалык ишти чыгармачылык менен уюштура билген мугалим гана өбөлгө түзө аларын баса белгилеген. Анын пикири боюнча “Эгер мугалим ишин гана жакшы көрсө жакшы мугалим боло алат. Эгерде мугалим балдарды гана сүйсө, ал бардык китептерди окуп чыккан, бирок жумушка жана балдарга сүйүүсү жок кайдыгер мугалимден алда канча өйдө турат. Эгер мугалим балдар менен ишти барабар сүйсө ал – толук кандуу жетилген мугалим” [176, 113]. Л.Н. Толстой балдардын эл ичинде табигый жол менен алган тарбиясын анын өнүгүшүнүн фундаменти катары караган. Лев Николаевич, айталы, эч качан окуу көрбөгөн дыйкан баласын беш жашынан гувернёрдон таалим алган шаардык балага салыштырып: «Биринчиси акыл жагынан да, билим жагынан да ар дайым артыкчылык кылат» – деген тыянакка келген [176].

XX кылымдын көрүнүктүү классик педагогу В.А. Сухомлинский өзүнүн “Жүрөгүмдү балдарга беремин” деген китебинин кириш сөзүндө “Менин турмушумдун башкы маңыз мааниси эмнеде болгон?- деген суроого ойлонбой туруп балдарга болгон сүйүү” – деп жазган [172, 67]. Бирок, советтик тоталитардык доордогу буйрукчул педагогиканын постулаттары педагогика тарыхындагы гуманисттик ойлорду массалык мектептерде жашап кетишине кедерги болгон. Ушундан улам өткөн кылымдын 60-80 жылдары мурдагы Советтер өлкөсүндө “зордукчул” “инсандан жат” “баласыз” педагогика өкүм сүргөн. Бул жагдай тууралуу Ш.А. Амонашвили “Дети не шумят в традиционных учебниках педагогики, их как будто и вовсе нет. Учебники, как и учителя, тоже не допускают, что у детей есть желание учиться, есть жажда к знаниям Ни один учебник педагогики не обмолвится о том, что есть дети-шалуны, дети застенчивые, дети способные, дети-тугодумы, что они еще порой ссорятся и дерутся друг с другом” – деп жазган [23, 45]. Педагогика илиминин акыркы жетишкендиктерине таянып, В.А. Сухомлинскийдин залкар педагогикалык идеяларын конкреттүү шартта чыгармачылык менен ишке ашыруу аркылуу жаңычыл педагогдордун үркөрдөй тобу дидактиканы теориялык жана практикалык жактан жаңы, бийик баскычка көтөрүштү.

Алардын айрымдарынын атын атап кетели: Ш.А. Амонашвили, В.Ф. Шаталев, Е.Н. Ильин, С.Н. Лысенкова, М.П. Шетинин, М.П. Волков, Б.П. Никитин, В. А. Карковский, Бектур Исаков ж.б. Булар гуманист педагогдор кылымдар бою эңсеген куру ойлор биздин жөнөкөй эле күндөлүк жашообуздун зарыл чындыгы болуп калды, ошондуктан биз балдар ынтаа коюп окуй турган, аларды умтулдуруучу жаңы күчтү окутуунун өзүнөн табууга тийишпиз, биз балдарды окутуунун жалпы мээнетине аларды ийгиликтин, алга жылуунун жана өсүүнүн жагымдуу сезимине кабылтуу аркылуу тартууга тийишпиз деген идеяны көтөрүштү. Арийне, гуманист педагог катары И. Бекбоев педагогикалык эмгектеринде мектептеги бардык иш аракеттер баланын инсанын позитивдүү багытта өзгөртүү деп түшүнгөн. И. Бекбоевдин бала заты тууралуу көз караштары илим жана маданияттын гуманисттери менен үндөш экендиги көрүнүктүү адабиятчы педагог С. Байгазиевдин “Улуттук педагогиканын улуу устаты – Исак Бекбоев. (педагогикалык портрет)” аттуу эмгегинде ачылып көрсөтүлгөн [36, 60]. Автордун баасында И. Бекбоев “бала заты тууралуу гуманисттик көз караштарды кыргыз кыртышында өз алдынча чыгармачылык менен өнүктүргөндөрдүн жана байыткандардын бири”. С. Байгазиев адилет белгилегендей залкар педагог өзүнүн "Педагогикалык процесс: эски көнүмүштөр жана жаңычыл көз караштар", "Инсанга багыттануу", "Инсанга багытталган окутуунун теориясы жана практикасы" аттуу китептеринде бала затын тереңдеп түшүнүүгө өбөлгө болгон төмөнкүдөй ойлорду бекемдеген: Ар бир бала кайталангыс, уникалдуу жана жөндөмдүү. Башынан туура фундаментке коюлган окутуу жана тарбиялоо балага канат бүтүрүп, көкөлөтүп учурат. "Сенин колуңдан келбейт", "башың жок", "дөдөйсүң", "сенден эчтеке чыкпайт" деген сыяктуу педагогикалык осол пессимисттик, нигилисттик мамиле баланын жан дүйнөсүндөгү отун өчүрүп, өзүнө болгон ишеничин жок кылып, "Толубай сынчы" поэмасындагыдай тубаса жаралган тулпарды астыртан чүнчүтүп, "чобур атка" айландырып коюшу мүмкүн. Чыныгы педагогдун күчү – балага карата болгон оптимисттик ишеничинде, "Жерде жаткан жумуртка асмандап учкан куш болот" деген жаркын философиясында.

Балада "менин колумдан келет" деген ишеничти пайда кылуу – педагогдун жеңиши” [36, 56].

И. Бекбоев окуучунун инсандык табиятына, табигый эркиндигине каршы басым жасаган көрүнүштөргө каршы тургандардын катарында болгондугун А. Алимбеков туура белгилеген. Анын пикиринде И. Бекбоев “...коомдук педагогикалык аң-сезимде бекем орун алган бала затын андан ар нерсени жасап алууга ийкемдүү "камыр", "ылай", ар нерсени жаза берүүгө боло турган "актай барак" образында салттуу коом таламдуу парадигма менен баланын табияты өзүнүн генетикалык өнүгүү программасы бар "данек", "урук" адамды тарбиялоо дегенибиз анын өзүндө программаланган потенциалдык мүмкүнчүлүктөрдүн өнүгүшүнө сүрөөнчү, демөөрчү болуу деген жаңы көз караштарды салыштырып педагогикалык процесстин бардык катышуучуларын бала затын гумандуулуктун бийик салттарынын чегинде аңдоого чакырат” [17, 7].

Айтылгандар И. Бекбоевдин ар бир эмгегинин мазмунунда кызыл сызык менен белгиленип өтөт. И. Бекбоевдин көз карашында бала тынымсыз позитивдүү багытта өнүгүүчү зат. Баланын табиятында өзүн өнүктүрүүчү дарамет ар дайым жашайт. Ошондуктан «Окуучу спонтандык ички себептердин натыйжасында да өнүгөт, билим берүү процессинде ар бир бала өзүнүн «Менин» ишке ашырууга тийиш. Окутуу – бул баланын ички потенциалынын ачылышы жана анын инсандыгынын өнүгүшү дегендикке жатат» [57, 23].

И. Бекбоев “Баланы тарбиялоо үчүн аны билүү керек” – деп мындай суроого жооп берип жатып мындай бир кейиштүү кырдаалга токтолот. “Чын эле баланы үйрөнүп билүү керекпи? Деп сурашаар ата-энелер, мугалимдер, тарбиячылар! Ансыз деле биз баланын кандай болушу керек экенин, андан эмнени талап кылыш керек экенин билебиз жана ошого карата тарбиялайбыз деп ойлошот” деп тарбиялоо процессинин субъекттеринин түшүнүктөрүн адилет мүнөздөйт [57, 64]. Ошону менен бирдикте, азыр «Балдар эмне болуп бара жатат? «Азыркы балдар таптакыр башка» деген кейип кепчүүлөр да жок эмес.

И. Бекбоев бүгүнкү мектеп балдарга “бала” деп үстүдөн эңкейип карабастан тизе бүгүп көздөрүнө тике карап, алардын бою менен боюн, ою менен оюн теңештирип бир тилде сүйлөй билген мугалимдерге муктаж деп эсептейт. Анын ою боюнча “Эгерде биз окуучу менен чыныгы кызматташ болгубуз келсе, анда бала менен анын тилинде – сезимдердин жана таасирленүүлөрдүн тилинде сүйлөшүбүз керек. Сезимдин, көрүү элесинин жана сөздүк аныктаманын синтези чыныгы түшүнүк болуп эсептелет”, – деп жазат [79,8].

И. Бекбоев мугалимдер менен ата-энелерге балдардын өзгөчөлүктөрүн таанытууга багытталган бир катар төмөнкүдөй кеңештерди берген.

1. Баланын көңүл буруусу туруксуз, сырткы таасирлерге бат берилет. Ал үчүн бардыгы кызык: ал улам терезе жакты караганды, сүрөттөрдү аңтарып көргөндү, коркунучтуу жомокторду жана күлкүлүү окуяларды укканды жакшы көрөт. “Мектептен кызыктуу окуялардын ордуна – параграфтарды жана корутундуларды; тажрыйбалардын ордуна – графиктерди жана формулаларды; эне тилин эркинче пайдалануунун ордуна – баш жана багыныңкы татаал сүйлөмдөрдүн синтаксисин; жаратылышты байкоонун ордуна – Менделеевдин мезгилдик системасынын таблицасын; байкоо жүргүзүп башынан өткөрүүнүн ордуна – илимий “түшүнүктөрдү” угат же көрөт” [57, 33]. Балдар үчүн окуу жана мектептин кызыктуу болбой баланы өзүнө тартпай жаткандыгы ушундан деп эсептейт окумуштуу. Ырасында эле, кенже класс курагында балдарда импульсивдүү активдүүлүк мүнөздүү. Импульсивдүү активдүүлүк баланын ассоциативдик сөзгө өтүүсүнө түртөт. Сүйлөм түзүү же сөздүн добуштук талданышын жүргүзүү үчүн тапшырма берүү максатында мугалим балдарга сүрөттү, айталык, күчүктүн сүрөтүн көрсөтсө эле болду, балдардын көпчүлүгү ошол эле замат өздөрүнүн күчүктөрү же коңшуларынын, болбосо көчөдөн көргөн күчүктөрү жөнүндө сөз кылып башташат. Өзүндө пайда болгон ойду бала кармап токтотуп турууга сабыры жетпейт, оюнда эмне болсо дароо ошол боюнча ой бөлүшүүгө шашат. Мындай балалык жорук чоң адамдар тарабынан

айрыкча мугалимдер тарабынан дайыма эле түшүнүү менен кабыл алынбайт. Ошондуктан өз ара түшүнбөөчүлүк келип чыгаары анык.

2. *Бала да чоң адамдар сыяктуу эле өз эмгегинин натыйжасын көрүп бааланышын каалайт.* И. Бекбоев белгилегендей “Ал ишинин натыйжасын кармап көрүп, досторуна көрсөтүп, ата-энесине мактангысы келет. Натыйжасы жыйынтыкталбаган жумуш болбойт. Баланын эмгегинин натыйжасы эмнеден көрүнүшү мүмкүн? Ал: стандарттуу эмес математикалык маселени чыгарууда, адабият боюнча өзүнүн сочинениесин жазуусунда, физика, химия жана биология боюнча изилдөөлөрдү жүргүзүүдө, тарыхтан-өткөн доордун окуялары боюнча аңгеме өткөрүүдөн көрүнөт”. Демек, чоңдор баланын ишмердүүлүгүн дамамат кубаттап баалап турууга милдеттүү. Эгерде мындай иш-аракет ата - энелер жана мугалимдер тарабынан таназарга алынбаса, балдар көңүл кайт болуп кайдыгерликке ыктай башташат.

Үчүнчүдөн, бала өз алдынча ойлонууну каалайт. Бала “Кантип?”, “Эмне үчүн?”, “Эмнеге?” деген сыяктуу суроолорду берүүнү каалайт. Бул – баланын жаратылышындагы табигый көрүнүш, анын ар нерсеге кызыгуучулук сезими. Мектепте бул көрүнүш биринчи эле класстан башталат. И. Бекбоевдин баамында кыргыз мектептеринде “...буга анча көңүл бурулбайт, анткени мектепте бардыгы даяр: суроолор да, аларга берилүүчү жооптор да күн мурунтан аныкталып коюлат да, эми балдар жөн гана болуп жаткандарды көрүп, айтылгандарды угуп, эстеп калып, кайталап айтып берүү менен чектелишет” [57, 35].

И. Бекбоевдин пикиринде: “Чыныгы кызматташтыкта, балага арналган чыныгы мектепте даяр жоопторду мугалим бербей, анын ордуна баланы түшүнбөөчүлүккө, кызыгып таңкалуучулукка гана дуушар кылышы абзел. Суроону окуучу өзү берүүгө тийиш: эгер анын суроосу болбосо, анда жооптун да болушу мүмкүн эмес. Кызыгып таңкалуусуз чыныгы ойлонуу болушу мүмкүн эмес” [57, 36]. Көрүнүктүү психолог С.Л. Рубинштейндин ырастоосу боюнча активдүү ойлонуу кызыгып таңкалуучулуктан башталат. “Жаман

мугалим чындыкты өзү айтып берет, жакшы мугалим аны издеп табууга үйрөтөт”, деген А. Дистервег.

3. *Балдар башкалар менен баарлашып мамиле курууну каалашат.* Өспүрүм мектепке биринчи кезекте башкалар менен мамилелешүү үчүн барат. Баланын мектептеги мамилелешүүсү беш-он минуттук танапис, кезек-кезегинде сабакта кыска кат жазышуулар. Ушу менен гана чектелет. Эгерде биз мектеп бала үчүн гана деп эсептесек, анда ага сабак убагында мамилелешүүгө мүмкүндүк беришибиз керек, ал үчүн, мисалы, окутуунун группалык формасын колдонуу максатка ылайык келет.

Төртүнчүдөн, бала ийгиликке жетишүүнү каалайт. Ийгилик жасап башкаларга көрүнүү ниети күчтүү сезимдердин катарына кирээрин И. Бекбоев психология илиминдеги постулаттарга таянуу менен балада “мен жасай алам”, “менин колумдан келет” деген сезим күчтүү болоорун белгилеген. Окумуштуу педагог белгилегендей: “Балдар “сен окуй албайсың” деген сөздү бир жолу, эки жолу, үч жолу... укмайынча окууну каалайт, окугусу келет. Баланын өз күчүнө болгон ишенимин бузбоо үчүн, класстарда такай “ийгиликттик жагдайды” түзүп туруу үчүн мектеп бардык окуучуларга коюлуучу “бирдиктүү талаптардан” баш тартууга тийиш. Ар бир окуучу өзүнүн алына жараша тапшырма алып иштөөсү керек.” [57, 38]. И. Бекбоев ушул баалуулукка негизделген мектепти жөн эле “балага арналган мектеп” деп гана эсептебестен, аны жалпы тилдин, чоңдор менен баланын диалогунун мектеби деп эсептейт” [57, 38]. Ырасында эле, ошондой мектепти, албетте, эки агымдын: бир тараптан балдардын кызыкчылыктарынын, экинчи тараптан чоңдор цивилизациясынын негизги баалуулугу катарындагы ойлонуунун биргелешип кошулган мейкиндиги деп атоого болот. Буга байланыштуу И. Бекбоевдин М. Монтессоринин баланын ийгилиги жөнүндөгү идеяларын эң сонун чагылдырып, мындай айткандары бар: М. Монтессори айткандай айлана-чөйрөдө болуп жаткандардын бардыгына кызыгуучулук, аларды иликтеп бардыгын билүүгө умтулуучулук, кулак түрүп сөз андуучулук кичинекей балдарга гана мүнөздүү. Алар ошону менен өсүп-өнүгүшөт. Балада сырткы таасирлерден эмес, ички себептердин

негизинде пайда болуучу анын окууга болгон спонтандык мотиви да улам чоңойгон сайын өтүп кетет. Демек, эгерде бала билимди өзүнүн жеке ишмердүүлүгү аркылуу ала турган болсо гана окуу процесси өтө ийгиликтүү болот [79, 8].

Жыйынтыктап айтканда, И. Бекбоев өз эмгектеринде окутуу-тарбиялоонун негизги субъекти бала деп эсептөө менен эмгектеринин баарында бардык маселенин ошол призма аркылуу кароого аракет кылган. Айрыкча, мектептин фундаменти болгон башталгыч класстарда балдардын жан дүйнөсүн жакындан түшүнүүнү мугалимдин башкы вазийпасы деп эсептеген. Ошондуктан анын эмгектеринин көлөмдүү бөлүгүн баланы борборго коюуга негизделген инсанга багытталган окутуу идеялары түзөт.

Жалпыга маалым болжол менен өткөн кылымдын 90-жылдарынан баштап педагогикалык процессте балдарды борборго коюу идеялары коомдук педагогикалык аң-сезимге салттуу окутуу технологияларын кемчиликтерден арылтуунун амалы катары белгилүү болуп В.В. Сериков, С.В Белова, В.И Данильчук, Е.А Крюкова, В.В Зайцев, Б.Б Ярмахов, Е.В Бондаревская, Н.А Алексеев, А.В Зеленцова, И.С Якиманская, С.А Комиссарова, А.А Плигин, А.В Вильвовская, М.М Балашов, М.И Лукьянова жана башкалардын эмгектеринде концептуалдуу нукта өнүгүүгө ээ болгон. Жалпысынан жогорку авторлордун негизинде бул түшүнүктүн маңызын төмөнкүчө түшүнүүгө болот. Инсанга багытталган билим берүү ар бир бала кайталангыс табиятка ээ, индивидуалдуу пенде деген ишенимге негизделет. Мында класс окуучулары «коллективдүү субъект» эмес, ар бир өзүнчө мамилени талап кылган айырмалуу жеке инсандар катары кабылданат. Анын маани-маңызы окуучунун инсанын урматтоо же класста жагымдуу эмоционалдык кырдаалдарды түзүү деген түшүнүктөр менен эле чектелбейт. Мындай элементтер салттуу педагогикага деле мүнөздүү болгон. Инсанга багытталган окутуу окуучу билим берүү процессинин борбору, мугалим жана окуучу тең укуктуу партнер, окутуу ишинин максаты окуучунун субъективдүү тажрыйбасын кубаттоо, жаратуу, өнүктүрүү деген сыяктуу түшүнүктөр менен мүнөздөлөт. Мугалим окуучунун ар биринин

пикирине урмат менен мамиле кылат. Сабакты пландаштырууда окуу материалынын мазмунун гана талдабастан ал аркылуу окуучунун субъективдүү тажрыйбасын өнүктүрүүнү кандайча уюштуруу керектигин да тыкыр ойлонуштурат. Бирок, педагог окумуштуулардын эмгектеринде инсан таламдуу билим берүүнүн айрым бир өнүттөрү, өз В.В. Сериков таламдуу билим берүүнү төмөнкүдөй багыттарда чечмелеген.

1. Инсан таламдуу мамиле – окуу маршрутун, окуу планын, билим берүү мекемесин тандоосуна байланыштуу жалпы гуманисттик феномен.

2. Инсандын инсандыгын тарбиялоого багытталган педагогикалык ишмердүүлүктүн максаты жана программасы [58, 16]. Е.В. Бондаревская инсан таламдуу билим берүүнүн орчундуу багыттарынын бири катары маданиятка шайкештик (культурологическая концепция) концепциясын негиздеген. Бул парадигмага ылайык маданият таламдуулук педагогикалык процесстин негизги принцибине айланат. Б.а. сабакта окуучунун таанымдык активдүүлүгүн гана өркүндөтүү жетишсиз. Ал сөздүн толук маанисинде маданияттын ээси, сактоочусу, жаратуучусу катары өнүгүп калыптанышы абзел.

Е.В. Бондаревская тарабынан маданиятка шайкеш инсан таламдуу таалим-тарбиянын дөөлөттөрү катары төмөнкүлөр аныкталган :

- адам өзүнүн жеке өнүгүшүнүн жана өз турмушунун, маданияттын субъекти;
- таалим-тарбия адамдын маданий көрөңгөсүн азыктандыруучу, түптөөчү, өнүктүрүүчү, жашоо-турмушунун маданий маңызын арттыруучу мүнөзгө ээ. Б.а. ал баланын маданий-өнүгүш чөйрөсү;
- чыгармачылык жана диалог адамдын таалим-тарбия чөйрөсүндөгү жашоо турмушунун өзүн-өзү өнүктүрүшүнүн ыкмалары катары.

Сабакта окуучуларды маданият таламдуу таалим-тарбия чөйрөсүн түзүү жана аны ишке ашыруу балдарды баалуулуктарды тандоо, анын үсүтүнөн ой

жүгүртүү, өздөрүнүн жорук жосундарын баалоого үйрөтүү жана маданий чыгармачылыкка тартууга багытталган методдор аркылуу ишке ашат.

Инсан таламдуу билим берүү парадигмасынын маңызын түшүнүүдө И.С. Якиманскаянын [188, 112-б.] көз караштары орчундуу мааниге ээ болгон. И.С. Якиманская инсанга багытталган сабактын негизги өзгөчөлүктөрүн төмөнкүчө мүнөздөп көрсөткөн: темага байланыштуу окуучулардын субъективдүү тажрыйбасын ачуу багытында окуучуларды иш аракеттин ар түрдүү формаларын жана методдорун аткарууга тартуу; окуучунун тапшырмаларды шаблондордон тышкары аткарууга болгон аракетин ар дайым колдоо, оригиналдуу аткарган иштерин бүт класс менен чогуу талдоо; сабакка болгон даярдыгынын кандай экендигине карабастан ар бир окуучунун демилгесин, жеке мамилесин, өз алдынча иш аракет ыкмаларын, камсыз кылган кырдаалдарды жаратуу; сабактын максатына жана этаптарына жараша окуучулардын үйрөнүү ишин ийкемдүү уюштуруу: чыгармачыл маселелерди чечүү, өз ара текшерүү, бири биринин жумушун текшертүү, талдатуу ж.б.

И. Бекбоев кыргыз педагогикасында бул парадигманы ар тараптуу чечмелеп берүү үчүн 2003-жылы «Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери» аттуу эмгегин жарыялаган [58].

И. Бекбоевдин пикиринде «Инсандыкка багыштап билим берүү» же инсанды анын жеке өзүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен окутуу – бул азыркы билим берүүгө коюлуучу ар түрлүү төмөнкүдөй талаптарды чагылдырат:

- 1) билим берүүнүн негизги баалуулугу деп инсандын оригиналдуулугу, өзүнчөлүгү жана кайталангыс уникалдуулугу боюнча жеке индивидум катары калыптанып жаралышын кабыл алуу, таануу;
- 2) дифференцирленген, ар түрлүү деңгээлдеги окутууну ишке ашырууга керектүү билим берүүнүн альтернативдүү формаларынын болушу;
- 3) ар бир окуучуга анын жеке бөтөнчөлүктөрүнүн, турмуштук баалуулуктарынын, умтулууларынын негизинде өзүнүн өнүгүү жолун өзү тандап алууга укуктун берилиши [58, 86].

И. Бекбоев инсанга багыттап билим берүүдө максат кандай жол менен гана болбосун сабактын максатына жетүү эмес, окуучунун өздүк өнүгүшү болушу зарыл деген позицияны карманган.

Бирок, окумуштуу баса белгилегендей аны билим берүүдө окуучуларга дифференциалдуу мамиле жасоо; жекече мамиле жасоо жана инсанды жеке өзүнө багыттап окутуу деген түшүнүктөр менен бир катарда кароого болбойт. Анткени, дифференциалдуу мамиле – бул окутуу процессинде окуучулардын айрым группаларынын мүнөздүү окшош бөтөнчөлүктөрүн эске алуу болсо, жекече мамиле – бул окутуу процессинде ар бир окуучунун жеке мүмкүнчүлүктөрүн, жеке жөндөмдүүлүгүн эсепке алуу болуп эсептелет. Ал эми, «Инсанга багыттап окутуу алардын биринчисинен да, экинчисинен да айырмалуу.

И. Бекбоевдун ою боюнча: «Инсандыкка багыттап окутууда» болсо адегенде төмөнкү параметрлер боюнча ар бир окуучунун айрым кайталангыс индивидуумдугу (адамдыгы) аныкталат: анын (субъекттик) таанып билүүчүлүк тажрыйбасынын мазмунун аныктоо; окуу материалы менен иштөөдө материалдын мазмуну, түрү, формасы боюнча ал эмнеге көбүрөөк кызыга тургандыгын эсепке алуу; өздөштүрүлө турган программалык материалды окуп үйрөнүүнүн ыкмаларын (жолдорун) өз демилгеси менен өзү тандап алууга окуучуга мүмкүнчүлүк берүү; ошондой эле сабакта иштөөнүн формасын да (жекече өзү иштейби же топ менен иштейби); жооп берүүнүн тибин да (доскага чыгышы же ордундабы); жооп берүүнүн мүнөзүн да (жазуу жүзүндөбү же оозекиби, кеңири айтып берүү, кыскача жыйынтыктоо, жолдошунун жообун талдоо, байкалган каталыктарды оңдоо ж.б.) өзү тандап алуусуна мүмкүндүк берүү; натыйжаны гана эмес, ошол натыйжага жетишүүнүн процессин баалоо: окуучунун көңүлүн анын эмнени иштегендигине гана эмес, ал кандай ойлонгонуна, кандай чыгарганына, кандай эстегенине, кандай ой жүгүрткөнүнө буруу [58, 134].

Илим менен практиканын өз ара байланышын жетекчиликке алуу менен И. Бекбоев инсанга багытталган окутуунун моделин сабактын мисалында

ачыктап берген. Автордун китебинен алынган мисалдарга ылайык класста 25-30 окуучу болуп турган шартта мугалим жогоруда көрсөтүлгөн 4 параметр боюнча ар бир окуучу менен жекече иштей алсын үчүн мугалимде дал мына ушул милдетке жооп бере тургандай дидактикалык материалдын болуусу зарыл. Мисалы: окуу китебиндеги текстерди алалы. Андагы дидактикалык материалдар авторлор тарабынан иштелип берилет, мугалимдер аларды илимийлүүлүк, системалуулук, жеткиликтүүлүк, көрсөтмөлүүлүк ж.б. принциптерге ылайыктап, негиздеп тандап алышат. Бул текстер мазмуну боюнча гана эмес информациялык типтери (баяндалма, түшүндүрүлмө, сөздүкчө ж.б.) боюнча да айырмаланышат.

Бул окуу текстер канчалык илимий билимдин мыйзамына ылайык берилсе да аларды «ээсиздендирилген» (жоопкерчиликсиз) деп эсептөөгө болот, анткени: биринчиден, ал текстер окуучуга бирдей мазмунда (бардык окуучулар үчүн бир эле окуу китеби) берилген; экинчиден, текстердин өзү бир өңчөй формада (көбүнчө сөз түрүндө) берилген.

Практикада текст окулгандан кийин окуучуларга ошол текстин мазмуну боюнча бир нече суроолорго жооп берүү сунушталат, башкача айтканда, тексти кайталап айтып берүү сунуш кылынат.

Бирок, текст менен иштөөнү башкача уюштурса да болот. Мисалы: бир эле социалдык же биологиялык окуя (бир эле факт) же (бир эле кубулуш) боюнча болгон (билимди) маалыматтардын түрлүү булактарынан: көркөм (тарыхый), илимий адабияттардан, публицистикадан, газит-журналдардан ж.б дан алынган бир нече текстерден тандап алууну сунуш кылууга болот. Бул учурда билимдин негизги булагы жалгыз окуу китеби гана боло албайт. Эң негизгиси: мында информациялардын (маалыматтардын) булагын мугалим эмес окуучу өзү тандап алат. Мугалим болсо окуучунун кайсы булакты тандап алганын гана белгилейт, ошого жараша ага доклад даярдоону же башка нерселерди тапшыра алат.

И. Бекбоевдин ишениминде сабакты инсандыкка багыттап уюштурууда төмөнкү эреже жоболорду жетекчиликке алуусу абзел. Мугалим сабакта

окуучулардын бардыгын гана эмес, алардын ар бирин окутушу зарыл. Барыдан мурда ал сабакта үйрөнүлө турган материалды гана эмес ар бир окуучуну көрүп иш кылууга умтулуусу зарыл.

Окумуштуу педагог – бул эки башка багыттагы маселелерди сабакта кандайча ишке ашырууга болот? Бир жагынан окуучуларга билимдерди баяндап берүү, бышыктоо, алардын өздөштүрүүлөрүнүн эффективдүүлүгүн текшерүү, экинчи жагынан – ар бир окуучунун индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн пайдаланып аны сабак процессине катыштыруунун жолун табуу. Бул мүмкүнбү? Ал үчүн кандай шарттар болуу керек? – деген суроолорду койот.

И. Бекбоев адилет белгилегендей сабактагы айырмалуу кырдаалдардын баары эле инсанга багытталган билим берүүгө жатпайт. М., кээде сабакта окутуунун жаңы техникалык каражаттары кеңири пайдаланылат, максаттары жана милдеттери, формалары боюнча вариативдүү сабактар өткөрүлөт. Бирок мындай сабакты инсандыкка багыттап окутуу сабагы деп эсептөө кыйын.

Кээде мугалим сабакта окуучуга гумандуу, анын адамдыгын сыйлап мамиле жасайт, классты эмоционалдык жагымдуу багыттайт. Бирок мындай сабак да инсандыкка багыттап окутууга жатпайт. Кээде окуучу жооп бере албай калса да анын сабакка кызыгуусун жоготпой көтөрүү үчүн ага жаман баа койбойт. Баа койбой окутуу гумандуу болгону менен ал окуучуну мектептеги талаптарга баш ийбөөчүлүккө үйрөтүшү мүмкүн. Албетте мындай сабакты да инсандыкка багыттап окутуу деп эсептөө мүмкүн эмес [58, 165].

Инсандыкка багыттап окутуу сабагынын негизги идеясы өтүлүп-каралып жаткан тема боюнча окуучулардын субъектик (таанып билүүчүлүк) тажрыйбасынын мазмунун ачып аныктап аны үйрөнүлүүчү билим менен байланыштырып туура келиштирип, тиешелүү илимий мазмунга өткөрүү жана ошонун негизинде материалдын өздөштүрүлүшүн камсыз кылуу болуп эсептелет. Ал үчүн жекече тапшырма карточкалар (иллюстративдик, таркатылып берилүүчү материалдар) керек.

Салттуу сабакта мугалим өзүнүн негизги көңүлүн: окуучуларга материалды маалымдап түшүндүрүүгө бурат (ал үчүн ар түрлүү ыкмаларды

пайдаланат); ал эми инсандыкка багыттап окутуу сабагында болсо мугалим диалогду уюштуруучу координаторлук ролду аткарып, окуучуларды (өздөштүрүүлөрү боюнча гана эмес) алардын жекече бөтөнчөлүктөрү боюнча бөлүштүрүүдөгү жардамчысы болуп кызмат кылат да ар бир окуучунун максималдуу эмгектениши үчүн жагымдуу шарттарды түзөт. Мугалим: «материалды кайталап айт», «тигил маселени чыгар», «мобу үлгүнү карап иш кыл» ж.у.с. административдик команда берүүчү функциянын ордуна: «келгиле бирге ойлонуп көрөлү», «бул тапшырманы кандайча аткарганыңды айтып көрөсүңбү», «бул тапшырманы аткаруунун жолун өз билишиңче тандап ал жана аны негиздеп көр» деген сыяктуу сунуш берүүчү функцияны аткарат. Жыйынтыктап айтканда мугалим: административдик-командалык эмес, сунуш берүүчүлүк функция менен иштейт. Материалды ар бир окуучунун бөтөнчөлүктүү жөндөмүнө жараша иштетүү үчүн мугалим анын окууга болгон табитин, башкача айтканда ал материалга эмне үчүн кызыга турганын, же тескерисинче: эмне себептен материал ага кызыксыз, оор болуп, ага анын алы келбей жатканын билиши керек.

Ал үчүн:

Окуучунун жообун анализдөөдө мугалим окуучуга төмөнкүдөй суроо берсе болот:

«Мындай жыйынтыкка келүү үчүн сен кандайча ойлондуң?»

Анын жообун баалоодо:

«Бул жоопту табуу үчүн сен кандайча иштедиң?», «Маселени чыгарып жатып сен кандай амалдарды колдондуң?»

Үй тапшырманы текшерүүдө:

«Окуу китебиндеги тексти окууну сен эмнеден баштадың?»,

«Оозеки жоопту даярдоодо сен кандай пландан пайдаландың?», «Өсүмдүктүн түзүлүшүн баяндоодо сен анын сүрөтүн кантип карап чыктың?» деген сыяктуу суроолорду пайдаланса болот.

Мындай суроолорго берилген жооптордон мугалим окуучунун тапшырманы кантип аткаргандыгын, ал кандай ойлонуп кандай амалдарды

иштегенин, ал кандай кыйынчылыктарга дуушар болгонун, башкача айтканда эң баалуу маалыматтарды биле алат, жана дал ошого жараша окуучуларга керектүү кеңештерди бере алат. Мына ошентип инсандыкка багыттоочу сабакта:

1. окуучу менен мугалимдин өз ара мамилелешүүсү командалыктан кызматташтыкка өзгөрөт;
2. мугалимдин иши сабактын натыйжалуулугуна гана эмес баланын окуу процесси кандайча жүргөнүн аныктоого багытталат;
3. окуучунун позициясы өзгөрөт: ал жөн эле тил алгыч аткаруучулуктан активдүү чыгармачылыкка, маселе чыгаруудагы өзүнүн интеллектуалдык аракеттерин (анын ичинде катачылыктарын да) рефлексиялоочулукка өз башынан өткөргөндөрдү анализдөөчүлүккө көнүгөт [58, 189].

Ошентип, И. Бекбоевдин ишениминде инсанга багытталган мектепте болсо билим берүүнүн башкы максаты – бул ар бир баланын жөндөмүн ачып аныктоо жана аны өнүктүрүү болуп эсептелет.

3.2.3. Окутуу процессин уюштуруунун формаларын оптимизациялоонун жалпы дидактикалык негиздери.

И. Бекбоевдин эмгектеринин библиографиясынын негизинде анын илимий методикалык изденүүлөрүнүн көлөмдүү бөлүгүн окутуу процессин уюштуруунун формалары, айрыкча класстык сабакты мезгил талаптарына ылайык өркүндөтүү маселелерин түзгөндүгү ачыкка чыгат. Бул теманын тегерегиндеги эмгектерин хронологиялык анализдей турган болсок алгачкылары математика сабактарында окуучулардын өз алдынча маселе чечүү билгичтигин өркүндөтүүгө байланыштуу болгон. Мисал иретинде И. Бекбоевдин 1955-1962-жылдар аралыгындагы мезгилдүү жана илимий – методикалык басылмаларда жарык көргөн макалаларынын дээрлик баары математика сабагында окуучулардын тигил же бул окуу материалын

өздөштүрүү эффективдүүлүгүн арттыруу маселелерине арналган. Библиографиялык маалыматтарга ылайык жаш окумуштууну бара бара конкреттүү маселе тагыраак айтканда математика сабактарынын мазмунун жана окутуу методдорун өндүрүш жана турмуш менен туташтырып практикалык кайтарымдуулугун камсыз кылуу маселелери кызыктыра баштаган. Демек, И. Бекбоев педагогика илимине математика сабактарынын сапаттуулугун арттыруу багытындагы жигердүү аракети аркылуу кирген. 1955-1964-жылдар аралыгында И. Бекбоев тарабынан математика сабактарынын түрдүү аспектери изилденип иштиктүү методикалык нускамалар иштелип чыккан. Алардын катарына окумуштуунун Липецк методу менен иштеп жаткан математика мугалимдеринин тажрыйбаларынан (1963), К вопросу осуществления связи обучения математике с жизнью. (1964), Математика сабагында балдардын өз алдынча иштөө көндүмдөрүн өнүктүрүү (1964). Алардын мазмуну өз учурунда гана эмес, азыр да актуалдуу. Алсак, Липецк методу өткөн кылымдын 50-60-жылдары Россиянын Липецк пединститутунун окутуучусу К.А. Москаленконун новатордук мектептерде өткөргөн новатордук мүнөздөгү сабактарына негизделген. Негизги өзгөчөлүгү мында сабакта дароо активдүүлүктү камсыз кылуу үчүн үй тапшырмасын текшерүү деген этабы калтырылган. Анын ордуна окуучуларга 2-3 мүнөттүк жазуу формасында тапшырма берилген. Сабакта окуучулардын бардык ишмердүүлүгү окуучунун мугалимге берген суроолору, толуктоосу, жооптору, жолдошунун жообун коментариялоосу, эң башкысы мугалимдин берген суроосуна карата жообу текши бааланган [57]. Мугалим сабакта окуучуга 10-15 ирет баа койгон. Балдар эмгеги бааланышына кызыктар болгондугу үчүн баштан аяк активдүү болуп сабакта тартип маселеси ортого чыккан эмес.

И. Бекбоевдин А.И. Тимофеев менен биргеликте жазган бул эмгеги липецк методу менен иштеген мугалимдердин тажрыйбаларын жалпылоо менен эле чектелбестен, аларды жергиликтүү шартка ылайык колдонуудагы проблемаларды чечүүнүн жолдорун да көрсөткөн.

Фактылар тастыктагандай И. Бекбоев бара-бара класстык сабак тегерегиндеги жалпы дидактикалык маселелерге кайрылып мектеп мугалимдеринин баарына адрестелген эмгектерди жаза баштаган. Мындай жалпы дидактикалык багыттагы эмгектеринин алгачкысы катары анын А.И. Тимофеев менен биргеликте жазган “Азыркы сабакка коюлуучу дидактикалык талаптар” (1973) [47] аттуу китепчесин эсептөөгө болот. Бул эмгекте ошол мезгилдеги алдыңкы дидактикалык илимий методикалык табылгаларга таянуу менен сабактардын майнаптуулугун айкындоочу педагогикалык чен-өлчөмдөр системалаштырылган. Учурунда бул эмгек мугалимдерге өзүнүн жана кесиптештеринин дурус жана буруш жактарын заманбап талаптарга ылайык талдоо жана баалоо үчүн табылгыс колдонмо катары кызмат кылган. Ал эми 1975-жылы А.Ф. Гречухин менен бирдикте жарыялаган “Окууда жетишпөөчүлүктү жана экинчи жылга ордуна калуучулукту жоюунун жолдору” (1975) аттуу эмгегинде сабакта окуучулардын айрым категориялары менен өз алдынча иш алып баруунун өзгөчөлүктөрү ачылып көрсөтүлгөн.

Советтик педагогикалык теория жана практикада өткөн кылымдын 70-жылдарынын аягы 80-жылдардын башынан баштап окутуу процессин оптимизациялоо проблемасы актуалдаша баштаган. Ю.К. Бабанский тарабынан иштелип чыгып, сунушталган бул илимий практикалык долбоор эң обол сабактын максаты, мазмунунун, методдорунун оптималдуу варианттарын тандап алууга багытталган [34]. Мындай демилге бардык союздук республикаларда анын ичинде Кыргызстанда да колго алынып бир катар макалалар жана колдонмолор жарыяланган. Алардын илимий-теориялык жана методикалык жактан тыкыр иштелип чыккан эмгектердин бири И. Бекбоев жана А.И. Тимофеевдердин авторлугу менен жарык көргөн “Сабактын оптималдуу вариантын даярдап өткөрүүнүн методикасы” аттуу эмгек болгон [88]. Китептин аннотациясында белгиленгендей анда окутуу методикасынын теориялык жана практикалык актуалдуу маселелери, тактап айтканда: ошол учурдагы көз караштагы окутуу, анын мыйзам ченемдүүлүктөрү жана принциптери, окутуу процессинин негизги компоненттери, окутуунун активдүү

методдору, окутуунун жаңы формалары, сабактын мазмунун, максатын, мазмунун аны өткөрүү методдорун, структурасын, тибин, этаптарын тандап алуунун оптималдуу ыкмалары, тагыраак айтканда сабакты илимий негизде жүргүзүү иштери берилген. Белгилүү өлчөмдө класстык сабактын түрдүү компоненттерин оптимизациялоо боюнча авторлор тарабынан таризделген принциптер жана ыкмалар сабак тууралуу Е.Я. Голант В.В. Гузеев, М.А. Данилов, Ю.Б. Зотов, Б.П. Есипов, Р.Г. Лемберг, М.И. Махмутов, В.И. Онищук, М.Н. Скаткин сыяктуу окумуштуу педагогдордун ой-тажрыйбаларын өркүндөтүүгө өбөлгө боло алат.

Арийне, класстык сабак да коомдук педагогикалык кубулуштардын бир компоненти катары дамамат өнүгүү, өзгөрүү процессин баштан кечирип келет. А. Алимбеков белгилегендей “Соңку жылдары Кыргызстандын жалпы билим берүүчү мектептердин предметтик билим берүү стандарттарында эмнеге окутуу керек? Кантип окутуу керек? деген маселелер кайрадан аңдалып компетенттүүлүккө негизденүү, инсан таламдуу, маданият таламдуу билим берүү сыяктуу жаңыча парадигмалардын чегинде чечмелөө аракеттери жасалган. Бул парадигмалардын негизинде окуучунун билими менен турмушка даярдыгынын ортосундагы айырмачылыктарды азайтуу ниети жатат. Башкача айтканда, жаңы предметтик билим берүү стандарттарында мурдагылардан айырмасы билим берүүнүн натыйжасы балдардын көптү билгени эмес, өздөштүргөн билимдеринин негизинде маселе чечүү жөндөмүнө ээ болуу катары каралат. Бүгүнкү мектеп бүтүрүүчүсүнүн идеалдуу образы – билимдерин окуу процессиндеги гана маселелерди чечүүдө эмес, турмуштук маселелерди чечүүдө да колдоно билген инсан. Андай инсан ата-энесине, коомго, мамлекетке проблема жаратпайт, тескерисинче алардын проблемаларын чечүүгө кол кабыш кылганга компетенттүү болот [17, 7]. Бул жагдай окуу процессинин кыймылдаткыч күчү болгон сабакты уюштуруу технологиясына жаңы көз менен кароону шарттайт.

И. Бекбоевдин А. Алимбеков менен бирдикте даярдап жарыялаган “Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы” аттуу эмгегинде дал

ушундай өзгөрүүлөрдөн келип чыккан талаптарды эске алуу аракети жасалган. Эмгекте алгач класстык сабактын бүгүнкү күндөгү орду жана мааниси өзгөчө басым менен белгиленет. Китеп алты бөлүмдөн турат. Биринчи бөлүмдө класстык сабактын окуу процессиндеги орду, типтери, структурасы анын этаптарына коюлуучу талаптар талдоого алынган жана класстык сабактын окутуунун башка формаларынан айырмачылыктары, артыкчылыктары ачылып көрсөтүлгөн. Ошону менен бирге, окутуунун жаңы парадигмаларынын маани-маңызы алардын сабактагы мугалим-окуучу алака катышынын ыкмаларын өзгөртүү, өнүктүрүүгө тийгизген таасири ачыкталган. Экинчи бөлүмдө сабактын максаты жана милдеттерин айкындоонун заманбап көз караштарга негизделген ыкмаларына орун берилген. Ал эми үчүнчү бөлүмдө сабактын оптималдуу мазмунун айкындоонун принциптери бул багытта мугалимдин ишмердүүлүгүнө коюлуучу талаптар конкреттүү мисалдардын негизинде чечмеленген. Сабакты натыйжалуу өткөрүү мугалимдин окутуу методдорунун артыкчылыктарын, чектелүү жактарын жеткилең ажыратып билишинен жана аларды ийкемдүү колдоно билүү тажрыйбасынан көз каранды. Китептин төртүнчү бөлүмү мугалимдердин ушул багыттагы билимдерин өркүндөтүүгө багытталган.

Сапаттуу сабак дайыма жакшылап ойлонуштурулган план түзүүдөн башталат. Ушундан улам, бешинчи бөлүмдө окуу ишин пландаштыруунун пайдалуу жактары, календарлык тематикалык жана күндөлүк сабак планын түзүүнүн ыкмалары, аларды баалоонун критерийлери берилген. Соңку бөлүмдө өзүнүн жана башкалардын сабактарын анализдей билүү мугалимдин педагогикалык чеберчилигинин өнүгүшүнүн бирден бир шарты катары каралат. Ошондой эле, сабакты талдоодо жетекчиликке алынуучу принциптер, сабактын этаптарын, өткөрүү технологиясын анализдөөдө колдонулуучу болжолдуу суроолор, түрдүү схемалар берилген [48].

Ошентип, мугалимдер үчүн сунуштаган эмгек сабактын максат, милдеттерин айкындоо технологияларынан баштап, анын мазмунун тандоо,

план формасында иштеп чыгуу, өткөрүлгөн сабактардын натыйжалуулугун талдоо, баалоо сыяктуу маселелердин баарын түгөл ичине алган [27, 6].

Киришүү бөлүмүндө класстык сабактын заманбап педагогикалык процесстеги орду жана мааниси өзгөчө басым менен белгиленет. Авторлор атайылап басым жасоо иретинде эмоционалдык-экспрессивдик лексиканын элементтерин колдонушкан.

Буга авторлордун “Адатта мектеп деген сөздү укканыбызда эсибизге эрксизден класстык сабактын элеси келет. Анткени, мектептеги окуу ишинин 98% сабак формасында өтөт. Орто мектепти бүтүргөн ар бир окуучу кеминде 10 миң сабак алат. Ал эми университетти бүткөндөн баштап пенсия курагына чейин иштеген ар бир мугалим кеминде 25 миң сабак өтөт. Бир тамчы шүүдүрүмдөн бүт ааламдын элеси көрүнгөндөй 45-мүнөттүк сабак да мектептин окуу-методикалык, тарбиялык, уюштуруучулук иштеринин мүнөзүн түгөл чагылдырып көрсөтөт” деген сыяктуу эмоциялуу сүйлөмдөрү күбө [79, 8]. Буга кошумча китепте Азыр биз көнгөн салттуу көрүнүшкө айланган класстык сабак – адамзаттын тарыхындагы эң маанилүү ачылыштардын бири болгон» – деген корутунду берилет [79, 8]. Ырасында эле аны педагогика илим тарыхындагы өтө сейрек кездешүүчү конструктивдүү табылгалардын бири катары кароого болот. Окутуунун класстык сабак системасын ишке кийирүү окуу жылы, окуу күнү, сабак, танапис, каникул сыяктуу дидактикалык түшүнүктөрдүн пайда болушун шарттаган.

Китепте класстык сабактын окутуунун башка формаларынан артыкчылыгы төмөнкүчө белгиленген:

- максаты ачык так, даана окуу ишине окуучулар массалык түрдө тартылат;
- окутуунун башка жекече формаларына салыштырмалуу экономикалык жактан да пайдалуу;
- окуучулар бири-биринин жеке өзгөчөлүктөрүн жакшы билсе, окуучунун иш аракетинин мүнөзүнө класс коллективинин шыктандыргыч таасирин эффективдүү колдонууга болот;

– башка иш чаралардан айырмаланып, окуу жана окуудан тышкаркы иштердин тыгыз байланышын, өз ара биримдигин камсыз кылат;

– өз тутумунда окутуунун фронталдык, топтук жана жекече формаларын органикалуу айкалыштырууга ийкемдүү [79, 8].

И. Бекбоевдин бул көз карашында эч кандай субъективдүүлүктүн элементи жок. Анткени, сабакка карата мындай жогорку баа башкалар тарабынан да тастыкталат. Алсак, “Сабакты анализдөө” аттуу китептин автору Ю. А. Конаржевский мектепте “...окуу тарбия процесси сабак менен башталып сабак менен бүтөт. Мектептеги башка жумуштардын баары сабакта түзүлгөн нерселерди толуктоо жана өнүктүрүүгө багытталып көмөкчү роль ойнойт. Сабак аркылуу мугалимдин, бүт педагогикалык коллективдин ишинин мазмуну жана стили, тутунган философиясы ошондой эле окуучулардын интеллектуалдык көрөңгөсү, окуу ишине куштарлыгы же кош көңүлдүгү тууралуу реалдуу маалыматтарга ээ болууга болот”-деп жазат [121, 97]. Ал эми Эл аралык «МакКензи фонду» 2007-жылкы докладында «Билим берүү системасынын сапаты анын курамындагы мугалимдердин ишмердүүлүгүнүн сапатынан өйдө турбайт. Ал эми мугалимдин жакшы сабагынын таасирин башка бардык факторлор бириккенде да алмаштыра албайт» – деп тыянак чыгарган.

Советтик дидактика илиминде сабакка карата түрдүү аныктамалар кездешет. Алсак М.Н. Скаткиндин аныктамасы боюнча класстык сабакты «мугалим койгон белгилүү дидактикалык милдеттерге жетүү ишке ашкан, окуу ишинин өз алдынча тутуму» [171]. М.А. Даниловдун пикиринде «сабак – салыштырмалуу өз алдынча бүтүндүк, ошону менен бирдикте бүтүн педагогикалык процесстин туруктуу звеносу» [102, 10]. Г. Д. Кириллова [119], В.А. Онищук жана башкалар сабакты сабактардын системасы аркылуу кароо зарылдыгын жакташкан. «Сабак» подсистемасы андан жогорку деңгээл «сабактардын системасынан» татаал көз карандылыкта болуу менен, бул көз карандылык сабакта максаттуу байланыштар жана уланмалуулук байланыштары түрүндө болот [147, 131].

Сабак тууралуу түшүнүккө И. Бекбоев да токтолуп мындай аныктама берген: “Сабак мугалимдердин жетекчилигинде белгилүү программага ылайык, туруктуу расписание боюнча, таанымдык тажрыйбасы жана курагы жагынан кескин айырмаланбаган курамы туруктуу окуучулар тобу менен белгилүү убакыт алкагында уюштурулган окуу ишинин формасы” [48, 13]. Көрүнүп тургандай аталган аныктама сабактын табиятын негизги мүнөздөмөлөрүн толук камтып турат.

Китептеги өзгөчө таанымдык касиетке ээ бөлүмдөрдүн бири бул сабактын киришүү бөлүгүнө таандык билимдер. Арийне, сабактын бул бөлүмү көптөгөн окумуштуу педагогдордун көңүлүн өзүнө буруп түрдүү көз караштардын жаралышына өбөлгө болуп келген. Алсак, И.Т. Харламов педагогика боюнча окуулугунда, ошондой эле, Н.М. Яковлев жана А.М. Сохордун «Мектептеги сабактын методикасы жана техникасы» аттуу китебинде [189, 196] уюштуруу моментине 1-2 мүнөт бөлүү керектиги сунушталат. Бул учурда окуучуларды жоктоо (дежурдун же старостанын билдирүүсү), класс кабинетинин абалын байкоо, окуучулардын көңүлүн бир жерге топтоп, активдүү үйрөнүүгө даярдоо сыяктуу жумуштар аткарылышы абзел. Сабактын бул этабына карата мындан да ашкере радикалдуу көз караш алдыңкы новатор мугалимдердин иш практикасынан байкалат. Алар «уюштуруу моментин» артыкбаш иш деп эсептешип балдарды сабактын алгачкы мүнөтүнөн баштап, олуттуу акыл эмгегине чегерип келишет. Жогорку ойлорго кошулуу менен И. Бекбоев да сабактын бул бөлүгүн кайтарымдуу уюштуруу боюнча өз алдынча корутунду чыгарат. Анын пикиринде “Бул этаптын дидактикалык максатынын орундалышын мугалимдин ишенимдүү багытталышынан, талаптуулугунан, жыйнактуулугунан, көп сөздүүлүгүнүн жоктугунан, окуучулардын сабакка көңүлдүүлүгүнөн, аларды токтоосуз окуу ишинен өтүүлөрүнөн көрүүгө болот” [48, 56]. И. Бекбоевдин класстык сабактын “Үй тапшырмасын суроо” – деген этабы тууралуу ою да гуманисттик принциптерге негизделет. Ал мурдагы тажрыйбалар тууралуу “Мугалим доска алдындагы окуучунун жообун укчу, суроо берчү. сурамжылоо, «суракка»

айланып кеткен учурлар да болбой койгон эмес. Мындай кырдаалда көпчүлүк окуучулар эч кандай иш аракетсиз эле олтура беришкен” [19, 30].

И. Бекбоевдин пикиринде азыркы педагогикалык парадигмалар класстык сабактын бул этабын «Сурамжылоо» эмес, «үй тапшырмасын текшерүү» же «үй тапшырмаларынын үстүнөн иштөө» – деп атоо зарылдыгын жаратат.

И. Бекбоевдин көз карашында сабактын этаптарын уюштурууда эч кандай экинчи пландагы иш аракеттер жок. Окутуунун максатына ылайык бул курамдык бөлүктөрдүн ар кандай катышта келиши, сабактын структурасын аныктоого негиз болот. Ушуга байланыштуу, ал сабактын “Үйгө тапшырма берүү” этабынын да башка этаптардан кем эмес функциясы бар экендигин ырастап аны уюштуруунун төмөнкүдөй ыкмаларын сунуштайт: үйгө тапшырма берүүдө балдардын курактык жана таанымдык тажрыйбаларын кылдат эске алуу; орто окуган окуучу мугалимден беш эсе жай темпте иштээрин эске алуу; окуучуларды олуттуу ой жүгүртүүгө, үйрөтүп чыгармачылык, мүмкүнчүлүктөрүн ачыкка чыгаргандай таризде болушу; окуучулар үй тапшырмасын аткарууга коюлуучу талаптар менен толук тааныш болушу; аткарылышы көп эмгекти талап кылып, пайдасы аз болуучу тапшырмалардан качуу; бир класста ар түрдүү сабактар боюнча берилген тапшырмаларды координациялоо; окуучуларды окуу материалын кыска тезистик мүнөздө тез айтып же жазып түшүндүрүп берүүгө, өзүнүн өздөштүргөн билиминин сапатына өзү баа берүүгө үйрөтүү [19, 29].

И. Бекбоевдин дидактикалык эмгектеринде өзгөчө көңүл бурууга татыктуу аспект бул сабактын максатын жана мазмунун аныктоо маселелери. Тилекке каршы бул тууралуу билимдер сабакка арналган башка эмгектерде олуттуу маани берилген эмес. Ал эми, И. Бекбоевдин аталган эмгегинде сабактын мазмуну жана максаты атайын бөлүмдөрдө өз алдынча талдоого алынган. Арийне сабактын өз ара тутумдаш үч максаты тууралуу окуу китептерден баштап монографияларга чейин кеңири орун алган. Алардан айырмасы И. Бекбоевдин эмгектеринде бул маселелер мугалимдердин милдети, компетенттүүлүктөрү жана жаңылыштыктары менен бир контекстте каралып

оптимальдуу кеңеш сунуштар менен коштолот. Окумуштуу педагогдун пикиринде сабактын максатын же соңку натыйжасын мыкты билүү мугалимде жагымдуу эмоциянын жаралышынын негизги факторлорунун бири катары кызмат кылат. “Эгерде мугалим сабактын максатын жана милдетин даана түшүнүп билсе, анда ал эч бир кыйынчылыкка, татаалдыкка карабастан сабакты өткөрүүгө ынтызар болуп, сабакта окуучулар жамаатынын ишин рационалдуу, жыйынтыктуу жана жыйнактуу уюштуруп өткөрүү жөндөмдүүлүгү пайда болот. Мындай учурда мугалим өзүнүн ден-соолугунун начар абалда болушун да, чарчагандыгын да, кыйналгандыгын да сезбей бүтүндөй берилүү менен сабакты окуучулар үчүн эң кызыктуу, эң натыйжалуу кылып өткөрө алат” [48, 104].

И. Бекбоев Кыргызстандын мектептеринде иштеген мугалимдердин тажрыйбаларын жакындан билген парасаттуу педагог катары алардын иш практикасындагы окуучуларга билим берүү керек, ошонун негизинде алар өзүнөн өзү тарбияланышат деген туура эмес ойду жетекчиликке алган бир сабактын үлгүсүн мисал келтирет. “10-класста физика сабагында «Жарыктын дисперсиясы» деген тема боюнча сабак өтүлдү. Үстүртөн караганда бул сабак жакшы эле өткөрүлгөнсүйт: мугалим окуучуларга жарыктын дисперсиясынын мааниси эмнеде экендигин терең жана жеткиликтүү түшүндүрдү, жарыктын түрлүү түстөргө ажыралышынын жана тескерисинче түрлүү түстөрдүн ак жарыкка чогултулушунун тажрыйбалары көрсөтмөлүү каражаттардын негизинде эң жогорку чеберчилик менен чечмеленди. Бул сабакта билим берүүчүлүк максаттар жакшы чечилди, бирок тарбиялык милдеттер мүдөөсүнө жетпей калды. Анткени реалдуу чындыктагы болгон түстөрдүн бардык көп кырдуулугу жарыктын дисперсия кубулушу менен түшүндүрүлө тургандыгын мугалим баса белгилеп, ага окуучулардын көңүлүн бурган жок. Бул мыйзам ченемдүүлүктүн маанисин так билүү менен, мисалы, күн тийип турган кезде жааган жаанда пайда болуучу күн желеси кубулушун оңой эле түшүндүрүүгө болоор эле. Бул жөнүндө мугалим окуучуларга эч нерсе айткан жок. Мына ушул себептен кээ бир окуучулар кийинчерээк бул кубулуш жөнүндө күндөлүк

турмушта айтылып жүргөн «Пайгамбардын кылычы» деген демейки түшүнүктөр менен чектелип калышы мүмкүн. Чындыгында эле, эгерде жарыктын дисперсиясы жөнүндөгү мыйзам ченемдүүлүктү билбеген болсок анда биз чындыктын көп кубулуштарын туура түшүндүрө албас элек. Мына ошентип, жогорудагы сабактын окуу материалынын мисалында эле окуучуларды дүйнөнү таанып билүү мүмкүн экендигине ынандырууга болот. [63, 49]. И. Бекбоев сөз болгон эмгегинде сабактын максатын оптималдуу тандоо боюнча эң туура уюштурулган сабактын өрнөктөрүн сунуштаган.

Ал эми сабактын мазмунун айкындоодо төмөнкү жагдайлардын астейдил талдоого алынышын сунуштайт.

Биринчиден, окуучулар ээ болууга тийиш болгон теориялар жоболордун көлөмү айкындалып, жаңы материалдын өткөн материалдар менен алака катышын бекемдөөчү башкы түшүнүктөр, маалыматтардын бөлүнүп көрсөтүлүшү зарыл.

Экинчиден, окуучулар ээ болуучу билгичтик жана көндүмдөрдүн системасы так аныкталууга тийиш. *Үчүнчүдөн*, окуучулардын ыймандык ишенимдеринин дүйнө таанымынын калыптанышына түздөн-түз өбөлгө болуучу моралдык-эстетикалык идеялардын маңызына терең назар салып, атайын белгилеп алуу зарыл. *Төртүнчүдөн*, зарыл учурда окуу китептеги окуу материалды жаңы илимий ачылыштар менен байытуу, ошондой эле муктаждыкка жараша, айрым теориялык жоболорго тиешелүү тактоолорду киргизүү да маанилүү [63, 38].

И. Бекбоевдин пикиринде сабактын мазмунунун туура тандалышы мугалимдин кесиптик билимдеринен көз каранды. Мугалим теориялык жана практикалык билимдерди терең билүүгө тийиш. Эгерде мугалимдин теориялык даярдыгы начар болсо, анда ага методика эч кандай жардам бере албайт. Кезегинде бул маселе В.А. Сухомлинский тарабынан да төмөнкүчө белгилеген: “«Педагогикалык маданият эмнеден түзүлөт? Бул баарыдан мурда мугалим өзүнүн сабагын терең билүү дегендикке жатат. Негизинен ал мектепте берип жаткан билимдин эң татаал маселелерине, илимий ой пикирдин алдыңкы чегин

билдирип жаткан маселелерде мугалимдин багытка ээ болуусун биз өтө маанилүү деп эсептейбиз » [172, 76]. Окумуштуу педагог университеттерде кесиптик-педагогикалык билим берүүнүн чабалдыгынан улам мугалимдер арасында теориялык билимдери программалык талаптардан төмөндөр көбөйүп бара жаткандыгын өтө тынчсыздануу менен белгилейт. Анын кесепеттүү натыйжасы мектеп практикасында эмнеге алып келээрин өзү райондук мектептердин жетекчилери менен бирдикте башталгыч класстарда иштеген бир мугалимдин математика сабагына катышканда калтырган таасирлер аркылуу тастыктайт. “Сыртынан алып караганда сабак эффективдүү өткөрүлгөнсүдү. Мугалим ар түрдүү ыкмаларды пайдаланды. Сабакты анализдөөдө чыгып сүйлөгөндөрдүн баары аны макташты. Ал эми чындыгында мугалим бул сабакта төмөнкүдөй каталык кетирди: ал бүткүл сабак бою «Эгерде маселенин шартында канча бирдикке чоң деген туюнтма болсо, анда маселе кошуу амалы менен чыгарылат» деген эрежени окуучуларда калыптандырууга аракеттенди. Бул туура эмес эреже. Бул эреженин туура эместигин көрсөтүү үчүн биз төмөнкүдөй маселени сунуш кылдык. «Бир себетте 8 алма бар, бул алмалардын саны экинчи себеттеги алмалардан 5 алмага көп болучу. Экинчи себетте канча алма болгон?» Маселенин шартында «көп» деген сөз болгону менен да бул маселе кемитүү амалы менен чыгарылат [51, 38].

И. Бекбоевдин пикиринде “Мугалимдин бул сыяктуу каталыгы окуучуларда: «көп – кошуу» дегендей жалган ассоциацияны калыптайт, ошондуктан мугалим тарабынан кызыктуу өткөрүлдү деген сабактын кымындай да пайдасы болбой калышы мүмкүн” [51, 42].

И. Бекбоев сабакта иллюстрациялык кызыктыруучу фактылар өз орду менен колдонулушун нускайт. Буга байланыштуу автор өзү күбө болгон сабактагы айрым катачылыктарга токтолот. “Мугалим материалды түшүндүрөт. Балдар чымырканып көңүл топтоп угуп, каралып жаткан материалдын маанисин билүүгө аракеттенишет. Аңгыча болбой мугалим кандайдыр бир «кызыктуу» нерсени эстей калып, анын азыркы сабакка анча байланышы болбосо да айтып бере баштайт. Мындай шартта балдар кызыктуу аңгемеге

алаксып сабакта каралып жаткан негизги идеядан четтеп, ал турсун аны таптакыр унутуп да калышы ыктымал. Ошентип, сабактагы башкы нерсе көмөкчү маселенин көлөкөсүндө көрүнбөй калат” [51, 25]. И. Бекбоев белгилегендей мындай фактылар мугалимдердин иш практикасында арбын учурайт. Буга байланыштуу эмгекте автордун көп жылдык тажрыйбасына негизделген окуучуларды теориялык билимдерге ээ кылуунун илимий билимдердин өзүнө таандык структуралык элементтерине шайкеш логикалык схемасы сунушталган.

И. Бекбоевди сабактардагы теория менен практиканын ортосундагы ажырым тынчсыздандырган. Буга байланыштуу “Окуучу программалык материалды билген менен аны колдонуу боюнча билгичтиги калыптанбай калып жатат. Мындай абал бардык предметтик сабактарда кездешет. Мисалы, тил мугалимдерине төмөнкүдөй абал жакшы тааныш: кээ бир окуучулар жазуу эрежелерин жакшы билишет жана туура түшүнүшөт, бирок жазуу ишинде дал ошол эрежелер боюнча ката кетиришет» – деп жазган [51, 38]. Окумуштуунун бул оюн азыркы педагогикалык процесстеги көптөгөн фактылар тастыктап турат. Алсак, азыр билим берүү мекемелеринин кайсы гана баскычын албайлы мындай фактылар менен бетме бет келүүгө болот. Маселен химия боюнча канчалаган сабак алган окуучу камырдын ачышы же тоң майдын эриши кайсы мыйзам ченемдүүлүккө баш ийишин билбейт. Ушундай фактылардын негизинде окумуштуу педагог “Окуучулардын теориялык материалдын маанисин туура түшүнүүгө жетиши – бул окутуу процессинин биринчи гана кадамы, анын экинчи кадамы – окуучуларды бул материалдан эркин пайдалана билүүгө үйрөтүүдөн турат” – деп тыянак чыгарат [72, 79].

И. Бекбоев өзүнүн математика сабактарын окутуу жана ага байланыштуу изилдөөлөрүнө таянуу менен сабактардын системасында илимдердин негиздерин турмуш менен байланыштыруунун төмөнкүдөй жолдорун сунуштаган: окуу материалынын турмуштук жана практикалык маанисин окуучуларга алдын ала кызыктуу фактылардын негизинде түшүндүрүп чыгуу; илимдердин негиздеринин турмуш жана практика менен маанилүү

байланыштарын ачып көрсөтүү; илимдердин негиздерин өздөштүрүү процессинде окуучулардын практикалык иштерин кеңейтүү, жаратылышка байкоолорду жүргүзүү, лабораториялык жана табигый шарттардагы тажрыйбалык иштер, өлчөө жана эсептөө, өндүрүштүк мазмундагы маселелерди чыгаруу, жер таануу жумуштарына тартуу; окуучулардын турмуштук тажрыйбасына таянуу.

И. Бекбоевдин А. Алимбеков менен бирге жарыялаган эмгегинде сабактын натыйжалуулугун камсыз кылуу максатында окутуу методдорун тандап алуунун факторлоруна өзгөчө маани берилген. Китепте белгиленгендей мугалимдер булардын ичинен ийкемдүүсүн тандоо үчүн ар кандай факторлорду жетекчиликке алат. Алардын негизгилери төмөнкүлөр: мугалимдин методду колдоно билүү устаттыгы; убакыт жана физикалык мүмкүнчүлүктөр; чыгымдын наркы; топтогу окуучулардын саны; теманын өзгөчөлүгү жана окуучунун өркүндөтүлө турган сапаттары; мугалимдин инсандык сапаттары.

Экинчиден, башка дидактикалык эмгектердеги салтка айланган талдоолордон айырмаланып мында окутуу методдору үч өңүттөн каралат. Алар окутуу методу тандоонун жүйөөсү, методдун пайдалуу жана чектелүү жактары, методду кайтарымдуу колдонуунун оптималдуу ыкмалары. Эмгекте тигил же бул методго артыкчылык берүү же модага айланган айрым ыкмаларды идеализациялоо сыяктуу субъективизмге жол берилген эмес. Алсак, инновациянын символу болгон проблемалык окутуу методун да дидактикалык максаттарга ылайык материалдын мазмуну орто татаалдыкта, ошондой мурда өтүлгөндөр менен өз ара тыгыз байланышта болсо, окуучулар материалды проблемалуу окуп үйрөтүүгө даяр болушса, мугалимдер бул методдорду б.а. балдардын өз алдынча чыгармачыл иш-аракетин ийкемдүү уюштура алса гана колдонууга болот [51, 39].

Үчүнчүдөн, башка эмгектердегидей дидактикалык схематизмге жол берилген эмес. Мындагы ар бир жобо И. Бекбоевдин жарым кылымдан ашык педагогикалык тажрыйбасынан алынган жандуу мисалдар шөккөттөлгөн.

И. Бекбоевдин аталган эмгегинде “Сабакты анализдөө жана баалоонун технологиясы” аттуу бөлүм бар. Аталган бөлүмдө орун алган теориялык жоболор кыргыз педагогикасы үчүн жаңы дидактикалык билим катары белгилөөгө болот. Аталган багытта мугалимдер үчүн атайын жазылган нускама эмгекте башка тилдерде да сейрек. Эмгекте мугалимдин чеберчилиги көп учурда өзүнүн жана башкалардын каталарын анализдей билүүсүнөн көз каранды болоору ансыз мугалим чеберчиликке такыр жетишпей турганы же кечигип жетишээри өзгөчө басым менен белгиленет. Өз сабагын өзү анализдөө мектепте иштеген жылдары И. Бекбоев үчүн кесиптик жактан өнүгүүсүнүн башкы инструменти болгонун төмөнкүчө эскерген: «Мен сабак берип бүтүп, үйгө барганда ошол күнү кандай сабак өткөнүмдү эринбей кагазга жазып, кайра окуп чыгып, артыкчылык кемчилигимди билчүмүн» [48, 6].

Эмгекте сабактарды анализдөө ишинин функциялары, аны ишке ашырууну шарттаган принциптер илимий жактан негизделген.

Жыйынтыктап айтканда, И. Бекбоевдин эмгектеринде класстык сабак бүгүнкү педагогикалык процессте окуучуларга системдүү жана бекем билим берүүнүн эң ишенимдүү жана ийкемдүү формасы катары каралат. Ошону менен бирге ал илимдеги жетишкендиктер жана өзүнүн тажрыйбасы аркылуу калыптанган көз караштарынын негизинде сабактын структурасын, максатын, мазмунун анда колдонулуучу методдорду тандап алуунун оптималдуу жолдору ишенимдүү негизделген.

3.2.4. Окутуу тарбиялоонун этнопедагогикалык негиздери

1996-жылы Кыргыз билим берүү институтунда педагогикалык коомчулуктун көңүл буруусуна арзыган окуя болду. Ал Кыргызстанды мекендеген калктардын педагогикалык көз караштарын таалим-тарбия тажрыйбасын изилдеп билим берүү ишине интеграциялоо максатында С. Иптаровдун демилгеси, институттун директору И. Бекбоевдун чечими менен ачылган этнопедагогика бөлүмү болгон. Мезгилинде бул окуяны

педагогикалык коомчулук И. Бекбоевдин даанышмандыгынын көрсөткүчү катары баалашкан. Анткени, эгемендүү өлкөнүн таалим-тарбия саясатын тарыхый тажрыйбалардын таасын үлгүлөрүнө жана илимдеги бул багыттагы өрнөктөргө карап өркүндөтүү зарылчылыгы турган.

Мунун өзү билим берүү ишинде элдик педагогикалык тажрыйбаларга кайрылуу педагогикалык илим менен практиканын тарыхындагы калыптанып калган салттардын бирин калыбына келтирүү эле. Асыресе, элдик педагогикалык баалуулуктарды пайдалануунун зарылдыгы педагогиканын классиктери тарабынан ар тараптуу үйрөнүлгөн жана алар тарабынан пайдаланылган. Мисалы, чех педагогу Ян Амос Коменский (1592-1670) педагог-гуманист, жазуучу, илимий педагогиканын негиздөөчүсү катары «Улуу дидактика» (1633-1638), «Тилдерге ачык эшик» (1631), «Энелер мектеби» (1632) ж.б. китептеринде чехтердин балдарды оозеки чыгармалар менен тарбиялоо 34 салттарын жогору баалаган, элдик тилди үйрөнүү керектигин насааттаган [128]. Жан-Жак Руссо (1712–1778) да «Эмиль, же тарбия жөнүндө» (1762) деген романында балдарды эл арасында, калктын сөз куну менен тарбиялоого өзгөчө маани берген. Иоган Генрих Песталотти (1746-1827) элдик адабияттардын гумандуулугу жана демократиялуулугу үчүн балдарды тарбиялоого тартууга аракет кылган. Константин Дмитриевич Ушинский (1824-1871) «Детский мир» (1861), «Родное слово» (1864) деген окуу китептеринде азыркы окуучулардын таанып-билүүсүн өстүрүүдө элдик ырлардын, табышмактардын, макал-ылакаптардын, жаңылмачтардын, жомоктордун жардамын пайдалануу тууралуу ойлорун айткан. И.Бекбоев кыргыздын залкар педагогу катары илим менен практикадагы жогоркудай салттарды улантып реалдуу салым кошкондордун катарында турат. Бирок, мында С. Рысбаев белгилегендей анын бул позициясы «... педагогика боюнча китептерден алынып жазылган жасалма, кооз фраза, ураан эмес, ал Исак агайдын элдик нравадан тамыр алган өзүнүн гумандуу адамдык жаратылышынан, инсандык нарк-насилинен, адамгерчиликтүү принципке негизделген» [159, 67].

Анын башка темалардагы макалаларында болобу же баяндамаларында болобу азыркы таалим-тарбия улуттук жана жалпы адамзаттык дөөлөттөрдүн ашташынан тураарын жактаган. Алсак, ал 1990-жылдын 30-ноябрынан 5-декабрына чейин Италиянын Пескара шаарында өткөн (1992-жылдын мектеби: «чек арасыз педагогика аркылуу окутуу жана тарбиялоо» – деген темадагы Эл аралык илимий конференцияда математиканы окутууда улуттук чен-бирдиктерди колдонуу аркылуу окуучуларда улуттук маданияттын образына байыр алдыруу тууралуу омоктуу ойлорун ортого салган. Дегинкиси И. Бекбоев математика боюнча кыргызча китеп жазган эң алгачкы педагог. Муну кыргыз тилиндеги китеп катары гана баалоо анын наркын толук айкындоого мүмкүнчүлүк бербейт. Анткени, тил – бул этномаданияттын материалдык алып жүрүүчүсү гана эмес, этникалык константа, этномаданий тажрыйбанын туюндурулушунун жана жашашынын башкы формасы, өз элинин этнопедагогикалык маданиятын үйрөтүүнүн каражаты. В. Гумбольдттун тастыктоосу боюнча, тил – ички поэтикалык энергия, улуттун универсалдуу казнасы, «...тил өз тамырынын эң ичке жипчелери аркылуу элдик рух менен байланышкан, бул – анын улуттук өзүн-өзү андап сезүүсү, мүнөзүнүн грамматикалык категориялардагы касиеттери». Демек, математиканы тарыхта биринчи жолу кыргызча сүйлөтүү аркылуу И. Бекбоев кыргыз улуттук рухунун жаш муундардын жан дүйнөсүнөн түнөк табышы үчүн олуттуу кызмат өтөдү. Окумуштуу педагогдун бул китебин элдик маданияттын өнүгүшү үчүн өзгөчө салым экендигин Эл мугалими А. Заркунов төмөнкүчө белгилейт: «Исак Бекбоо уулунун мүлдө кыргыз элине эң жакшы таанымал окумуштуунун 1-10-класстары үчүн өзүнүн күжүрмөн шакирттерин өрнөк кылып алып, кыргыз тилинде билим алып жаткан мектеп окуучуларына арнап, математика боюнча кыргызча төл окуу китебин жазып, бүтүндөй басмадан чыгаргандагысы кыргыз элинин математик окумуштуу педагогдор тайпасынын окуучулардын калың массасынын бул өтө татаал предметти өздөштүрүп чыгуусуна карата жасалган ишинин триумфу болду. Бул Исактай кыргыздын атактуу уулунун, талыкпас аалымдын чоң эрдиги, эл алдында көрсөткөн сөз жетпес адамгерчилиги,

илимдеги, иштеги өз вазийпасын даана тамамдаган көйкөшкөчүлүгү” [159, 67]. Ал эми С. Байгазиев И. Бекбоев тууралуу жазган китебинин “Исак Бекбоев жана «Тогуз коргоол» же окумуштуунун билим берүү концепциясы” аттуу бөлүмүндө “И. Бекбоев дүйнөлүк алдыңкы илимий акыл-ойдон таалим алса да, жогоруда көрүнгөндөй, өз алдынча автономдуу ой жүгүрткөн окумуштуу. Ал жалпылык менен жекеликтин диалектикасы жөнүндө дайыма ойлонуп, жалпы илимий методологиянын «прожектору» менен жергиликтүү чөлкөмдөгү спецификалуу проблемаларды жарык кыла билип, жалпы баалуулуктар менен улуттук дөөлөттөрдүн ашташышына жетишүүгө умтулат. Мына ошондуктан, И. Бекбоевдин өзүнүн «Математика» окуу китебине математиканын касиетин алып жүргөн кыргыздын «Тогуз коргоолун» киргизип, окуу китебин улуттук калорит менен кооздоп отургандыгынын төркүнү кайдан чыгып жатканын аңдоо кыйын эмес. 1-класстан 10-класска чейин математика окуу китептерин мамлекеттик тилде жазып чыккан. И. Бекбоев улуттук өзүн өзү аңдап түшүнүүсү күчтүү өнүккөн патриот аалым” - деп жазат [36, 39]. “Тогуз коргоол адамдардын ой жүгүртүп, акыл күчүнө ишенимин арттырууга багытталган оюн формасындагы элдик математикалык билим берүүнүн, элдик педагогиканын салты болгон. Венгер окумуштуусу Жорж Алмаши «Азиянын жүрөгүнө саякат» аттуу китебинде «Тогуз коргоол» акыл-эс оюну катары элинде кеңири таркаганын эскерген [29, 55]. Эреже боюнча, тогуз коргоолго эки оюнчу катышат. Тактайдагы 162 коргоолдун 82 коргоолун алса уткан болуп саналат, 81 коргоол алса, тең чыгышат. Оюн математикалык амалдар аркылуу эсептөөлөрдүн негизинде жүргүзүлөт. Ошондуктан, И. Бекбоев тарабынан “Тогуз коргоол” оюнунун математика окуу китебине киргизилгени толук мыйзам ченемдүү.

И. Бекбоев элдик педагогиканын каражаттарын каражат катары окуу куралдарда колдонуу жаатында гана эмес, ал илимдин түйүндүү түшүнүктөрү тууралуу өз пикирин билдирүүгө аракет кылган окумуштуулардын катарына кирет. Элдик педагогикалык билим жана тажрыйбаларды изилдөөчү илим катары этнопедагогика салыштырмалуу жаш илим. А. Алимбеков ырастагандай

«Этнопедагогика» термини илимий лексиконго 60-70 жылдарда Г.Н. Волковдун эмгектери аркылуу кирди. Атап айтканда, анын «Чуваш элин этнопедагогикасы» (1966), «Этнопедагогика» (1974) аттуу эмгектеринде бул илимдин өзүнө таандык табияты, предмети, изилдеп чечүүчү проблемалары алгачкы жолу аныкталып, өз алдынча илим катары калыптанышы, өнүгүшү үчүн өбөлгөлөр түзүлдү [18, 69].

Ошону менен бирдикте, окумуштуулар (Ханбиков Я.И., Гашимов А.Ш. Измайлов А.Э., Алимбеков А.) арасында бул терминдин маңыз мазмуну боюнча вариативдүү көз караштар да жашап келет. Муну илимдин өнүгүш процессиндеги мыйзам ченемдүү көрүнүш катары кароо абзел. Алардын катарында И. Бекбоевдун “элдик педагогика”, “этнопедагогика” түшүнүктөрү тууралуу ачыктамалары да көңүл бурууга арзыйт.

И. Бекбоевдин “Кыргыз билим берүү академиясынын кабарларынын” 2010 жылкы №3 санында жарыяланган “Жаштарга таалим-тарбия берүүнүн этнопедагогикалык негиздери” аттуу макаласы анын бул тармактын илимий негиздерин жана аны практикада колдонуунун көйгөйлөрүн терең билгендигинен кабар берет [55].

Макаланын автору маселенин түйүндүү түшүнүктөрүнө токтолуп “Элдик педагогика – бул эл тарабынан иштелип чыккан жана элдик оозеки чыгармачылыкта, салт – санаада, үрп – адаттарда, ырым – жырымдарда, оюн-зооктордо, этнографиялык, тарыхый жана археологиялык материалдарда сакталып келген педагогикалык идеялардын жана тарыхый тарбиялык тажрыйбалардын чогуусу” – деп аныктама берет [55]. Окумуштуу белгилегендей, элдик педагогика – бул улуттун сабаттуулугунун жана маданияттуулугунун башаты, анын уюткусу. Элдик педагогиканын жоболору элдин өзүнүн турмуштук зарылчылыгынан келип чыгып, илимий педагогика пайда болгонго чейин эле ошол элдин башын кошуп, өнүктүрүп, өстүрүп тарбиялап окутуп, ошол калктын өзүнүн жүзүн, өзүнүн наркын башка элдердин катарында калыптанышын камсыз кылып келген. Ал эми “Этнопедагогика болсо ошол элдик педагогиканын үлгүлөрүн бүгүнкү күндүн талабына

ылайыкташтырып окутуунун жана тарбиялоонун мазмундарын аныктап белгилөөнүн жолдорун иликтөөчү илим” [55, 18].

И. Бекбоевдин пикиринде “Элдик педагогиканы илимий-педагогиканын башаты деп кароого болот, анткени илимий педагогика өзүнүн өсүп- өнүгүшү үчүн элдик педагогиканын табылгаларынан пайдаланат” [55, 18]. Окумуштуунун бул ою этнопедагогиканын жалпы теориясы жана анын негиздөөчүсү Г.Н. Волковдун ою менен үндөш. Бул тууралуу Г.Н. Волков да “Тарбиялоого байланышкан түшүнүктөр - педагогикалык билимдин алгачкы түйүлдүктөрү- илим дегендин өзүнчө өмүр сүрүшүнөн кабар жок мезгилде эле пайда болгон. «Эгерде тарбиянын пайда болуу жана өнүгүү тарыхы миң беттен турган китеп катары элестете турган болсок мектеп жөнүндө алгачкы түшүнүк анын 995 же 996 беттеринен гана кезикмек» – деп жазган [55, 19]. Демек, улуттун теги сыяктуу, анын тарбия маданияты да тарыхый категория.

И. Бекбоев “элдик” жана “илимий” педагогиканын жалпы жана айырмалуу жактары тууралуу төмөнкүдөй пикирди карманат: “...илимий педагогика өзү элдик педагогикадай тамырланганы менен, аларды бирдей дешке болбойт. Биринчиден, илимий педагогика өзүнүн теориялык жоболорунун ырааттуулугу, кайталануучулук мүнөзү менен айырмаланат. Илимий педагогиканын табылгаларын пайдалануунун географиясы өтө кенен, б.а. аларды бардык жерде кеңири пайдаланууга болот. Мисалы, А.С.Макаренконун, В.А Сухомлинскийдин, Ш.А Амонашвилинин ж.б. педагогикалык табылгалары башка өлкөлөрдө да натыйжалуу пайдаланылууда. Ал эми элдик педагогиканын жоболору болсо көбүнчө конкреттүү бир элде, конкреттүү аймакта, конкреттүү улутта гана өз жемишин жакшы бере алат” [55, 19].

И. Бекбоев элдик педагогика сөздүн чыныгы маанисинде алганда жалпы адамзаттык гумандуу, демократиялуу педагогика деген ойлорго толук кошулат. Анын пикиринде элдик педагогиканын прогрессивдүү идеяларынын зор мааниси төмөндөгүдө: “...алар жаш муундарды акыл жана дене бой жагынан өнүккөн, билимдүү, илимге жана искусствого түшүнгөн, өзүнө жалпы

адамзаттык моралды жана адептүүлүк, эстетикалык идеалдарды терең сиңирип бекем кармаган инсан болгудай кылып тарбиялоонун зарылдыгын ырастап көрсөтөт” [55, 18]. Ал белгилегендей фольклордук чыгармалардын текстеринен түшүндүрүү, үйрөтүү, туурап жасоого керектүү үлгүлөрдү көрсөтүү жана акыл айтуу, үгүттөө жана ынандыруу, кечирим суроо, мажбурлоо, жемелөө, коркутуу, нааразылык билдирүү, ант берүү, тилдөө, уруп-жазалоо сыяктуу тарбиялоо методдорун орду менен колдонуу жөнүндөгү ойлорду табууга болот. ж.б. Аларды бүгүнкү күндө кайтарымдуу колдонуу мугалимден өз элинин оозеки чыгармаларын, үрп-адатын, ырым-жырымдарын, каада-салтын билүү жана ийгиликтүү пайдаланууну талап этет. Өткөн муундардын социалдык тажрыйбасы алардын көз караштары, ишенимдери, жүрүм-турум нормалары дал ушуларда жалпыланып чагылдырылган. Улуттук прогрессивдүү педагогикалык салттарды өнүктүрүү жана аларды жаңы мазмун менен байытуу аркылуу педагогикалык жана психологиялык илимдердин акыркы жетишкендиктери менен байланыштыруу көз карандысыз эркин адамдардын жаңы муунун калыптандырууга мүмкүндүк берет. И. Бекбоевдин пикиринде элдик педагогиканын идеяларын, салттарын жана тарбиясын окуу – тарбиялоо процессинин практикасына пайдалануудагы башкы кемчилик аларды педагогикалык жана психологиялык илимдердин акыркы жетишкендиктери менен байланыштыруунун илимий-методикалык негиздеринин чабал иштелгендиги. Окумуштуу таамай белгилегендей окуу - тарбиялоо ишинин натыйжалуулугу мугалимдердин, тарбиячылардын улуттук өзгөчөлүктөрдү канчалык даражада эске алып, канчалык даражада улуттук руханий байлыкты жалпы адамзаттык маданияттын жетишкендиктери менен бирдикте пайдаланууну азыркы мектепте окутуунун – тарбиялоонун теориясын жана практикасын өнүктүрүүчү фактор катарында эсептөөсүндө турат. Өзгөчө элдик чыгармадагы тиешелүү материалдарды расписание боюнча өтүлүүчү окуу, адабият, тарых, география сыяктуу предметтерде кошо пайдалануу үчүн тандап алуу өтө маанилүү. Анын пикиринде “Этнопедагогикалык материалдарды үч багытта: сабакта, класстан тышкаркы жана массалык иштерде пайдаланууга

болот. Албетте, керектүү материалдарды тандап алууда мугалим кандайдыр бир талаптарды жетекчиликке алышы керек. Ошондуктан, азыркы милдет: окуу – тарбиялоо ишинин натыйжалуулугуна жетишүү максатында элдик педагогиканын бай материалдарын кандайча тандап, кандайча пайдалануу керектигинин талап-ченемдерин иштеп чыгууда турат”. И. Бекбоевдин кыргыз тилинде жарык көргөн математика боюнча окуу китептеринин мазмуну жана сабактарды окутуу процессинде турмуштук, өндүрүштүк мазмундагы жандуу тажрыйба жана фактыларга кайрылуусу башка предметтин үстүндө иштегендер үчүн окуу тарбия ишин этнопедагогикалык негизде өркүндөтүүнүн үлгүсү болуп эсептелет.

3.3. И. Бекбоевдин илимий педагогикалык уюштуруучулук ишмердүүлүгү

3.3.1. Илимий-педагогикалык кадрларды даярдоодогу насаатчылык ишмердүүлүгү

Кыргыз педагогикалык коомчулугунда «Кыргыз илимий педагогикасынын Бакай атасы», «Кыргыз педагог окумуштууларынын саяпкери», «Кыргыз мугалимдеринин мугалими» деген сыяктуу көпчүлүк тарабынан ыйгарылган даража наам бар. Педагогика айдыңында бул титулга ким ылайык дегенде билим берүү ишин ичтен билгендердин эсине алгач Исак Бекбоевдин ысмы келет. Ырасында эле И. Бекбоев өзүнүн 60 жылдык илимий педагогикалык өмүрүндө илимпоз педагогдордун бир нече муундан турган илимий мектебин түзүүгө жетишкен сейрек кездешкен даанышман аалым.

Илим тарыхына назар салсак, И. Бекбоев сыяктуу илимий мектеп түзүүгө бардык эле окумуштуулар жетише алган эмес. Ушундан улам илимий мектеп тигил же бул окумуштуунун жетекчилиги менен илимий даражага ээ болгондордун саны менен өлчөнөбү же шакриттер менен бирдикте бир тармактын өнүгүшүнө кызмат өтөөбү – деген мыйзам ченемдүү суроо туулат.

Буга байланыштуу, А. Алимбековдун пикири акыйкатка жакын. Ал «илимий мектеп – дегенди бирдиктүү идеялардын жана теманын үстүндө иштөө үчүн бир лидер илимпоздун тегерегинде топтолгон окумуштуулардын

бирикмеси. Аны бирөөнүн каалоосу же жогортон чыккан буйрук аркылуу түзүү мүмкүн эмес. Илимде омоктуу ою бар, жаңы идеялар менен гипотезалардын генератору атыккан, сынчыл интуициясы күчтүү, илим менен практикадагы көйгөйлөрдү башкалардан мурдараак көрүп-туюп, аларды чечүүгө ыкласы күчтүү, бул ишке башкаларды да ынандырып тарта билген адамдар гана өз мектебин түзө алышат. Чоң окумуштуунун болушу дайыма эле илимий мектептин түзүлүшүнө өбөлгө боло албайт» – деп жазат [17, 8]. Анткени, айрым илимпоздор илимий-изилдөөчүлүк жөндөмү канчалык жогору болгон менен нуска көрсөтүү, талант тажрыйбасын келээр муунга үйрөтүү жагынан кыйла эле алсыздык кылышат. Андайларды илимде гений болсо да "жалгыздап жаратуучу" деп аташат. Ушул жагдайдан алып караганда, И. Бекбоевди өзүнүн көп катмарлуу, көп тармактуу уникалдуу илимий мектебин түзө алган чыныгы окумуштуу лидер катары баалоого толук негиз бар. Масштабдуу адам бардык чөйрөдө оригиналдуу масштабдуу болот деген сөз Исак Бекбоевдин илимий мектебине да толук мүнөздүү. Анткени, анын илимий-педагогикалык мектеби Кыргызстандын таалим-тарбия мекемелеринин ишин өркүндөтүүнүн илимий-методикалык негиздерин иштеп чыгуу жаатында жигердүү эмгектенип келе жаткан окумуштуулардын баарын өз ичине алат.

Камкор даанышман, айкөл инсан, чебер устат катары утурумдук кызыкчылыктарга азгырылган канчалаган адамдарды илим жолуна кайрадан келүүгө ынандырды, чучукка жетээр куйкум сөзү, азил-тамаша аралашкан улууулук насыяты менен канча жаштарды ыкшоолуктан арылтып, илимий карьерасын тездетти, турмуштан ыдык көрүп, илимден көңүл кайт болгон нечендеген жаштардын сезимине жылуулук тартуулап, үмүт отун жандырып, канатына канат байлап, демине дем кошуп, жан дүйнөсүн жаркытты, кадыр наркына салып канчалаган жаштарды илим чөйрөсүндөгү бюрократиянын темир тосмолорунан жеңил аттап өтүшүнө өбөк жөлөк болду. И. Бекбоев расмий түрдө педагогика илиминин 30 кандидатын, 9 докторун даярдаган. Бирок, И. Бекбоевдин илимий мектеби авторефератына анын ысмы жазылып кандидат же доктор болгондор менен гана чектелбейт. Жарым кылым ичинде

Кыргыз билим берүү академиясынын аспирантурасы жана диссертациялык кеңеши аркылуу 400дөн ашуун илим кандидаттары, 15тен ашык илим докторлору даярдалса алардын баарын тарбиялоодо И. Бекбоевдин үлүшү бар. Алардын баары Исак Бекбоевдин аздыр-көптүр рационалдуу кеп-кеңештерин, тарбиясын, жардам, көмөгүн алгандар.

Эгерде, бүгүн Республикабызда педагогика багытында илимий кадрларды даярдоо боюнча көз карандысыздык толугу менен камсыз кылынса, орто мектептерде окутулган бардык сабактар боюнча оригиналдуу окуу программаларды, окуу китептерди даярдоого дараметтүү окумуштуу-методисттердин жоон тобу өсүп чыкса, окутуу-тарбиялоонун түрдүү проблемалары боюнча фундаменталдуу илимий эмгектерди жаратууга методологиялык, теориялык камылгасы жеткилең педагог теоретиктер арбын болсо ошолордун баарынын башатында Исак Бекбоевдин күжүрмөн баатырдык эмгеги, көрөгөч көсөмдүгү турат. Бирок, илимий мектеп түзүүнүн өзүнчө түйшүк мээнети бар. Эң обол алар менен кишилик, инсандык мамиле түзүп, аларды материалдык дүйнөдөн алыстатып тагдырын чыгармачылыкка багыттоо бардык эле адамдардын колунан келе бербес иш. Ушул жагынан алганда, И.Бекбоев – өтө сезимтал, көрөгөч саяпкер. Даанышман аалым педагогика илими жана методика багытында кадрлардын эки жолун эффективдүү пайдаланган. Алардын биринчиси аспирантурада окуган жаш изилдөөчүлөрдү илимге окуу китеп жана окуу куралдарын жазууга моралдык – психологиялык жактан багыттоо жана адистештирүү. Экинчиси, Кыргыз билим берүү институтунун бөлүм башчылары аркылуу жер жерлерде өз тармагында ийгиликтүү иштеп, окуу процессиндеги тажрыйбаларын жалпылап педагогикалык басылмаларда жарыялай баштаган мугалимдерди табуу, ынандыруу, тарбиялоо. Ошолордун бири, Талас областында мектепте алдыңкы тажрыйбасы менен оозго алынып калган А. И.Тимофеев болгон. Бул фактыга күбө болгон Э. Мамбетакунов минтип жазат: «Көрүнүктүү адис, Ата Мекендик согуштун катышуучусу Александр Иванович Тимофеевди Таласта мектепте иштеп жүргөн жеринен таап келген. Ал 1960-жылдардан баштап И.

Бекбоев менен үзөңгүлөш иштеп, көптөгөн илимий-методикалык эмгектерди жаратты. Педагогика илимдеринин кандидаты илимий даражасы, доцент, профессор наамдарына ээ болду. Республикалык мугалимдердин билимин өркүндөтүү институтунда математика кафедрасынын башчысы, Кыргыз мамлекеттик университетинин мектеп директорлорунун квалификациясын жогорулатуу факультетинин кафедра башчысы (деканы И. Бекбоев) болуп эмгектенүү менен, И. Бекбоевдин ишеничтүү кесиптеши, санаалашы жана сапарлашы болуп жүрдү. И. Бекбоевден жашы улуу болгону менен анын пикирин ар дайым угуп, сыйлачу. Адам катары, окумуштуу-илимпоз катары ар дайым кадырлачу, жөнөкөйлөтүп айтканда, ага чаң жугузчу эмес. Мунун бардыгы И. Бекбоевдин сыр билгилиги жана иш билгилигинин жемиши катары сезилчү» [36, 25].

Өткөн кылымдын 70-жылдарынан баштап Республикада башталгыч класстардын математикасын окутуу боюнча көрүнүктүү адистер катары калыптанган М. Назаров, П. Ыманбеков, Н. Ибраева, А. Худайбердиевдер И. Бекбоевдин шакирти катары келип өзү менен катар үзөңгүлөш катары өсүп жетилишти. Алардын ичинен М. Назаров Ош мамлекеттик педагогикалык институтунда чейрек кылым математиканы окутуунун методикасы кафедрасын жетектеп Түштүк Кыргызстанда математик мугалимдеринин бир нече муунун даярдоого катышкан. А. Худайбердиев ошол эле институттун башталгыч класстарда окутуунун методика кафедрасын жана Кыргыз-өзбек университетинин «Окуу китеп» борборун жетектеп педагогикалык коомчулук арасында илимий методикалык билимдерди жайылтууга өлчөмсүз салым өтөгөн. Аларды жөндөмүнө, мүмкүнчүлүгүнө жана иш билгилик деңгээлине жараша тапшырмаларды берип, алга сүрөп олтуруп башталгыч мектептин математика боюнча окуу китептеринин, методикалык колдонмолордун авторлугуна чейин жеткирди. Н. Ибраева Кыргыз Республикасынын илим жана техника боюнча Мамлекеттик сыйлыгынын лауреаттыгына ээ болду.

Ал эми, жаңы эгемендүүлүк доорунда өсүп жетилген И. Бекбоевдин эң татыктуу окуучуларынын бири А. Абдиев болгон. Ал 1992-жылы окутуунун

формаларын өнүктүрүү жана интеграциялоонун шарты катары зачеттук системаны уюштуруу проблемасы боюнча кандидаттык диссертациясын коргогон. Көп жылдар бою Кыргыз билим берүү академиясынын табигый – математикалык илимдер бөлүмүнүн жетекчиси катары эгемендүү Кыргызстандын жаңы муундагы математика предметтеринин концепцияларын, мамлекеттик билим берүү стандарттарын, окуу китептерин жазуу багытында И. Бекбоевдин эң жакын кызматташ өнөктөшү болгон.

Иш жүзүндө Кыргызстандын жалпы билим берүүчү жана жогорку кесиптик мектептеринде математиканы окутуу маселелери боюнча жүргүзүлгөн изилдөөлөр И. Бекбоевдин илимий жетекчилигинде аткарылган. Алсак, математика сабактарында логикалык ойломду өнүктүрүү М.Назаров (1972), өз алдынча ишмердүүлүктү өнүктүрүү Ш. Майлиев (1972), окуу таанымдык ишмердүүлүгүн өнүктүрүү Н.Ибраева (1985), математикалык түшүнүктөрдү калыптандыруу С.Салыков (1987), окуучулардын жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу Ж.Ыбыкеева (1989), экономикалык билим берүү М.Анарбаев (1990), чыгармачылык ишмердүүлүгүн өнүктүрүү А.Касымов (1995), компьютердик тесттерди колдонуу С. Калдыбаев (1997), эстетикалык тарбия берүү (2010), компьютердик технологияларды колдонуу Б.Биймурсаева (2013) ж.б. лардын кандидаттык диссертацияларында изилденген [160, 74].

И. Бекбоевдин илимий насаатчылык ишмердүүлүгү математиканы окутуу маселелери менен гана чектелбейт. Анын жетекчилиги менен 13.00.01. – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча түрдүү темаларда актуалдуу изилдөөлөр ишке ашырылган. Алсак, Мирошниченко Л.П. (1998), тарабынан 1991-1996-жылдар аралыгындагы мектептик билим берүүнүн теориясы жана практикасы изилденсе (1998), Л.П. Кибардина (2000) тарабынан жаңы социалдык экономикалык шарттарда мектеп педагогдорунун кесиптик компетенттүүлүгүн өркүндөтүү маселелери, С. Рысбаев (2006) тарабынан кыргыз башталгыч мектептеринде адабиятты окутууну этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү маселелери, Р. Токсонбаев (2010) тарабынан ЖОЖдордо социалдык педагогдорду даярдоонун теория жана

практикасы, М. Субанова (2010) тарабынан орто мектепте биологиялык билим берүүнүн мазмунун жана технологиясын өркөндөтүү маселелери изилденген. [160, 73].

И. Бекбоев кыргыз мектептери үчүн окуу нормативдик документтерди окуу китеп жана куралдарды даярдоого жарамдуу адистерди башын бириктирип аларды бул тармактагы иш билгилигин арттыруу багытында да олуттуу иштерди аткарган. Кыргызстанда мындай иштерди өз демилгеси менен колго алып аркалаган адамдар сейрек кездешет. Алар экөө болсо бирөөсү И. Бекбоев бирөө болсо ал И.Бекбоевдин өзү. И. Бекбоев аларды тандоо жана тарбиялоодо эң обол алардын иш билгилигин биринчи орунга койгон. Ушундай жол менен келип азыр кыргыз адабиятын окутуу боюнча Республикада аттын кашкасындай адис катары калыптанган педагогика илимдеринин доктору, профессор А. Муратов И. Бекбоев менен алгычкы жолугушуусун минтип эскерет: “Жазып жүргөндөрүмдү карап, сынчы Советбек Байгазиев айылдан «таап келип», агайдын иш бөлмөсүнө ээрчитип кирди. Ошондо ал киши мени ушунчалык муютту, тим эле мен билген, мен күндө кайнап жаткан мектепти өтө тереңден гана эмес, кенен жана бүт республикалык масштабга салып ичкериден билет экен. Кыргыз тили, адабияты программаларынын, китептеринин абалы, тилчилердин жаат-жаат бөлүнүп алып, илимден четтеп кеткени, педагогика илимине жаштардын келбей жаткандыгы, бул тармакка кошулуп жаткандар болсо да алар мектепти билбестиги, жаңыча көз караш менен бүтүндөй билим берүүнүн мазмунун жаңылап чыгуу зарылдыгы тууралуу жан күйө кеп кылды. Агай математик болсо да ал тил, адабият проблемаларын ар кандай тилчи-адабиятчыдан кем билбей сүйлөп жатканы мени – элеттик баёо мугалимди аябай таң калтырды” [158, 49]. Ушундай жана башка жолдор аркылуу И. Бекбоев кыргыз мектептеринде биология предметин окутуунун проблемалары боюнча М. Субанованы, химия тармагы боюнча Б. Кособаеваны, көркөм өнөр тармагы боюнча Д. Акматовду, географияны окутуу боюнча К. Жунушалиеваны, тарыхты окутуу боюнча М. Иманкуловдун өз тармактарында көрүнүктүү окумуштуу методист болуп чыгышына данакер

болду. Демек, ал бүтүндөй бардык предметтерди окутуунун методикасы боюнча адистерди иш үстүндө даярдап өнүктүрүү үчүн кам көрдү. Учурда Кыргызтандын билим берүү системасынын стратегиясын, методикалык технологиялык жактан камсыздоо маселелерин иштеп чыгуу милдетин татыктуу аркалап келе жаткан адистердин негизги курамын да Исак Бекбоевден таалим алган илимпоздор түзөт. Предметтик билим сфераларынын ар түрдүү экендигине карабастан баардыгы түгөлү менен өздөрүн Исак Бекбоевдин шакирттерибиз деп эсептешет. Муну адабиятты окутуунун методикасы боюнча көрүнүктүү адис окумуштуу А.Муратов "орустун көптөгөн жазуучулары Гоголдун "шинелинен" өсүп чыкканбыз дегендей, кыргыздын көптөгөн методист окумуштуулары Исак Бекбоевдин мектебинен өсүп чыктык" деп ырастаган [143, 8].

3.3.2. Мектеп жетекчилеринин кесиптик квалификациясын өркүндөтүү ишин уюштуруудагы новатордук ишмердүүлүгү

И. Бекбоев билим берүү чөйрөсүндө өзгөчө иш билгилиги илимий педагогикалык уюштуруучулук жөндөмү Мектеп жетекчилеринин билимин жогорулатуу боюнча тарыхый тажрыйба, заманбап этаптагы курстук даярдыктын сапатын модернизациялоого негиз боло ала турган жолду көрсөтө алат. 1975-жылдын март айында СССРдин 50 жылдыгы атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинде мектеп жетекчилеринин квалификациясын жогорулатуу боюнча жаңы факультет негизделген. Алгач мектеп жетекчилери мугалимдерди такшалтуу институтунда билимин жогорулатышкан, бул учур изилдөөчүлөрдү анчалык деле кызыктырган эмес. Жетекчилердин квалификациясын жогорулатуу боюнча өзүнчө структуранын пайда болуусу, мектеп директорунун статусун жөн гана кызматтык орун катары эмес, атайын билимди, тажрыйбаны, жөндөмдүүлүктү, ошондой эле атайын личносттук, социалдык, кесиптик мүнөздү түзүүнү талап кылган, башкаруунун ишмердүүлүгүндөгү башкы орунга койгон кесип катары сөз кылууга жол ачкан.

Белгилей кетүүчү жагдай, ошол учурда Кыргызстанда жогорку окуу жайларынын базасында башкаруу боюнча профессионалдуу түрдө билим берүү жок эле, анткен менен азыр деле жокко эсе, ошондуктан, бул категорияда угуучуларды даярдоо милдети жаңы түзүлгөн, квалификацияны жогорулатуу боюнча факультетке көбүрөөк жүктөлгөн.

Факультеттин биринчи деканы болуп И.Б. Бекбоев дайындалган, бул кызматты 5 жыл аркалаган соң, мектепти жетектөөнүн илимий негиздери тууралуу лекция окууну көптөгөн жылдар бою уланткан. Анын "Даярдоо курсу жана педагогикалык кадрлардын билимин жогорулатуу" аттуу макаласында факультеттин иши "нөлдөн" башталганы айтылат. Декан тарабынан түзүлгөн окуу планы, бир аудитория жана штаттык кызматкерлер жок болгон. Эң негизги башкы милдет, өзгөчө категориядагы угуучулар болгон орто мектептин директорлорунун билимин камсыздай ала турган, адистерди тартууга мүмкүнчүлүк түзгөн толук кандуу кафедраны түзүү болуп эсептелген. "Мектепти башкаруунун илимий негиздери" аттуу мындай кафедра кийин түзүлүп, ал кафедраны педагогика илимдеринин кандидаты, профессор А.И. Тимофеев көп жылдар бою жетектеген. Кафедранын түзүлүшү менен Кыргыз илимий-изилдөө педагогика институтунун жогорку билимдүү илимий кызматкерлеринин арасынан атайын коллектив түзүүгө кеңири мүмкүнчүлүк жаралган. Б.С. Тетенькин, И.Н. Шестюк, И.Я. Ильяшева, Т.И. Шумакова, Т.Ч. Качкарова жана башкалар Кыргызстандагы мектеп жетекчилеринин билимин жогорулатуу боюнча уникалдуу тажрыйбаны жаратышкан.

Мектеп жетекчилерин сапаттуу деңгээлде даярдоо максатында факультеттин негизги багыттары аныкталып алынган, алар: башкаруу жана билим берүү экономикасы тармагында, педагогика жана психология тармагында билим менен камсыз кылуу, курстук сабактарды өтүү формасын жана методдорун өздөштүрүү, жалпы билим берүү мектептерине методикалык жардам көрсөтүү, профессордук деңгээлдеги мугалимдер курамынын билимин жогорулатуу ж.б.

Окутуунун аталган максаттары 288 сааттан жана иш программаларынан түзүлгөн окуу планындагы окутуунун мазмунуна кирген. Ар бир окуу жылында факультеттин иши төрт бөлүктө жүргүзүлгөн, ар бир бөлүктө 100дөн угуучу болуп, ал угуучулар 4 топко бөлүнгөн. Ар бир топко кафедрадан бирден мугалим дайындалган. Топтор арасында окутуудан баштап ар кайсы региондордон келип жашаган угуучуларга карата жатакана жашоосун уюштурууга чейин баардык суроолор боюнча таймаш уюштурулуп турган.

И.Б. Бекбоев мектеп жетекчилерин даярдоо тармагында изилдөөчүлөрдүн теоретикалык иштери пайда болгонго чейин узак убакыт бою колдонулуп келген жаңы методдордун бирин баяндаган. Ал жаңы методдо окуу планынын жалпы мазмуну логикалык жактан толук бүткөн циклдарга бөлүнгөн, алардын ар бири мугалимдердин бир же бир нече чакан тобу менен камсыздалган. Мындай методдун жакшы жагы педагогикалык-уюштуруучулук жана окутуу усулдук маселелерди комплекстүү түрдө чечүүгө карата системалуу ыкма ишке киргизилет. Ар бир мугалим логикалык жактан аяктаган лекциялык, семинардык жана практикалык сабактардын циклын ишке киргизген. Ал циклдер, ар түрдүү деңгээлде окутуу сабактарында колдонулган, жалпы бир курс менен бириктирилген жана мектеп жетекчилеринин башкаруу ишмердүүлүгүндө зарыл болгон толук аяктаган системаны өзүнө камтыган.

Автор, жогоруда аталган методду колдонуу менен мектепти башкаруунун илимий негиздери курсу боюнча жеке тажрыйбасынан мисал келтирет. Демек ал мындайча, курстун баштапкы этабында предметтин мазмуну ачыкталат, мектепти башкаруунун илимий негиздери, башкаруу принциптери, башкаруу стили жана ыкмалары менен тааныштырылат, ошондой эле, мектеп жетекчисинин авторитетине байланыштуу сапаттары каралат. Айрыкча пландоо, уюштуруу, координациялоо жана көзөмөлдөө сыяктуу башкаруу функцияларына өзгөчө басым жасалат. Аталган курста мугалимдердин чыгармачыл коллективин түзүү жана мектепте илимий эмгекти уюштуруу маселесине карата мектепти коллективдик башкаруу, ачып көрсөтүү,

жалпылаштыруу, тажрыйба алмашууну жайылтуу иш-аракеттерине көбүрөөк көңүл бурулган.

Практикалык жана семинардык сабактар мектепте иш-аракетти пландаштырууга, жетекчилердин уюштуруучулук-педагогикалык ишине, көзөмөлдөө формасына жана ыкмасына, педагогикалык коллективдин ишине тажрыйба алмашууну киргизүүгө жана жалпылоого арналган. Белгилей кетүүчү нерсе, башкаруу теориясын окутуу менен кошо өтүлгөн сабактардын практикалык-максаттык багыттуулугу практикалык маселелерге, тажрыйба алмашууга, проблемаларды сууруп чыгууга жана аларды чечүүгө басым жасаган.

Мектеп жетекчилерин даярдоо курсунун формалары азыркыга караганда бири-биринен ар түрдүүлүгү менен кыйла айырмаланат, алар практикалык жөндөмдүүлүктөр жана тажрыйбалардын кеңири түрүн камтыган. Лекция жана семинарлардан башка педагогикалык теория жана практиканын, эмгекти илимий деңгээлде уюштуруунун, мектеп таануунун, жеке жана топтук консультациянын, окуу-билимдик экскурсияларынын актуалдуу проблемалары боюнча угуучулардын жеке өз алдынча иштери да өткөрүлүп турган.

Адис педагогдор тарабынан алдын ала жетекчилери кошо көрсөтүлгөн рефераттардын тематикасы даярдалган. Угуучулар бир теманы тандашып анын негизинде реферат жазышкан. Ал рефераттар дыкат текшерилип каралып чыккан соң алардын эң мыктысы жыйынтыктоочу конференцияда угууга сунушталган.

Угуучуларга эффективдүү билим берүү формасы болуп министрликтин буйругу менен тандалып алынган шаардык жана айылдык базалык мектептерде практикалык сабактарды өткөрүү эсептелген. Мындай базалык билим берүү жайларына борборубуздун 12 шаардык мектеби киргизилген; Аламүдүн районуна караштуу Чоң-Арык жана Лебединовка орто мектеби, Калинин районуна караштуу Петропавловка орто мектеби, Москва районуна караштуу Беловодский орто мектеби, Кант районуна караштуу К.Жакыпов атындагы орто мектеби ж.б. Аталган мектептерде мектеп жетекчилери сабактардын

психологиялык-педагогикалык анализи ыкмасында билим алышкан, тарбиялоо иши боюнча жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүшкөн, жетектөө тажрыйбасын жана мектептин ички көзөмөлүн окушкан, кабинеттик система ж.б. менен таанышышкан.

Факультетте угуучулардын талаптарын, муктаждыктарын камсыздоо боюнча сабактар уюштурулган, ал үчүн атайын курстар жана факультативдер киргизилген. Ал сабактардын тематикасы ар түрдүү болгон, мисалга алсак, окуучуларга экономика боюнча тарбия берүү, мектеп окуучуларынын өзүн – өзү тарбиялоосун жетектөө, мектепте нравалык тарбия берүүнү уюштуруунун илимий негиздери, личносттун заманбап проблемалары, мектеп окуучуларын эмгекке үйрөтүү ж.б. Бул сабактарда билим берүүнүн активдүү ыкмалары колдонулган: ситуациялык-ролдук оюндар, башкаруу боюнча тапшырмаларды аткаруу, таяныч материалдар менен иштөө, тасма көрүү жана аны анализдөө ж.б.

Сабактардын негизги формасынан тышкары угуучулардын билимин маалыматтар менен өнүктүрүү боюнча иштер да жүргүзүлгөн. Алар, мисалы, сабактын атайын бир күнү китепкана үчүн бөлүнгөн, анда угуучулар библиографиялык маалымат китепчелери, архивдик материалдар, адабияттар менен таанышышкан.

Эки айга созулган даярдоо курсунун жыйынтыгы боюнча бүтүрүү экзамендери, угулган маалыматтар боюнча ар кандай зачеттор өткөрүлүп, ал экзамен, зачеттордун негизинде баалар көрсөтүлгөн документтер тапшырылган.

Даярдоо курсунан өткөн мектеп жетекчиси теория менен практиканын тыгыз байланышынын зарылдыгын, психологиялык жана педагогикалык билимге жетүү позициясынан баштап топтолгон тажрыйбанын маанилүү экендигин, өзүн-өзү дайыма өнүктүрүү, билим берүүдөгү жаңы тенденцияларды көрө билүү, башкаруу ишмердүүлүгүнө жаңы тенденцияларды киргизе билүү, ошондой эле ар түрдүү кырдаалдарда туура чечим чыгара билүү керек экендигин түшүнүүсү керек эле.

Ал эми билимин жогорулатуу үчүн орто мектептин директорлорунан тышкары сегиз жылдык мектеп жетекчилери, директорлордун окуу тарбия иштери боюнча орун басарлары дагы келишкен. Курстун угуучуларынын көпчүлүгү орто жаштан ашып калгандар болгондуктан факультетте башкаруу ишмердүүлүгүнө жөндөмдүү болгон активдүү, жаш мектеп жетекчилеринин резервин даярдоо башталган.

Кафедра мугалимдеринин негизги күч аракети мектеп жетекчилеринин билимин жогорулатуунун сапаттуулугуна жумшалган. Ал үчүн илимий-методикалык жана изилдөө иштери көмөкчү болуп, жасалган иштердин жыйынтыктары атайын жыйнактарда жарыяланган. Ал жыйнактардан орун алган "Квалификацияны жогорулатуу боюнча факультетте мектеп жетекчилерине билим берүүдөгү актуалдуу маселелер" (И.Б. Бекбоев) жана "Квалификацияны жогорулатуу боюнча факультетте (КЖФ) лекциялык курс системасындагы сабакты анализдөөнүн проблемалары" (А.И. Тимофеев) аттуу эмгектер аркылуу квалификацияны жогорулатуунун көйгөйлөрү менен таанышууга болот. Аны менен эле катар "Кичине класстын окуучуларынын кызыгууларын жана тырышчаактыгын арттыруу маселелери" (Б.С. Тетенькин) сыяктуу психология боюнча макалалар, ошондой эле, "Мектеп жетекчилиги ишмердүүлүгү тармагында окуучулардын билимин текшерүү маселелери" (С. Салыков) сыяктуу билим берүүнүн сапаттуулугунун проблемалары боюнча эмгектер жарыяланган.

Республикабызда өткөрүлгөн Бүтүндөй союздук аналогиялык факультеттердин декандарынын семинар жыйналышында, катышуучулары жогорку баага ээ болгон, кафедранын тажрыйбалык иши жалпылаштырылып тааныштырылган. Горький шаарындагы факультеттин деканы Л.И. Шилова курста сапаттуу жана комплекстүү түрдө билим берүүнү камсыздаган, башкаруунун теориялык проблемаларын системалуу түрдө талкууга алган, изилдөө жана методикалык иштерди уюштурган, акысыз сабак алуу жана сабак берүүнү өткөргөн кафедранын жана педагогикалык коллективдин ишин өзгөчө белгилеген. Ошол учурда, мурдагы Советтер Союзунун аймагында, мындай

кафедра жалгыз болгондуктан көптөгөн республикаларга жана шаарларга аты кеңири тараган. Факультеттин иши тууралуу жакшы пикирлер "Советтик педагогика", "Элдик билим" журналдарында жана "Мугалим гезитинде" жарыяланган.

Факультеттин иш тажрыйбасы менен таанышуунун өзү, мектеп жетекчилеринин билимин жогорулатуу эң баштан эле системалуу кадамдардын негизинде курулгандыгын көрсөтүп турат. Факультет, мектеп жетекчилеринин билимин, жөндөмдүүлүгүн жана тажрыйбасынын калыптануусун шарттаган, окутуунун ар кандай ыкмаларын колдонуу аркылуу зарыл болгон тажрыйбалар менен камсыздалган максаттарды коюуга мүмкүнчүлүк түзгөн. Кафедрадагы билим берүү, мектеп жетекчилеринин личносттук мүнөздөрүн, балдар жана педагогикалык коллектив менен иштөө жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүгө басым жасалган.

Факультеттин 17 жылдык иш тажрыйбасында даярдоо курсунан 6 миңден ашык мектеп жетекчилери жана алардын орун басарлары билим алышкан, алардын 80 пайызын айыл мектептеринин жетекчилери түзөт. Бул курс аркылуу угуучуларды даярдыктан өткөрүүнүн натыйжасында мектептеги билим берүү сапаттуулук менен камсыздалган.

3.3.3. Кыргыз мектептеринде билим берүүнүн мазмунун айкындоо жана аны окуу-методикалык жактан камсыздоо багытындагы ишмердүүлүгү

Көпчүлүк илимпоз педагогдор (Э. Мамбетакунов, А. Абдиев, А. Алимбеков, С. Байгазиевдер) бир ооздон белгилешкендей И. Бекбоев түрдүү тарыхый этаптарда кыргыз мектептеринде билим берүүнүн мазмунун, ориентирлерин аныктоо багытында реалдуу кызмат өтөгөн сейрек агартуучулардын катарында турат. Бул параграфта окумуштуунун аталган багыттагы илимий –практикалык ишмердүүлүгүн ачып көрсөтүү билим берүүнүн түшүнүгүнүн өзү тууралуу учкай маалымат бере кетүү зарылдыгын шарттады.

Билим берүүнүн мазмуну ар кандай өлкөдө “Окутуунун жалпы методдору” [174] аттуу эмгектин авторлору билим берүүнүн мазмуну түшүнүгү “Инсанды өнүктүрүүнүн бирден бир каражаты болгон окутуу ишин ийгиликтүү жүзөгө ашыруу үчүн, окуучуларды эмнеге окутуу керек? Ошондой эле окутуунун натыйжасында балдар эмнелерге ээ болушу керек? Билим берүүнүн мазмуну кандай документтерде чагылдырылат?. Окуу планы, окуу программасы, окуулуктарды түзүүдө, иштеп чыгууда кандай принциптер жетекчиликке алынат? – деген суроолордун түйүнүн чечмелөө менен байланыштуу деп эсептешет. Билим берүүнүн мазмуну жөнүндө сөз кылганда эң алгач илимий билимдердин системасын жана андан ажырагыс биримдиктеги билгичтик жана көндүмдөрдү эске алуу керек, так мына ушулар гана инсандын акыл парасатын, жөндөмдөрүн, адеп наркын оожалдыруунун өбөлгөсү боло алмакчы [174, 236].

Демек, билим берүүнүн мазмуну окуучулар ээ болуучу илимий билимдердин, практикалык билгичтик, көндүмдөрдүн, дүйнө түшүнүмдөрдүн, нравалык-эстетикалык идеялардын системасы катары карасак болот.

Элдин жалпы маданий – интеллектуалдык турпаты, дүйнөгө болгон көз караштарынын мүнөзү, жаштардын акыл жактан жетилүүсү, алардын турмушка, өндүрүмдүү эмгекке болгон даярдыгы жаш муундарга билим берүүнүн мазмунуна тикеден-тике көз каранды болот. Билим берүүнүн мазмуну жана милдеттери ар кыл тарыхый шартта жана доордо бирдей калыпта кала албайт. Ал эми Кыргызстандын мектептеринде билим берүүнүн мазмуну кандай болгон, аны илимий методикалык жактан камсыздоо иштери кандайча жүзөгө ашырылган жана ал процессти илимий-методикалык жактан кимдер камсыздашкан? – деген суроо илим менен практиканын тарыхындагы олуттуу фактылар катары каралат. И. Бекбоевдин илимий ишмердүүлүгүнө ушул контексттен назар салсак, бул маселеге ал илимпоз, илимий мекеменин жетекчиси, дасыккан даанышман педагог катары дамамат активдүү катышып келгендигин көрөбүз. Кыргыз билим берүү академиясынын И. Бекбоевдин 80 жылдыгына карата куттуктоо катында белгиленгендей ал түзгөн билим берүү

концепциялары Кыргызстандагы окуу-тарбия процессинин магистралдык багыттарын, философиясын аныктап олтурат [160, 105].

И. Бекбоевдин Кыргызстандын жалпы билим берүүчү мектептериндеги билим берүүнүн мазмунуна такай баам салып, аны өнүктүрүү боюнча олуттуу ойлорду айтып, расмий документтерди даярдоого катышып келгендиги анын Кыргыз билим берүү академиясынын жетекчилик кызматтарды аркалап келгендиги менен да байланыштуу болгон. Аталган мекеме алгачкы Кыргыз педагогикалык илимий-изилдөө институту (КырПИИИ 1951-92-ж) Кыргыз билим берүү институту (КББИ 1991-2003-ж.) мезгилинен бери эле билим берүүнүн натыйжалуулугун арттыруу, сапатын жогорулатуу, дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине киришүүсү, илимий педагогикалык уюмдарды бириктирип, билим берүүнүн теориялык жана практикалык маселелерин чечүү; мектепке чейинки, мектептик, билим берүүнүн стратегиялык багыттарын аныктоо; жаңы муундагы мамлекеттик стандарттарды, программаларды, окуу китептерин түзүү, окуу-усулдук адабияттарын жана башка билим берүүнүн сапатын жогорулатууну камсыз кылган адабияттарды чыгаруу; окуу-тарбия процессин илимий-теориялык, илимий-методикалык жактан камсыздоо сыяктуу өз ара байланыштагы стратегиялык жана тактикалык маселелерди чечүүнүн үстүндө иштеп келген. Ал эми И. Бекбоев аталган мекемеде 50 жылдан ашуун илимий кызматкер, директордун илимий иштери боюнча орунбасары, директор катары кызмат өтөгөн. Ушул жүйөөлүү аргументтерден улам И. Бекбоевдин билим берүүнүн мазмуну тууралуу ойлорун хронологиялык багытта кароону эп көрдүк.

И. Бекбоевдин активдүү илимий изилдөөчүлүк ишмердүүлүгү 1958-жылкы окутуунун турмуш менен тыгыз байланыштыруу, жөнүндөгү партиялык жана мамлекеттик токтомду жер жерлердин өзгөчөлүгүнө ылайык жүзөгө ашыруу учуруна туура келген. Ал учурда билим берүүнүн мазмунун аныктоочу предметтик окуу программалар дээрлик бардыгы союздук министрлик тарабынан бекитилип келген. Ошондуктан, Кыргыз педагогикалык илимий-изилдөө институтунун кызматкерлери аларды Республиканын мектептеринин

шарттарына ылайык адаптациялоо кошумча материалдардын негизинде өркүндөтүү милдетин аркалашкан. Тарых тастыктагандай 1991-жылга чейин Кыргыз Республикасында билим берүү жана педагогикалык илим-изилдөө иши Союздук жетекчи органдардын, СССР педагогикалык илимдер академиясынын катуу көзөмөлүндө болгон. Көпчүлүк окуу предметтеринин программалары жана окуу китептери борбордук авторлор тарабынан даярдалып, кыргыз тилине которулган вариантта колдонулуп келген. Республиканын өзүнө гана тийиштүү болгон кыргыз тили, адабияты, орус тили, Кыргызстандын тарыхы боюнча программалар жана окуу китептери өзүбүздүн авторлор тарабынан түзүлүп келген. Бирок алар дагы тийиштүү органдардын көзөмөлүндө туруучу. СССРдин ыдырап тарашынан кийин билим берүүнүн мазмунун бардык республикаларда максималдуу түрдө бирдей кылууну сунуштоочу мурдагы бирдиктүү советтик мектептин салттык концепциясы күчүн жоготту.

Буга ылайык И. Бекбоев алгебра, геометрия предметтерин окутууда көрсөтмөлүүлүк, жер үстүндө ченөө жумуштары, математикалык айрым темаларды окутууда политехникалык принциптерди ишке ашыруу, математикалык ар бир предметти окутууну турмуш менен байланыштырууну илимий-методикалык жактан камсыздоо проблемасынын үстүндө иштеген. Бул багытта ал тарабынан жарыяланган «Өндүрүштүк мазмундагы арифметикалык маселелер» (1958) «Өндүрүштүк мазмундагы алгебралык маселелер» (1961), «Практикалык мазмундагы геометриялык маселелер» (1962). Аталган китептер И.Б. Бекбоевдин 1966-жылы ийгиликтүү жакталган «Практикалык мазмундагы маселелер сегиз жылдык мектептеги математика сабагынын мазмундук-прикладдык маанисин айкындоо каражаты катары» аттуу кандидаттык диссертациялык ишинин түптөлүшүнө өз салымын кошкон. Натыйжада окуучуларды практикалык ишмердүүлүккө даярдоонун мазмуну жаңыланып, окуу курстарынын системалуулугу жана окутуунун политехникалык багытталышы күчөтүлүп, билим берүүнүн мазмуну айытылган. (2.1.)

Өткөн кылымда Советтик мектептерде билим берүүнүн мазмунун жаңылоо, өркүндөтүү маселелери улам кайра каралып өркүндөтүлүп турган.

Алсак, 1966-жылдын 10-ноябрында кабыл алынган КПСС БКнын жана Министрлер Советинин N;874 «Жалпы билим берүүчү мектептердин ишин андан ары жакшыртуу» жөнүндөгү токтомунда башка маселелер менен бирге билим берүүнүн мазмунун илим, техника жана маданияттын талаптарына шайкеш келтирүү, билимдердин негиздерин системалуу үйрөнүүнүн 4-класстан баштоо маселелери каралган. Бул токтомдун алкагында И. Бекбоевдин жетекчилиги алдында математика, физика сабактарында окуучулардын өз алдынча ишмердүүлүгүн өнүктүрүү, программалап окутуу, элементардык математиканын маселелерин чыгаруунун жолдору, математиканын мектептик курсунда жогорку математиканын элементтеринен пайдалануу сыяктуу маселелер илимий педагогикалык жактан негизделген. Бул жылдары Бүткүл союздук типтүү программалардын жаңыланышына байланыштуу жаңы окуу материалдарын окутууну илимий методикалык жактан камсыздоонун үстүндө иштешкен. И. Бекбоевдин бул багыттагы илимий изденүүчүлүк ишмердүүлүгү 2.1. бөлүмдө кеңири чагылдырылган.

И. Бекбоевдин Кыргыз Республикасында билим берүүнүн мазмунуну тууралуу көз караштарынын жана практикалык ишмердүүлүгүнүн активдүү мезгили эгемендүүлүк доорунан башталган. Ошондон баштап педагогикалык илимдерди изилдөөнүн көз карандысыздыгы да пайда болгон.

Ошондуктан, эгемендүүлүктүн алгачкы эле жылдары республиканын мектептеринде предметтик билим берүүнүн мазмунун жаңылоонун концепциясы, ар бир предмет боюнча мамлекеттик билим берүү стандарттары, окуу программалары менен оригиналдуу окуу китептери түзүү зарылдыгы пайда болгон.

Билим берүүнүн мазмунун аныктоо баарынан мурда анан курамына бүткүл адамзаттык руханий байлыктарды максималдуу киргизүү, ошондой эле мында Кыргызстан элдеринин спецификалык, улуттук бөтөнчөлүктөрүн чагылдыруучу жергиликтүү, этнопедагогикалык жана этнопсихологиялык материалдарга да кеңири орун берүү талабы жаралган. Мында Совет доорундагы 70 жыл ичиндеги билим берүүнүн мазмунун аныктоодогу бир

жактуулуктан арылтуу маселеси турган. Аталган проблема Кыргызстан педагогдорунун алдында татаал кыйынчылыктарды жаратканы тууралуу И. Бекбоев минтип жазган: “70 жыл бою борбордон берилүүчү буйрукка ылайык окуу китептерин жана окуу колдонмолорун иштеп чыгууда элдердин, улуттардын баа жеткис традицияларын, маданиятын, каада-салттарын чагылдырууга катуу тыюу салынып келген. Бул проблемалар биринчи кезекте предметтик программаларды жана окуу китептерин, окуу-методикалык жана илимий-педагогикалык колдонмолорду мамлекеттик тилде түзүп чыгууну талап кылган” [160, 67]. Окумуштуунун бул пикири тарых боюнча тастыкталган объективдүү факт. 1991-жылга чейин Кыргыз Республикасында билим берүү жана педагогикалык илим-изилдөө иши Союздук жетекчи органдардын, СССР педагогикалык илимдер академиясынын катуу көзөмөлүндө болгон. Көпчүлүк окуу предметтеринин программалары жана окуу китептери борбордук авторлор тарабынан даярдалып, кыргыз тилине которулган вариантта колдонулуп келген. Республиканын өзүнө гана тийиштүү болгон кыргыз тили, адабиятты, орус тили, Кыргызстандын тарыхы боюнча программалар жана окуу китептери өзүбүздүн авторлор тарабынан түзүлүп келген. Бирок алар дагы тийиштүү органдардын көзөмөлүндө туруучу.

Бул ишти жүзөгө ашырууну негизинен И. Бекбоев жетектеген Кыргыз педагогика илим изилдөө институту, кийин Кыргыз билим берүү институту, азыркы Кыргыз билим берүү академиясынын жамаатына жүктөлгөн.

Мекеменин жетекчиси жана даанышман педагог лидер катары И. Бекбоев тарабынан эгемендүү Кыргызстандын жалпы билим берүүчү орто мектептеринде билим берүүнүн мазмунун жаңы нукта өркүндөтүүнүн төмөнкүдөй көйгөйлөрүн айкындаган:

- билим берүүнүн багытын жана мүнөзүн так аныктоонун жаңыча концепциясын иштеп чыгуу;
- Орто мектепте, баштапкы, орто жана жогорку кесиптик билим берүүчү мекемелердин концептуалдык багыттарын аныктоо, алардын иш багыттарын дүйнөлүк билим берүү мейкиндигинин талаптарына шайкеш келтирүү;

- бардык предметтер боюнча билим берүүнүн мазмунун аныктоого коюлуучу жаңы талаптарды иштеп чыгуу, ага жараша билим берүүнүн мазмунун ар бир предмет боюнча чагылдыра турган окуу программаларын түзүү;
- мектепке чейинки жана жалпы билим берүүчү мекемелерде предметтер боюнча билим берүүнүн мазмунун, методдорун жана башка каражаттарын жаңыча иштеп чыгуу;
- этнопедагогикалык маселелерди изилдеп чыгып, аларды окуу-тарбия иштеринде пайдаланууну илимий методикалык жактан камсыздоо; билим берүү системасындагы инновациялык процесстердин пайда болуусун иликтеп пайдалануу, мурда Кыргызстандын педагогикасынын тарыхында болбогон оригиналдуу окуу китептерин жазуу;
- жаңы окуу предметтерди түзүүнүн теориясын илимий жактан негиздөө жана ал предметтерди окутуунун заманбап технологияларын иштеп чыгуу, мектеп практикасына киргизүү;
- жалпы орто билим берүү процессиндеги окуучулардын окуу жүктөмүн азайтуу максатында окуу планынын оптималдуу вариантын аныктап чыгуу;
- орто мектептин жогорку класстарында профилдик окутууну киргизүү үчүн зарыл болгон теориялык, уюштуруу-педагогикалык, илимий-методикалык проблемаларды изилдөө аркылуу бул маселенин ийгиликтүү ишке ашырылышын камсыз кылууга керектүү шарттарды аныктоо;
- Болон процессине кошулууда кыргыз билим берүүсү дүйнөлүк системада кандай орунду ээлей тургандыгын аныктоо;
- айылдык жаштарга таалим-тарбия берүүнүн педагогикалык атайын концепциясын иштеп чыгып, окуучулардын улуттук, типологиялык жана жекече бөтөнчүлүктөрүн эске алуу менен айыл мектебинин окуучусунун инсандыгын калыптандыруу [160, 45].

Бул багыттагы реалдуу кадамы катары Кыргыз Билим берүү институтунда И. Бекбоевдин жетекчилиги менен иштелип чыккан предметтик билим берүүнү жаңылоонун концепцияларын көрсөтүүгө болот. Мында,

негизги көңүл билимдин мурдагы мазмунун түп тамырынан бери өзгөртүүгө же таанууга эмес, аны учурдун талабына шайкеш келгендей жаңылоого бурулган.

Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим берүүнү жаңылоо концепциялары бир жактуу декларативдик көз караштардан алыс, олуттуу методологиялык позициялардын негизинде аткарылган. Концепцияларда биринчиден, улуттук маданият менен жалпы адамзаттык баалуулуктардын өз ара биримдигин сактоого кылдат назар салынган. Экинчиден, концепцияларды түзүү билим берүүнүн советтик доорго таандык жетишкендиктерин түп тамырынан бери таанууга, өзгөртүүгө караганда аны жаңылоо жана жаңы социалдык-экономикалык шарттарга шайкеш келтирүү позициясы басымдуулук кылат [128, 140].

Ошону менен бирге, 90-жылдардын аягында жалпы билим берүүнүн мамлекеттик стандартынын зарылдыгы тууралуу Кыргызстандын окумуштуулары А. Абдиев, И.Б. Бекбоев, Э.М. Мамбетакунов, А.М. Мамытов ж.б. тарабынан айтылып келген. Алардын ой пикирлери Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүнүн мамлекеттик стандартын талапка ылайык түзүп чыгууга зор өбөлгө түзө алган.

И. Бекбоевдин шакирти А. Абдиев ошол он жыл аралыгында республикадагы учурдун талабы, коомдук муктаждыктарды эске алуу менен мектептик билим берүүнүн мазмунун жаңылоо процесси жүрүп жаткандыгын жана бул кайсыл мамлекетте болбосун билим берүүнүн жаңы мазмунуна өтүү көптөгөн кыйынчылыктарды пайда кылаарын айткан. Ал үчүн бир катар орчундуу иш-чараларды ишке ашыруу керектигин белгилейт. Аларга: жаңы программага ылайык окуу китептерин, окуу колдонмолорун басып чыгаруу; эксперименттик окуу мекемелеринин тармагын түзүү; ата-энелер, окуучулар, мугалимдер үчүн жаңы окуу материалдарын илимий-популярдуу адабияттарга басып чыгаруу; мугалимдерди, студенттерди жаңы окуу программасын пайдаланып иштөөгө даярдоо; курстар, семинарлар ж.б. аркылуу коомчулукка маалыматтарды жеткирүү ж.б. кирет. А.Абдиевдин көз карашы боюнча билим

берүү стандарты, баалоо системасы жана диагноздоо билим берүүнүн сапаты боюнча мониторингди ишке ашыруучу системаны түзүүгө жардам берет.

И.Б. Бекбоев «Окуу программаларына салыштырмалуу билим берүү стандартынын прогрессивдүүлүгү эмнеде?» – деген суроо коюп, билим берүү стандарты – бул принципалдуу жаңы типтеги нормативдик документ экендигин айтат [58, 86]. Мындай документ биздин өлкөдө мурда эч качан болгон эмес. Ошондуктан анын маңызын көпчүлүгүбүз азыр да аягына чейин аңдап биле элекпиз. Стандартты окурмандардын көпчүлүгү билим берүү программасынын кандайдыр бир варианты катарында көрүшөт. Чындыгында алар бири биринен айырмаланышат. Билим берүү стандарты мектепти бүтүрүүчүлөрдүн милдеттүү даярдыгынын деңгээлин белгилейт [58, 300]. Стандарттын бул бөлүгүндө окуучуну окууга милдеттендирип ынтызар кылуучу маалыматтар камтылат, натыйжада окуучунун билимди үйрөнүүгө кызыгуусу стимулдаштырылат [58, 301] дейт. Ошону менен бирге эле И.Б.Бекбоевдин ою боюнча билим берүү стандартында мүмкүн болушунча ар бир темага карата ишмердүүлүктүн мүнөздөмөлөрү жетишээрлик көлөмдө берилгени жакшы [45, 120]. Демек, билим берүү стандарты эки талапка жооп бериши абзел: биринчиден, ал өлкөбүздө билим берүүнүн бирдиктүү мейкиндигин сактап калууну камсыз кылууга тийиш; экинчиден, мугалимдин академиялык эркиндиги, анын чыгармачылык изденүүлөрү стандарт менен чектелбөөгө тийиш, ага кандай талаптар коюлат, ал талаптарды ишке ашыруудагы негизги максат орундалмакчы [57, 9].

Эгемендүүлүк жылдары билим берүүнүн мазмунун стандартташтырууда башка өдкөлөрдүн тажрыйбасын тикеден-тике тууроого байланыштуу иш аракеттер да болду. Арийне, андай “жаңылыктар” педагогикалык коомчулуктун негативдүү рефлексиясын жаратпай койгон эмес. Мындай маселелерге карата башка окумуштуулар менен бирдикте И. Бекбоев да такай өз пикирин билдирип келген. Буга байланыштуу анын “Курикулум – стандарт эмес” аттуу макаласы өзгөчө көңүл бурууга арзыйт. Аталган макалада курикулумга байланыштуу 2009-жылы республиканын билим берүү министрлигинин дагы бир буйругу

боюнча эле “Кыргыз Республикасында Жалпы орто билим берүүнүн алкактык Улуттук куррикулуму” деген документ бекитилип калгандыгына тынчсыздануусун билдирет. Окумуштуунун пикиринде “Улуттук” деген статус (макам) республикада милдеттүү түрдө жетекчиликке алынуучу кандайдыр бир документ ошол республиканын, ошол улуттун өзүнүн ички интеллектуалдык потенциалы менен иштелип чыккан гана документте ыйгарылуусу мүмкүн...

Билим берүүнүн мамлекеттик стандартын ага “куррикулумду” учкаштырбай таза сактап, компетенттүүлүк өңүттө өркүндөтүү зарыл! Анткени: Мамлекеттик стандарт – бул билим берүүнүн мазмунунун милдеттүү минимумун аныктоочу жана сактап коргоп туруучу негизги нормативдик документ. Макаланын автору бекитилүүчү документти “Кыргыз Республикасында жалпы билим берүүнүн мамлекеттик стандартынын жаңы мууну” деп эле атоону туура деп эсептейт. Ошону менен бирге Аталышын эле оңдоп бекитүүгө да болбойт, анткени, 2009-жылы 18-декабрда КР БИМдин коллегиясында (пр.№1114-1.21.12.2009) бекитилген бул документтеги катачылыктар жана талаштуу маселелер өтө арбын экендигин белгилейт.

Акыйкат үчүн айта кетүүчү нерсе, куррикулум бир топ артыкчылыктары менен чет элдик билим берүү системаларында практикаланып келет. Европа мамлекеттеринде билим берүүнүн негизи деп эсептелет. Анын мазмуну концептуалдык документ катары билим берүүнүн стандарттарын, минимумдарын жана талаптарын кеңири камтыйт, ошондой эле технология жана баалоо маселелерине олуттуу көңүл бурат. Чындыгында, бул милдеттердин ар бири окуу планында маанилүү компонент катары чагылдырылган. Бул компоненттердин өз ара байланышы, алардын биринин экинчисине кошулушу, алардын логикалык уландысы болуп, негизги талап катары байкалат. Ал окутуу процессин максат, мазмун, методдор, натыйжа арасындагы өз ара байланыштардын технологиясына негизделип натыйжага жетүүнүн оптималдуу модели болуп эсептелет. Демек, ал окутуу процессин уюштуруунун инсан таламдуу методологиясына негизделет. И. Бекбоевдин бул маселеге арналган макаласынан анын куррикулумдун өзүнө эмес, аны

мамлекеттик билим берүү стандарты менен тең караган өкмөттүк деңгээлдеги чечимдерге каршы чыккандыгын көрөбүз. Куррикулум мамлекеттик стандарттын ордун алмаштыра албасын А. Мамытов да айкын ырастап минтип жазган:” Какими же признаками характеризуется Рамочный национальный куррикулум? Их определено шесть: цели, задачи и результаты образования; перечень образовательных областей; требования к учебной нагрузке; подходы к обучению; система оценивания и государственно-общественное управление системой образования. Не трудно заметить, что признаки не соответствуют требованиям законодательства об образовании налицо”.

Мамлекеттик стандартта жалпы орто билим берүүнүн максаттары, милдеттери жана натыйжалары, билим берүү чөйрөлөрү, окуу предметтеринин аталыштары, негизги компетенттүүлүктөр алардын калыптанышынын үч деңгээли, предметтик стандарттардын түзүмү, класстар жана жума боюнча окуу жүктөмүнүн чектери, инварианттык жана варианттык компоненттер, класстар боюнча мамлекеттик компоненттин, мектептик компоненттин, тандоо боюнча предметтердин пайыздык үлүшү жана баа берүү тутуму аныкталат.

Ошол жылдардын практикасына карасак куррикулум менен стандартка карата ажырым пикирлер мектеп чөйрөсүндө да кош мамилени жараткан. Бул тууралуу С. Иптаров “Образ школьного образования” [113] аттуу макаласында “Кыргызстан застопорилась между стандартом и куррикулумом, занимаясь всего лишь механическим сокращением часов в учебном плане. Например, в настоящее время в 1 и 2 классах математику, кыргызский язык изучают по стандартной программе, а родиноведение, русский язык по-новому куррикулуму. В настоящее время начинается апробация учебников 3-4 классов, подготовленных по куррикулуму, а математику, кыргызский язык, этику школьники продолжают изучать по старому стандарту” – деп жазган [113, 23].

Демек, окумуштуулардын ырастоолоруна ылайык, мектепте, кесиптик-техникалык окуу жайларында, профессионалдык билим берүүдө жана жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапаты үзгүлтүксүз көзөмөлгө алынышы

керек жана бул роль билим берүүнүн мамлекеттик стандартына ыйгарылышы керек.

И. Бекбоев куррикулум токтомго карата сынчыл ойлорунун негизинде Кыргызстанда билим берүүнүн мазмунуна байланыштуу стратегиялык документтерди иштеп чыгууга олуттуу мамиле кылуу боюнча рационалдуу сунуштарын айткан.

Биринчиден, чыныгы эгемендүү мамлекетте жалпы билим берүүчү мекемелерге арналган окуу-нормативдик материалдардын баштапкы нускаларын ошол мамлекеттин тилинде даярдоо;

Экинчиден, билим берүү боюнча стратегиялык документтер тууралуу токтомдордун аткарылышына мамлекеттик контролдун болушу;

Үчүнчүдөн, окуу планы жана окутуунун мазмуну салт боюнча илимий негизде түзүлүп, адегенде, долбоор түрүндө жарыяланып, кеңири масштабда коомчулукта талкууланып, эксперименттик сынакка коюлуп, ошондон кийин гана практикага сунуштоо;

Төртүнчүдөн, сырттан таңууланган улуттук көз каршыбызга эч туура келбеген тажрыйбаларды анализден өткөрбөстөн, түздөн-түз дароо эле көчүрүп алып пайдалануу эч кандай натыйжа бербестигин эске алуу [45, 62].

Жалпыга маалым билим берүүнүн мазмуну окуу программалар жана окуу китептеринде конкреттештирилет. Демек, окумуштуулардын ырастоолоруна ылайык, мектепте, кесиптик-техникалык окуу жайларында, профессионалдык билим берүүдө жана жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапаты үзгүлтүксүз көзөмөлгө алынышы керек жана бул роль билим берүүнүн мамлекеттик стандартына ыйгарылышы керек.

И. Бекбоев билим берүүнүн мазмунун өлкөнүн, улуттун руханий потенциалын, этникалык иденттүүлүгүн өнүктүрүүнүн пайдубалы катары караган. Биз бул параграф билим берүүнүн мазмунуна арналганына карабастан диссертациябыздын башка бөлүгүндөгү этнопедагогикалык маселелерге кайрылууга мажбурбуз. Анткени, И. Бекбоев К.Д. Ушинский, П.Ф. Каптерев, А.Д. Дистервег сыяктуу бардык педагогикалык кубулуштарды улуттук

контекст менен туташ биримдикте караган агартуучу жана анын бул көз караштары бардык маселелерге таандык эмгектеринде ички өзөк катары орун алган.

Буга байланыштуу И. Бекбоев билим берүүнүн стратегиялык маселелерине байланышкан эмгектеринде адеп-ыйман, рухий дөөлөт, маданият аркылуу билим берүү тууралуу көп ойлонуп ааламдашуу доорундагы билим жана билимдүүлүк түшүнүктөрүнүн бир жактуу андалып бара жаткандыгына тынчсызданып минтип жазат: «Акыркы жылдарда биз негизги максатты билимдүү жана мобилдүү адамды тарбиялоого эсептелген билим берүүнү модернизациялоо боюнча иштеп келдик. Ичпеген, тамеки тартпаган, компьютерди, чет тилдерин, машина айдаганды ж.б. билген адамды тарбиялоо максатталган. Бул талашсыз, анткени мындай болбогон адам – социалдык инвалид. Бирок, мындан да кем эмес маанилүү маселе – бул адамдын ички дүйнөсүн, анын руханий деңгээлин тарбиялоо. Билим берүү программасынын мазмунунда жалаң гана прагматикалык предметтерге көбүрөөк орун берип окутуу менен өнүккөн өлкөлөрдүн деңгээлине жетип, алардан озуп да кетебиз деген бул чоң жаңылыштык. Эч убакта андай болбойт, анткени техникалык-гуманитардык тең салмактуулук деген объективдүү мыйзам бар. Ага ылайык техникалык прогресс доорунда сублимацияны жана агрессианы жок кылуунун механизмдерин иштеп чыккан улут жана цивилизация гана кыйынчылыктан чыгып жашай алат. Эзелтеден берки бүткүл тереңдиктеги дүйнөлүк маданият дал ошол мыйзамга арналган. Эгерде биз буга жеткиликтүү көңүл бурбасак, анда биз прагматикалык жана уятсыз бет-бак сасыткыларды тарбиялайбыз, анан мына ошолор биздин өлкөбүздү башкарышат. Демек, акылдуу, билгич жана мобилдүү, бирок нравалык сапаттары начар адамдар мамлекет үчүн, коом үчүн коркунучтуу. Руханий сфера аныктоочу фактор экендигин биз качан түшүнөбүз?» Ал билим берүүнүн мазмуну инсандын улуттук жана жалпы адамзаттык руханий маданиятын камсыз кылууга кызмат кылышы керек деген концептуалдуу идея жатат. С. Байгазиев ачыктагандай: “Окумуштуунун оюна олуттуу үңүлүп, логикасын улап айтсак, адам коомунун руханий, адептик

ыймандык өркүндөө менен коштолбогон, жалаң бухгалтерияга жана прагматикага негизделген бир жактуу технократиялык өнүгүүсү пендезатты туюкка алып келип кетпей турган коркунучтуу жол болуп эсептелет. Мораль жана руханий маданият гана коомдук прогресстин жүзүн аныктоочу күч болуп саналат» [36, 21].

Ошентип, И. Бекбоев эгемендүүлүк доорундагы кыргыз мектептериндеги билим берүүнүн мазмуну этномадний ренессанстын б.а. адамды калыптандыруунун өткөн менен азыркынын, илимий техникалык прогресс менен ыймандуулуктун, улуттук нарктар менен жалпы адамзаттык баалуулуктардын айкалышынын фактору катары кызмат кылышын ниет кылат. Ушул максаттарды чындыкка айландыруу максатында И. Бекбоевдин колдоосу жана жетекчилиги менен мектептерде Кыргыз билим берүү институтунун кызматкерлери тарабынан «Адеп сабагы» (С. Иптаров) жана «Мекен таануу» (З. Мамбетова) сабактары киргизилген. «Адеп сабагынын башка сабактардан айырмасы – окуучуну өзүн-өзү сындап, баа бере билүүгө, өзүнө карата айтылган сынды туура кабыл алууга, сын-пикир айткан адамды жектебей, жакын, дос катары көрүүгө, көтөрүмдүүлүк сапаттарын өнүктүрүп, турмушка болгон көз карашын калыптандырууга жана ар дайым өз ордун тааный билип, ата мурасын, эли-жеринин баалуулуктары менен улуу дөөлөттөрүн сактап, башкаларга мамиле жасай билүүгө тарбиялоодо турат» [10, 8]. Ал эми «Мекен таануу» Табият жана социалдык-гуманитардык илимдеринин интеграциясына ылайык бул предметтин алкагында жаңыдан калыптанып келаткан кенже класстын окуучусуна экологиялык билим берүүгө жана улуттук баалуулукту, идеалдарды барктай билүүгө, өз ара сыйлашууга, патриоттуулукка, кыргыз коомчулугундагы этно-маданияттын көп түрдүүлүгүнө, жалпы маданий биримдикке карата тарбия берүүгө шарт түзөт. Мезгил көрсөткөндөй бул окуу предметтери негизинен кыргыз мектептеринин улуттук мамлекеттик инденттүүлүгүн айкындоочу долбоорлор болгондугун көрсөтүп олтурат.

Диссертациябыздын мурдагы бөлүмдөрүндө белгиленген И. Бекбоевдин көп кырдуу илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүнүн эң орчундуу бөлүгүн

анын эгемендүү Кыргызстандын мектептерин жаңы муундагы окуу китептер менен камсыздоого байланыштуу ишмердүүлүгү түзөт. Эгерде илимий изилдөөлөрдүн натыйжалары аны колдонуу чөйрөсүндөгү адистерге арналса окуу китеби билим берүүгө катышкан бардык субъекттерге анын ичинде балдарга, мугалимдерге, ата-энелерге, мектеп жетекчилерине арналат. Ушундан улам, И. Бекбоевдин ысмы жалпы кыргыз журтуна, ар бир мектепке, ар бир үй бүлөгө тааныш болушунда анын колунан жаралган окуу китептердин орду чоң. Дал ушул сүйлөмдү башка мааниде тариздөөнүн негизинде бүгүн окумуштуунун атын билбеген окуучу, мугалим, ата эне жок – деп айтууга толук негиз бар. Бүгүн Кыргызстандын мектептерин математика китептери менен камсыздоону И. Бекбоевдин даанышмандык демилгелери активдүү аракетсиз түк элестетүүгө болбойт. Сөздүн толук маанисинде анын илимий–практикалык ишмердүүлүгү Кыргызстандын мектептеринде математика сабагын окутуу боюнча педагогикалык билимдердин өнүгүшүн аныктоочу факторго айланып кеткен десек анчейин аша чапкандык болбойт. Ал тургай бул тармактын күңгөй менен тескейин терең түшүнгөндөр арасында ысмы математиканы окутуу түшүнүгү менен кадыресе түгөйлөш, синонимдеш сөз катары кабылдана баштаганы да акыйкат. Буга мугалимдер жана окумуштуулар коомунун өкүлдөрүнүн жогорку баасы күбө. Алсак, Эл мугалими А. Заркунов төмөнкүдөй баалайт: «Исак Бекбоо уулунун мүлдө кыргыз элине эң жакшы таанымал окумуштуунун 1-10-класстары үчүн өзүнүн күжүрмөн шакирттерин өрнөк кылып алып, кыргыз тилинде билим алып жаткан мектеп окуучуларына арнап, математика боюнча кыргызча төл окуу китебин жазып, бүтүндөй басмадан чыгаргандагысы кыргыз элинин математик окумуштуу педагогдор тайпасынын окуучулардын калың массасынын бул өтө татаал предметти өздөштүрүп чыгуусуна карата жасалган ишинин триумфу болду. Бул Исактай кыргыздын атактуу уулунун, талыкпас аалымдын чоң эрдиги, эл алдында көрсөткөн сөз жетпес адамгерчилиги, илимдеги, иштеги өз вазийпасын даана тамамдаган көйкөшкөңүлүгү». Улуттук математика китептерин даярдоо жаатындагы И. Бекбоевдин тарыхый педагогикалык ордун С. Байгазиев төмөнкүчө белгилейт:

Өткөн 20 жылда орус элинин чоң окумуштуу математик педагогу, академик Колмогоров окумуштуу боюнча окуучуларга арнап окуу китебин жазып, басмадан чыгарганын да кыргыз мугалимдери таңдайбызды такылдатып, улутунуп мунканганбыз: «Атаганат, кандай гана ырыстуу элдин жакшы чыкма академик уулу ушуга окшоп өсүп келе жаткан жаш муундары үчүн өз эне тилинде математика боюнча төл окуу китебин жазып, басмадан чыгарып бере алат?!» деп ... Мына ушинтип, тарыхыбызда биринчи жолу И. Бекбоевдин колунан мектеп үчүн улуттук математика окуу китептери жаралды. Бул мамлекеттик тилге атуулдук зор кызмат жана патриотизм эмей эмне? Мунун өзү кыйкырбаган нукура, жөнөкөй, эмгекчил патриотизм деп аталат. И. Бекбоев мектептер үчүн кыргызча математика окуу китептерин жогорку деңгээлде сапаттуу жараткандыгы үчүн Кыргыз Республикасынын илим жана техника жагындагы Мамлекеттик сыйлыгына татыктуу болуп отурат. И. Бекбоевдин ысмынын окуучулар дүйнөсүнөгү ордун окумуштуу Б.Абдухамидова төмөнкүчө белгилейт: «Биз мектепте бала кезде окуп жүргөндө китептин авторлору тууралуу билчү эмес элек. Бүгүнкү балдар И.Бекбоевдин ысымын жатка билишет. Бул, балким, биздин сүйүктүү агайыбыз жазган окуу китептердин бөбөктөрдүн жан дүйнөсүнө жакындыгындадыр» [159, 88]. Бул сөздөрдүн акыйкаттыгы эч кандай шек жаратпайт. Анткени, ал биринчи жолу Кыргызстандын тарыхында өз окуучулары менен биргеликте I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI класстын окуучулары үчүн математика сабагы боюнча кыргыз тилиндеги окуу китептерди иштеп чыккан. Айта кетүүчү маселе бул ишин Совет доорунда эле баштаган. Ал тууралуу өзү мындай дейт: өткөн кылымдын 80-жылдарынын ортосунда 1-класстын окуучулары үчүн математика окуу китебин даярдадык. Окуу китебин окуучунун ишмердүүлүгүн максималдуу арттыруу мамилесин жетекчиликке алдык. Бул жагынан биздин окуу китеп Москвадан түзүлүп анан кыргызчага которулуучу окуу китептерден бир топ артыкчылыкка ээ эле. Буга карабастан Кыргыз Республикасынын билим берүү министрлиги китепти орус тилине которуп үч экземплярда берүүнү тапшырды. Көрсө бизге айтпай СССРдин педагогика илимдер

академиясынын башталгыч билим берүү лабораториясына рецензияга жөнөтүптүр. СССРдин педагогика илимдер академиясынын кореспондент мүчөсү, профессор А.М. Пышкало китепке карата төмөнкүчө жогору баа бериптир: “Окуу китепте мурдагы колдонуудагы окуу китептерге салыштырмалуу натуралдык сандар менен тааныштыруунун продуктивдүү, перспективалуу варианты сунуш кылынган. Авторлордун эмгеги жогорку сапаттуулукта аткарылган. Ошондуктан колдоого жана сунуш кылууга татыктуу” Биздин окуу китеп ошондон кийин гана коллегияда каралып бекитилди” [36, 38].

И.Б. Бекбоев жана анын шакирттери математика боюнча мамлекеттик билим берүү стандарттын долбоорун (1996) иштеп чыгышкан, ал Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигинин (азыркы билим берүү министрлиги) коллегиясы тарабынан кабыл алынган. Мамлекеттик жана билим берүү стандартынын бул концепциясы менен долбоору математика боюнча окуу программаны иштеп чыгууда негиз катары алынган.

Жогоруда аталган окуу-нормативдик документтерди иштеп чыгуудан соң математика, физика жана табият таануу боюнча жаңы оригиналдуу окуу китептерди иштеп чыгуу муктаждыгы келип чыккан. Натыйжада, 1991-жылдан баштап республиканын мектептеринде И.Б.Бекбоевдин жетекчилиги астында жазылган төмөнкү окуу китептер колдонулуп келет: «Математика-1», «Математика-2», «Математика-3», «Математика-4», «Математика-5» (И.Б. Бекбоев, А.А. Абдиев, А. Айылчиев, Н. Ибраев, А. Касымов), «Математика-6» (И.Б. Бекбоев, А.А. Абдиев, А. Айылчиев, Н. Ибраев, Д. Андашев), «Геометрия-7-9» жана «Геометрия-10-11» (И. Б. Бекбоев, А. Бөрүбаев, А. Айылчиев).

Өлкөдөгү орто жана жогорку билим берүү мекемелери үчүн кыргыз тилиндеги математика боюнча оригиналдуу окуу китептердин жыйнагын жараткандыгы үчүн авторлордун тобуна – И.Б. Бекбоевге, А.А. Бөрүбаевге, А. А. Абдиевге, А. А. Айылчиевге, Н. И. Ибраевага 2002-жылы илим жана техника тармагында Кыргыз Республиканын Мамлекеттик сыйлыгы ыйгарылган.

И. Бекбоевдин ысмы Республикадагы жаңы муундагы окуу китептерди жазуу, өнүктүрүү тарыхы менен да тыгыз байланыштуу. Ал эгемендүүлүк доорунда дээрлик 25 жылга жакын кыргыз мектептери үчүн кыргыз тилиндеги жаңы муундагы китептерди даярдоо боюнча ири долбоорлордун башында турду.

Долбоор жетекчиси катары институттун кызматкерлери менен бирге бул тармактагы муктаждыктарды такай иликтеп, талдап, аны ишке ашыруунун жолдорун издеп келишкен. Бул багыттардагы педагогикалык изилдөөлөрдүн логикалык жана жыйынтыктоочу акыркы сунуштары Кыргыз Республикасынын мектептери үчүн 144 наамдагы окуу китептерин жана 25 наамдагы жаңы окуу программаларын иштеп чыгуу боюнча 1999-жылы жарыяланган улуттук конкурстун талаптарына жооп бере ала турган жаңы муундагы окуу китептерди жазууда авторлор тарабынан максималдуу пайдаланылгандыгын белгилөөгө болот. Ошону менен бирге И. Бекбоевдин жетекчилиги менен “Мекен таануу” (1-4-кл), “Табият таануу” (5-кл), “Экономикалык билимдердин негиздери” (9-кл), “Маркетингдин негиздери” (10-кл), “Чет тилдери” (1-4 кл), “Ата мекен тарыхы” (6-11-кл), “Кыргызстандын географиясы” (9-кл) сыяктуу жаңы окуу предметтеринин окуу программалары, окуу китептери даярдалган.

А. Алимбеков макалаларынын биринде, И. Бекбоев жөнүндө “Өзүнүн оригиналдуу окуу китептери менен өз өлкөсүнүн педагогикалык брендин башка өлкөлөргө таркаткан Борбордук Азияда аналогу жок окумуштуу-педагог” – деп жазган. И. Бекбоев чыгаан математик илимпоз, терең профессионал, методист жана теоретик-дидакт катары 2003-жылы Астанадагы «Окуу китеби» борборуна чакырылат. Казак мектеби үчүн жаңы муундагы окуу китептерин түзүү боюнча Казакстан менен Кыргызстандын окумуштууларынын кызматташтыгы өз жемишин берген. И. Бекбоев шакирти А.Абдиев менен казак окумуштуулары менен биргелешип, казак мектептери үчүн 8 окуу китебин (Математика 5-класс, Алгебра 7-класс, Геометрия 7-класс, Алгебра 8-класс, Геометрия 8-класс, Алгебра жана анализдин башталышы 11-класс ж.б.), 7

методикалык колдонмону – бардыгы 15 наамдагы китепти жазышкандыгы жана бул китептер Казакстанда казак, орус, өзбек, тажик тилдеринде басылып чыгып, мектептерде окуу процессинде колдонулуп жаткандыгы кубанарлык жаңылык [91]. Мына ушинтип, жаңы муундагы окуу китептерин түзүүдөгү кыргыз-казак кызматташтыгы жаңы тепкичке көтөрүлгөн. И.Бекбоевичтин бир тууган казак элинин балдары үчүн жасаган эмгеги Кыргызстандын педагогикасынын эл аралык аброюнун көтөрүлүшүнө өбөлгө болду. Бүгүнкү күндө И. Бекбоев «Казакстандын билим берүүсүнө эмгек сиңирген ишмер» аттуу ардактуу наамдын ээси. И. Бекбоев Кыргызстанда окуу китеби деген эмне? Окуу китеби кантип жазылат? Окуу китебине коюлуучу заманбап талаптар эмнелер? -деген маселелер тууралуу акыл калчап атайын эмгек жазган жападан жалгыз адам. Ал өзүнүн түрдүү жылдарга таандык “Оригиналдуу окуу китептерин түзүү өркөндөтүү принциптери жана милдеттери” [74], “ Окуу китебин түзүүчүлөргө нускама” [77], Жаш Кыргызстандын XXI кылымдагы окуу китептери [50] сыяктуу эмгектеринде эгемендүү Кыргызтандын мектептери үчүн окуу китептерин жазуунун негизги принциптерин жана технологиясын негиздөөгө аракет кылган.

Арийне, илимде окуу китептер теориясы өз алдынча билимдердин салаасы катары тарыхы бар тармак. Бул маселе Я.А. Коменскийден баштап соңку изилдөөлөргө чейин күн тартибиндеги актуалдуу маселелердин бири. Я.А. Коменский жана К.Д.Ушинскийлердин дидактикалык теориялары өздөрү түзгөн окуу китептер аркылуу жандуу педагогикалык процессте ишке ашкан.

Совет мезгилинде “Мектептин окуу китеби” аттуу макалалар сериясы байма бай жарыланып турган. Бүгүнкү күнгө чейинки изилдөөлөрдө окуу китеби билимдердин булагы гана эмес, каражаты катары кароо алдыңкы планга чыккан. Д.Д. Зуев өзүнүн “Мектеп окуу китеби” аттуу монографиясында “ Учебник – массовая учебная книга, излагающая предметное содержание образования и определяющая виды деятельности, предназначенные школьной программой для обязательного усвоения учащимися с учетом их возрастных ил и иных особенностей” – деп аныктама берген [108, 148].

И. Бекбоев окуу китеп жөнүндөгү көз караштары жогоркудай илимий корутундуларды ачыктап, толуктап турат. Окумуштуунун пикиринде “ Билим берүүнүн мазмунун курулушунун маанилүү принциптеринен болуп окутуунун мазмундуу жана процессуалдуу жактарынын биримдигин эске алуу саналат. Бул принципке ылайык окуу предметинин же окуу материалынын мазмунун долбоорлоодо предметтин мазмунун (түшүнүктүү, закондорду, иш-аракеттинин ыктарын) гана эмес, ошондой эле аларды окуучуларга жеткирүүнүн жана түшүндүрүүнүн жолдорун эске алуу зарыл”.

Окуу предметинин мазмунун конструкциялоо үчүн авторлорго окуу процессиндеги билими менен катар личносттун структурасын, иш–аракетинин психологиялык механизмдерин мүнөздөөчү психологиялык билимдин болушу да зарыл, алар окуунун натыйжасында ар бир окуучуда калыптанышы тийиш. Иш мында турат курсту окуп үйрөнүүнүн ырааттуулугунун илимий шартталышы тиешелүү илимдин логикасына гана таянбастан, түшүнүктү калыптандыруунун закон ченемдүүлүгүнө жана окуучулардын жалпы өнүгүшүнө таянат. Анын пикири боюнча ар бир окуу китебинин кириш бөлүмү жана кошумча материалы болушу керек, ошондой эле бул бардык бөлүмдөр так ажыратылган болууга тийиш. Кайталоодо (окуучулар экзаменге даярданган мезгилде) окуучу кириш бөлүмүн, кошумча жазууларды окубай эле параграфтын негизги бөлүгүн гана карап чыгууга мүмкүн. Иллюстрациялардын эсебинен китептин көлөмүн көбөйтүүгө аракеттенбөө керек, ал окуучуларга окуу китебин түшүнүүнү гана татаалдантат.

И. Бекбоев расмий кызматтык функциясы жана илимпоздук кызыкчылыктарынын негизинде ал Кыргызстанда даярдалган окуу китептерге такай баам салып ийгиликтерин жана кемчиликтерин талдап кеңеш сунуштарын басма беттеринде жарыялап келген. Анын баамында «Бир беткей илимий тармакта ири адис болуу менен айрым окуу китептеринин авторлору жалпы билим берүүнүн максаттарын, окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүн, окутуунун мыйзам ченемдүүлүгүн жетишээрлик түшүнө беришпейт. Окуу китебинин мазмунун илимий деңгээлин жогорулатууга аракеттенип, алар майда-

чүйдөсүнө чейин калтырбоо үчүн китепке ар кыл маалыматтарды көбүрөөк кийирүүгө тырышат. Анын натыйжасында керексиз нерселери арбын, номенклатуралуу, баяндоо иретиндеги материалга жык толгон көлөмдүү жана татаал окуу китебине айланып, ал атайы адистиктеги адамга гана ылайыкталып, жалпы билим берүү максатына пайдасыз китеп болуп калат». [48]

Окумуштуу ошондуктан принциптүү мүнөздө болбогон экинчи даражадагы материалдарды окуу китебине кийирүүдөн алыс болуу керектигин эскертет.

И. Бекбоев 1996-2003-жылдар аралыгында окуу китепке коюлуучу дидактикалык талаптар, окуу китеп жазуунун технологиялык принциптери тууралуу бир катар семинарларды өткөрүп, улуттук окуу китеп жазуучу жаш авторлор коллективинин калыптануу, өнүгүүсүнө олуттуу таасир эткен.

Үчүнчү глава боюнча корутунду

И. Бекбоевдин эмгектеринде колдонмо жана практикалык маселелерди чыгарууга үйрөтүүнүн методикасы, практикалык мазмундагы маселелерди тандоо, түзүү жана бир системага келтирүүнүн жолдору жана каражаттары иштелип чыккан.

Улуттук педагогикалык аң сезимди өнүктүрүү максатында өткөн кылымдын 70-жылдары педагогикалык илим менен практикага кире баштаган жаңы илимий түшүнүктөр, категориялар, терминдердин маани–маңызын кыргыз педагогикалык коомчулугу туура кабыл алынып адаптацияланышын оптималдаштыруу максатында кыргыз тилинде туура туюндуруп чечмелөө максатын көзөмөл туткан макалаларды жазууну колго алган.

И. Бекбоевдин инсанга багыттап билим берүү багытындагы идеяларын: билим берүүдө инсанды өз алдынча кайталангыс уникалдуу жеке индивидуум катары кабыл алуу, таануу; дифференцирленген, ар түрлүү деңгээлдеги окутууну ишке ашырууга керектүү билим берүүнүн альтернативдүү формаларынын болушу; ар бир окуучуга анын жеке бөтөнчөлүктөрүнүн, турмуштук баалуулуктарынын, умтулууларынын негизинде өзүнүн өнүгүү

жолун өзү тандап алууга укуктун берилиши сыяктуу гуманисттик жоболорго негизделет.

Кыргызстандын жалпы билим берүүчү мектептеринин окутуу теориясы жана практикасындагы өзгөрүш өнүгүштөрдүн бардык аспектери И. Бекбоевдин класстык сабакты мазмундук жана процессуалдык жактан оптималдуу даярдап өткөрүүгө байланыштуу эмгектеринде өзөктүү дидактикалык талап катары негизделген.

И. Бекбоев улуттук масштабдагы залкар педагог катары билим берүү баарынан мурда улуттун түптүү руханий баалуулуктарын түптөө, бекемдөөчү каражат катары бекем ишенет. Окуу китептеринде элдик педагогиканын эң таасирдүү каражаттары эне тилди, элдик оюндарды математикалык билим берүүнүн каражаты катары эң алгач колдонууну колго алган. Анын элдик жана илимий педагогиканын жалпы жана айырмалуу жактары тууралуу көз караштары этнопедагогиканын айрым жоболорун конкреттештирүүгө багытталган.

И. Бекбоев өзүнүн 60-жылдык илимий педагогикалык өмүрүндө илим менен практикадагы көйгөйлөрдү башкалардан мурдараак көрүп-туюп жаңы идеяларды гипотезаларды негиздеп аларды чечүүгө башкалардын ыкласын ойготуп ынандырып тарта билүү, үйрөтүү аркылуу илимпоз педагогдордун бир нече муундан турган илимий мектебин түзүүгө жетишкен.

И. Бекбоев педагогика илими жана методика багытында кадрларды эки жолун эффективдүү пайдалангандыгын көрүүгө болот. Алардын биринчиси аспирантурада окуган жаш изилдөөчүлөрдү илимге окуу китеп жана окуу куралдарын жазууга моралдык-психологиялык жактан багыттоо жана адистештирүү. Экинчиси, Кыргыз билим берүү институтунун бөлүм башчылары аркылуу жер жерлерде өз тармагында ийгиликтүү иштеп, окуу процессиндеги тажрыйбаларын жалпылап педагогикалык басылмаларда жарыялай баштаган мугалимдерди табуу, илимге тартуу, ынандыруу, тарбиялоо.

И. Бекбоев билим берүү чөйрөсүндө өзгөчө иш билгилиги илимий педагогикалык уюштуруучулук жөндөмү мектеп жетекчилеринин квалификациясын мезгил койгон социалдык-педагогикалык талаптарга ылайык өркүндөтүүнүн стратегиясы жана методикалык системасын ишке ашыруудан көрүнгөн. Бул тажрыйба инновациялык табылга катары таанылып бүткүл союздук масштабда үлгү өрнөк катары сунушталууга арзыган.

Жалпы корутунду

И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык уюштуруучулук ишмердүүлүгү боюнча аткарылган тарыхый-педагогикалык изилдөө төмөнкүдөй корутундуларды жасоого мүмкүнчүлүк берди:

1. И. Бекбоевдин илимий-педагогикалык жана уюштуруучулук ишмердүүлүгүн изилдөөдө системдүүлүккө жана маданиятка негизденүү мамилесин жетекчиликке алуу анын бардык компоненттерин каралып жаткан мезгилдердеги педагогикалык илим менен практиканын социалдык маданий өзгөчөлүктөрү менен биримдикте кароону шарттайт. Анын илимий педагогикалык ишмердүүлүгү кыргыз педагогикалык илим тармагы негизинен предметтик билим берүүнү окуу-методикалык жактан камсыздоо жана Советтик Кыргызстандын билим берүү чөйрөсүндөгү жетишкендиктерди жалпылоо багытындагы негизинен эмпирикалык-прикладдык, тарыхый педагогикалык эмгектерди жаратуу басымдуулук кылган этаптан теориялык изилдөөлөргө кадам койуу этабына өтүү зарылдыгы жаралган тарыхый кырдалга туш келген. И. Бекбоевдин илимпоз-педагог катары калыптанышын шарттаган факторлор катары төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот: а) объективдүү (сырткы) факторлор – ошол мезгилдеги мектепте балдарга сапаттуу билим берүүгө мамлекеттик, партиялык реалдуу камкордук; б) субъективдүү (инсандык), табиятынан парасаттуулугу, зиректиги, кыраакы чоң атасынын колунда тарбияланышы, мектепте, жогорку окуу жайдагы окууга, билим алууга олуттуу, тырышчаак мамилеси, таасирдүү, энтузиаст мугалимдердин, илим адамдарынын тике жана кыйыр өрнөктөрүнүн негизинде педагогикалык чыгармачылыкка, жаратмандыкка умтулуусу, педагогикалык илим изилдөө мекемесинин кызмат баскычтарынын баарын басып өтүшү, жогорку даражада өнүккөн активдүү атуулдук педагогдук позициясы.

2. И. Бекбоевдин дээрлик жарым кылымдан ашуун убакыттан берки аң сезимдүү ишмердүүлүгү республиканын мектептеринде математикалык билим берүүнүн көйгөйлөрүн айкындоо аны оптималдуу чечүүнүн илимий-

методикалык негиздерин айкындоо, каражаттарын иштеп чыгуу маселелери менен байланышкан. Анын эмгектериндеги математикалык билим берүүнүн турмуш менен байланышын камсыздоо, математиканы окутуу процессинде окуучулардын өз алдынча иштөө билгичтик менен көндүмдөрүнүн деңгээлин жогорулатуу, окуучуларга мектеп математика курсун өздөштүрүүнүн рационалдуу ыкмаларын үйрөтүү, математика боюнча класстан тышкары иштөө ыкмалары тууралуу концептуалдуу идеялар түрдүү жылдарда жаралганына карабастан актуалдуулугун жоготпой келет.

3. И. Бекбоев Ата Мекендик педагогикада башкалардан илимий кызыкчылыктарынын масштабдуулугу менен айрымаланган илимпоздордун бири. Ага педагогикалык процесстин бардык компоненттерин системдүүлүк бүтүндүк позициясынан көрө билүү жана талдоо мүнөздүү. Ал тарабынан айлампага алынган илимий педагогикалык проблемалардын тематикалык багыттары төмөнкүлөрдү камтыйт: педагогикалык процесстин илимий негизин түзгөн категория жана терминдерди кыргыз тилинин каражаттарынын негизинде ачыктоо, тактоо; окутуу процессинин борбору катары бала затынын табиятын гуманисттик парадигмалардын негизинде чечмелөө жана баланын табиятына шайкеш инсан таламдуу окутуунун теорияларын жана технологиялары; класстык сабактын алкагында окутуунун мазмунун, методдорун, каражаттарын тандоо жана ишке ашыруунун технологиялары; улуттун, инсандын өзөк баалуулугу катары элдик педагогикалык билим жана тажрыйбаларды изилдөө, колдонууга илимий-практикалык жактан шыкак берүү. Илимпоздун аталган багыттардын баардык тармактагы эмгектери Ата Мекендик педагогиканын жетишкендиктеринин көрсөткүчү катары каралат.

4. И. Бекбоев алгачкы Кыргыз педагогикалык илимий-изилдөө институту (КырПИИИ 1951-92-ж) андан соң Кыргыз билим берүү институту (КББИ 1991-2003-ж.), Кыргыз билим берүү академиясында (КББА 2003-2015 ж.) жетекчилик кызматтарды аркалоо менен билим берүүнүн натыйжалуулугун арттыруу, сапатын жогорулатуу, дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине киришүүсү, илимий педагогикалык уюмдарды бириктирип, билим берүүнүн

теориялык жана практикалык маселелерин чечүү; мектепке чейинки, мектептик, билим берүүнүн стратегиялык багыттарын аныктоо; жаңы муундагы мамлекеттик стандарттарды, программаларды, окуу китептерин түзүү, окуу-усул адабияттарын жана башка билим берүүнүн сапатын жогорулатууну камсыз кылган адабияттарды чыгаруу; окуу-тарбия процессин илимий-теориялык, илимий-методикалык жактан камсыздоо сыяктуу өз ара байланыштагы стратегиялык жана тактикалык маселелерди чечүүнүн үстүндө изилдөө жана уюштуруучулук иштерди аткарган.

Аткарылган изилдөө каралып жаткан маселенин бардык аспектерин камтый албайт. И. Бекбоев улуттук масштабдагы окумуштуу педагог катары Кыргызстандын билим берүү мейкиндигиндеги пробеламаларды өз мезгилинин чегинде изилдеп иштеп чыгуу менен бирдикте аларды жаңы шарттарда чечүүнүн перспективаларын белгилеген. Алардын катарында кыргыз мектептеринде билим берүүнүн мазмунун жана аны окуу-методикалык жактан камсыздоонун маданият таламдуу концепциясын өркүндөтүү, инсан таламдуу технологиялардын негизинде окуу процессинде окуучулардын өз алдынча субъективдүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүү, мугалимдердин, мектеп жетекчилеринин кесиптик-педагогикалык компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн узак мезгилдик моделин өркүндөтүү ж.б. Арийне, диссертациялык изилдөөбүздө белгиленген бул маселелер жаңы изилдөөлөргө жол ачышы мүмкүн.

Практикалык сунуштар:

1. Педагогика тарыхы илиминин алкагында Кыргызстандын педагог окумуштууларынын илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүн изилдөөнү активдештирүү;

2. Улуттук билим берүү мейкиндигинин проблемаларына таандык илимий педагогикалык эмгектерди жараткан И. Бекбоев сыяктуу ж.б. педагог изилдөөчүлөрдүн эмгектерин мектеп мугалимдер үчүн китептер сериясы катары жарыялоо.

3. И. Бекбоевдин эмгектерин ЖОЖдордун педагогика, математиканы окутуунун методикасы багытындагы дисциплиналардын мазмунун өркүндөтүүдө колдонуу

4. И. Бекбоев сыяктуу ж.б. кыргыз педагог изилдөөчүлөрүнүн эмгектеринин негизинде ЖОЖдордун мугалимдик адистиктери үчүн атайын курстарды иштеп чыгуу.

Бул диссертациялык иштин мазмунунда бардык маселелер чечилди деп айтууга болбойт. И. Бекбоев эмгектеринде негизделген кыргыз мектептеринде математиканы окутууну илимий, окуу-методикалык жактан камсыздоо системасы атайын өз алдынча изилдөөнүн предмети катары каралышы зарыл.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР

1. Alimbekov, A. The Nature Of A Child In The Works Of I.Bekboev And The Idea Of Selfish Learning [Текст] / A. Alimbekov, A.R. Kudyralieva. // Актуальные вопросы образования и науки. – 2021. - №1(71). - 50-54-бб.
2. Абдиев, А. Основатель научной школы методистов математиков в кыргызстане [Текст] / А. Абдиев // И.Б. Бекбоев Мугалимдердин мугалими. –Бишкек.– 2008.-С. 40-51
3. Абдиев, А. Чем измеряется вклад в педагогическую науку [Текст] / А. Абдиев // И.Б. Бекбоев Мугалимдердин мугалими. –Бишкек.– 2008.-С.133-134
4. Абдыкалыкова, А. К.Тыныстановдун кыргыз тили боюнча окуу китептери жана эмгектери [Текст] / А.Абдыкалыкова // Эл агартуу. – 1997. - № 10 (12). - 52-66-бб.
5. Ажымудинов, Т. О задачниках, которые следует переиздать [Текст] / Т. Ажымудинов, А. Валиев // Мугалимдер газетасы. – 1965. - 3-август.
6. Айтмамбетов, Д. Дореволюционные школы в Киргизии. [Текст] / Д. Айтмамбетов. - Фрунзе.: Изд.-во АН Кирг.ССР, 1961. - 267 б.
7. Айтмамбетов, Д. Культура кыргызского народа во второй половине XIX - начале XX вв. [Текст] / Д. Айтмамбетов. – Фрунзе. -1967.
8. Айылчиев, А. Билим берүүнүн абалы [Текст] / А. Айылчиев, К. Байбосунова, Ш. Майлиев, Ж. Саламатов, Г. Сайфулин // Советтик Кыргызстан. – 1959. – 10-сентябрь.
9. Айылчиев, А. И.Б. Бекбоевдин китептерине пикирлер [Текст] / А. Айылчиев, Байбосун, Ш. Майлиев, Ж. Саламатов, Г. Сайфулин // Советник Кыргызстан. – 1959. - 10-сентябрь.
10. Айылчиев, А. Орошон ойлуу окумуштуу [Текст] / А. Айылчиев // Эркин Тоо. - 1997. - 11-июнь.
11. Акматов, Д. Методикалык сунуштар: адеп сабагы, табият таануу, сабактан тышкаркы ишмердик, музыка, технология, көркөм өнөр [Текст]

- / Д. Акматов, А.М. Оторбекова, К.Ү. Жамангулова // [Электронный ресурс]: <http://kutbilim.kg/kg/2019/08/18/muzyka-tehnologiya-emgekke-jr-t-cherchenie-zhana-k-rk-m-n-r/>
- 12.Актуальные вопросы гуманизации образования [Текст] // Русский язык и литература в школах Кыргызстана. - 1997. - № 1. - С. 1-6
 - 13.Алдашев, А. Алдаш Молдо [Текст] / А. Алдашев // Ала-Тоо. – 1989. - №8. - 13 б.
 - 14.Алиев, Ш. Исак Бекбоев Кыргызстандагы математиканын негиздөөчүсү [Текст] / Ш. Алиев // Известия КАО. – 2020. - №2 (51). – 25-29-бб.
 15. Алиев, Ш., Исак Бекбоевдун илим – изилдөө ишмердүүлүгү жана мурасы [Текст] / Ш. Алиев, А. Жороев // ЖАМУ нун Жарчысы. -2019. - №2. -22-25-бб.
 - 16.Алимбеков, А. И. Бекбоевдин дидактикалык эмгектерин педагогика дисциплиналарын окутууда колдонуу маселелери [Текст] . А.Алимбеков, А.Р. Кыдыралиева // КББАнын кабарлары. - 2020. - №1(50). - 29-32-бб.
 - 17.Алимбеков, А. Кыргыз педагогикасындагы “Исак Бекбоев феномени” [Текст] / А. Алимбеков // Заман Кыргызстан. – 2010. - 15- январь. - 45 б.
 - 18.Алимбеков, А. Кыргыз этнопедагогикасы [Текст] А. Алимбеков. - Б.: 1996. – 69-б.
 - 19.Алимбеков, А. Кыргызстандын билим берүү системасын илимий-педагогикалык жактан камсыздоодо И.Бекбоевдин орду [Текст] / А. Алимбеков, А.Р. Кыдыралиева // ЖАМУ нун Жарчысы. -2019. - №2 (41). - 29-32-бб.
 - 20.Алимбеков, А. Таалим - тарбия терминдерин тартипке келтирүүнүн орчундуу проблемалары [Текст] / А. Алимбеков // Эл Агартуу. – 2011. - №3-4. - 66-72-бб.
 - 21.Алмазбек кызы А. Кыргыз педагогикасынын ыйык журту [Текст] / А. Алмазбек кызы // Эркин тоо. – 2001. - 1-август.
 - 22.Аманалиев, Ж.А. Пути развития и перестройки школьного образования в Киргизии [Текст] / Ж. А. Аманалиев. – Фрунзе: Мектеп, 1990. - 232 с.

23. Амонашвили, Ш.А. Основы гуманной педагогики [Текст] / Ш.А. Амонашвили. – Амрита Русь, -2017.
24. Анаркулов, Х.Ф. Кыргыз эл оюндары [Текст] / Х.Ф. Анаркулов. – Фрунзе: Кыргызстан, 2001.– 197 б.
25. Анаркулов, Х.Ф. Кыргызские народные подвижные игры, физические упражнения и современность [Текст]: учебное пособие / Х.Ф. Анаркулов – Бишкек, 2003. – 237 с. (25 бет)
26. Антология педагогической мысли Кыргызской ССР [Текст]. - М., Педагогика. – 1988.
27. Апышев, Б. Педагогика: Окуу китеби [Текст] / Б. Апышев, Д. Бабаев, Т. Жоробеков. – Бишкек, 2002. - 6-б
28. Арет, А. Я. Очерки по теории самовоспитания [Текст] / А.Я. Арет. – Фрунзе: Киргизский государственный университет, 1961. – 128 с.
29. Асанова, А. А. Возрождение интеллектуальной игры киргизов «Тогуз коргол» [Текст] / А.А. Асанова // Вестник Бишкекского Гуманитарного Университета. – 2018. - №3. -55-57-бб.
30. Асипова, Н.А. Билим философиясы жана тарыхы [Текст] / Н.А. Асипова. – Бишкек, 2010. – 240 б.
31. Асипова, Н.А. Иши жана илими төп келген улуу педагог: И.Б. Бекбоев жөнүндө [Текст] // КББАнын кабарлары. – 2020. - №1(50). - 18-21- б.б.
32. Аскарлов, Т. Таланттуу педагог жана илимпоздун нускалуу сабактарынан / Т. Аскарлов // Кут билим. – 2001. - 18-май.
33. Аттокурова, А. Заманбап педагогду даярдоо: академик И.Бекбоевдин жана профессор М.Назаровдун математика мугалиминин кесиптик сапаттары жөнүндө көз караштарынын системасын анализдөөнүн жыйынтыгы [Текст] / А. Аттокурова // ЖАМУ нун Жарчысы. - 2019 . - №2. - 33-38-бб.
34. Бабанский, Ю. К. Оптимизация процесса обучения. Общедидактич. Аспект [Текст] / Ю. К. Бабанский. - М., 1977. -93 с.

35. Байгазиев, С. Жаны окуу китебинин жаратуудагы кыргыз-казак кызматташтыгы [Текст] / С. Байгазиев // Кут билим. – 2006. - 06-октябрь
36. Байгазиев, С. Улуттук педагогиканын улуу устаты – Исак Бекбоев (педагогикалык портрет) [Текст] / С. Байгазиев. - Бишкек, 2010. -39 б.
37. Байгазиев, С. Эл мугалими [Текст] / С. Байгазиев, С. Рысбаева // Кут билим. – 2005. - 30 - сентябрь.
38. Байтикова, Т. Педагогика илиминин өнүгүшүнө кыргыз окумуштууларынын салымы [Текст] / Т. Байтикова, Ж. Батырканова // КББАнын кабарлары. - 2013. - №1. - 56-59-бб.
39. Балтабаев, М. Р. Кыргыз ССРинде жалпы орто билим берүүнүн өнүгүүсү [Текст] / М.Р. Балтабаев. – Фрунзе, 1978. – 167 б.
40. Балтабаев, М.Р. Кыргызстандагы элге билим берүү иши 60 жылда [Текст] / М. Р. Балтабаев. – Фрунзе, 1983. - 123 б.
41. Безрогов, В.Г. История педагогики в современную эпоху [Текст] // Педагогика / В.Г. Безрогов, В.К. Пичугина. - 2016. - № 8. - С.104-113.
42. Бекбоев, И. Б. Антипсития-апликация [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. - 1981. - №8. - 61-63 бб.
43. Бекбоев, И. Б. Мектеп директоруна коюлуучу азыркы талапты талкуулоонун жыйынтыгы [Текст] / И. Б. Бекбоев // Мугалимдер газетасы. – 1978. - 29-декабрь.
44. Бекбоев, И. Б. Мугалимдердин авторитети [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. – 1981. - №12. – 54-57 бб.
45. Бекбоев, И. Б. Программаланган окутуу [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. - 1976. - №8. - 62-63 бб.
46. Бекбоев, И. Б. Тарбиялоо процессин башкарууда адистикти жогорулатуу факультетинин угуучулары – мектеп жетекчилери менен практикалык иш жүргүзүү [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. – 1983. - №12. – 48-51 бб.
47. Бекбоев, И. Б. Азыркы сабакка коюлуучу талаптар [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. - 1975. - № 5.

48. Бекбоев, И. Б. Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы [Текст] / И. Б. Бекбоев, А. Алимбеков. – Б.: Бийиктик, 2011. – 192 б.
49. Бекбоев, И. Б. Билим, анын түрлөрү жана функциялары [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. - 1978. - №2.
50. Бекбоев, И. Б. Внеклассные работы по математике (на киргизском языке) [Текст] / И. Б. Бекбоев, А. И. Тимофеев. - Фрунзе: Мектеп, 1967. – 160 с.
51. Бекбоев, И. Б. Вопросы углубления математических знаний учащихся (на кыргызском языке) [Текст] / И. Б. Бекбоев. – Фрунзе: Мектеп, 1974.– 119 с.
52. Бекбоев, И. Б. Директора школ учатся [Текст] / И. Б. Бекбоев // Народное образование. - 1978. - № 5.
53. Бекбоев, И. Б. Директорлордун адистигин жогорулатуу [Текст] / И. Б. Бекбоев // Мугалимдер газетасы. – 1976. - 21-июль.
54. Бекбоев, И. Б. Дифференцирленген окутуу [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. - 1977. - № 6.
55. Бекбоев, И. Б. Жаштарга таалим-тарбия берүүнүн этнопедагогикалык негиздери [Текст] / И. Б. Бекбоев // Кыргыз билим берүү академиясынын кабарлары. – 2010. - №3.
56. Бекбоев, И. Б. Задачи с практическим содержанием как средство раскрытия содержательно-прикладного значения математики в восьмилетней школе [Текст] / И. Б. Бекбоев. - Фрунзе: Мектеп, 1967. – 128 с.
57. Бекбоев, И. Б. Инсанга багытталган окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И. Б. Бекбоев. - Бишкек: Педагогика, 2003. – 304 б.
58. Бекбоев, И. Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И.Б. Бекбоев. - Бишкек: Бийиктик, 2011. – 384 б.
59. Бекбоев, И. Б. К вопросу изучения элементов математического анализа в средней школе (на киргизском языке) // К вопросу преподавания физики

- и математики [Текст]/И.Б. Бекбоев. – Фрунзе: Киргизучпедгиз, 1962.–90 с.
60. Бекбоев, И. Б. К вопросу осуществлению связи обучения математике с жизнью [Текст] / И. Б. Бекбоев. – Фрунзе: Мектеп, 1964. –108 с.
61. Бекбоев, И. Б. К изучению иррационального числа в средней школе (на киргизском языке) Вопросы преподавания математики в школе [Текст] / И.Б. Бекбоев. – Фрунзе: Киргизучпедгиз, 1959. – 64 с.
62. Бекбоев, И. Б. Материнское образное слово – золотая колыбель (о роли родного языка в национально- культурном развитии кыргызского народа) [Текст] / И. Б. Бекбоев // Русский язык и литература в школах Кыргызстана. - 1991. - № 4. - С. 26-31.
63. Бекбоев, И. Б. Мугалимдерге жардам [Текст] / Бекбоев И. Б. - 1955. - №4.-49 б.
64. Бекбоев, И. Б. О некоторых трудностях решения задач по геометрии с применением тригонометрии [Текст] / И.Б. Бекбоев // Муг. жардам. - 1955. - №4. – 10 б.
65. Бекбоев, И. Б. О рациональном решении иррациональных уравнений [Текст] / И. Б. Бекбоев. Муг. жардам. –1958. - №1. – 10 б.
66. Бекбоев, И. Б. О состоянии и мерах улучшения качества преподавания физики и математики в свете задач укрепления связи школы с жизнью (на киргизском языке) [Текст] / И.Б. Бекбоев. – Фрунзе: Киргизучпедгиз, 1961. – 24 с.
67. Бекбоев, И. Б. О требованиях, предъявляемых к контрольным работам [Текст] / И.Б. Бекбоев // Муг. жардам. – 1956. - №3. – 8 с.
68. Бекбоев, И. Б. Окутуу процессинде окуучулардын ойлоосун өнүктүрүү [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. - 1987. - № 4.
69. Бекбоев, И. Б. Окутууну активдештирүүнүн актуалдуулугу [Текст] / И. Б. Бекбоев // Мугалимдер газетасы. - 1971. - 21-апрель.

70. Бекбоев, И. Б. Окутууну дифференцирлөөнүн мазмуну, түрлөрү жана мүмкүн болгон формалары [Текст] / И. Б. Бекбоев / Мугалимдер газетасы. - 1977. - 25-март.
71. Бекбоев, И. Б. Окутуунун методдору [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. - 1977. - №9.
72. Бекбоев, И. Б. Окуучу, мектеп, мугалим улуттук педагогика илиминин контекстинде. Илимий макалалардын жыйнагы: 2 китеп [Текст] / И. Б. Бекбоев. –Б.: 2015.- 79-80-б.
73. Бекбоев, И. Б. Окуучуларды сабакка жетише албай калууларын алдын-ала эскертүүнүн жана жоюунун педагогикалык чаралары [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. – 1980. - №16. – 34-41 б.б.
74. Бекбоев, И. Б. Оригиналдуу окуу китептерин түзүү, өркөндөтүү принциптери жана милдеттери [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. – 1985. - №10. - 30-34 бб.
75. Бекбоев, И. Б. Оригиналдуу окуу китептерин түзүү, өркөндөтүү принциптери менен милдеттери [текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. – 1985. - 31-б.
76. Бекбоев, И. Б. Өндүрүштүк мазмундагы арифметикалык маселелер [Текст] / И. Б. Бекбоев– Фрунзе: Киргизпедгиз, 1959. – 84 с.
77. Бекбоев, И. Б. Памятка автору школьного учебника [Текст] / И. Б. Бекбоев. - Бишкек.: КАО, 2004. -16 с.
78. Бекбоев, И. Б. Педагогикалык процесс: эски көнүмүштөр жана жаңычыл көз караштар [Текст] / И. Б. Бекбоев. –Б., 2005. -160 б.
79. Бекбоев, И. Б. Педагогикалык процесс: эски көнүмүштөр жана жаңычыл көз караштар [Текст] / И. Б. Бекбоев. – Бишкек, 2005. - 81 б.
80. Бекбоев, И. Б. Практикалык мазмундагы арифметикалык, алгебралык, геометриялык маселелер [Текст] / И. Б. Бекбоев. – Фрунзе: Мектеп, 1964.

81. Бекбоев, И. Б. Практикалык мазмундагы маселелер сегиз жылдык мектептин математикасынын прикладдык мазмунун ачуунун каражаты катарында [Текст] / И. Б. Бекбоев. - Фрунзе: Мектеп, 1967.
82. Бекбоев, И. Б. Практикалык мазмундагы маселелердин тарбиялык мааниси [Текст] / И. Б. Бекбоев // Мугалимдер газетасы. – 1965, 9-октябрь.
83. Бекбоев, И. Б. Применение принципов программированного обучения на уроках математики (на кыргызском языке) [Текст] / И. Б. Бекбоев. – Фрунзе: Мектеп, 1970. – 96 с.
84. Бекбоев, И. Б. Проблемалык окутуу [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. - 1977. - № 8.
85. Бекбоев, И. Б. Проблемное обучение [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. - 1977. - № 9.
86. Бекбоев, И. Б. Рациональные приемы изучения геометрии в старших классах (на кыргызском языке) [Текст] / И. Б. Бекбоев. – Фрунзе: Мектеп, 1970. – 156 с.
87. Бекбоев, И. Б. Республикада окутуу методикасынын өсүп-өнүгүшү (математиканы окутуу жана окуу куралдары жөнүндө) [Текст] / И. Б. Бекбоев // Эл агартуу. - 1984. - №10. - 51-52 бб.
88. Бекбоев, И. Б. Сабактын оптималдуу вариантын даярдап өткөрүүнүн методикасы [Текст] / И. Б. Бекбоев. -Фрунзе: Мектеп, 1988. -93 б.
89. Бекбоев, И. Б. Теоретико-методологические основы трудового воспитания учащихся [Текст] / И. Б. Бекбоев. – Бишкек: Мектеп, 1992.
90. Бекбоев, И. Б. Учебник юного Кырг. в XXI веке [Текст] / И. Бекбоев // Русский язык и литература в школах Кыргызстана.- 2000. - № 1-2. - С. 1-11
91. Бекбоев, И. Б. Эл мугалими И. Бекбоев менен интервью. Мектеп-Школа: науч.-практ. журн. по проблемам образования [Текст] / И. Б. Бекбоев. – Бишкек, 2009. - № 3. - С. 7-11.

92. Бекбоев, И. Б. Этнокультурная ориентированность в методике преподавания математики [Текст] / И. Б. Бекбоев // Школа 1992 года: обучение и воспитание через педагогику без границ. (Материалы международной конференции). - Италия, 1991. - С. - 213-220.
93. Белкин, А. С. Идеология, методология, научный аппарат историко-педагогического исследования [Текст] / А.С. Белкин, Е.В. Ткаченко // Образование и наука. - 2006. - № 1 (37). - С. 21–29.
94. Беспалько, В. П. Теория учебника: Дидактический аспект [Текст] / В. П. Беспалько. - М., 1988. - 160 с.
95. Биймурсаева, Б. М. Кыргыз улуттук педагогикасындагы чыйыр жол [Текст] / Б. М. Биймурсаева // ЖАМУ нун Жарчысы. - 2019. - №2. -72-76 бб.
96. Богуславский, М. В. Научно-педагогические парадигмы: история и современность [Текст] / М. В. Богуславский, Г. Б. Корнетов // Современные проблемы истории образования и педагогической науки. – 1994. – С. 113-137.
97. Богуславский, М. В. Перспективы развития историко – педагогического знания [Текст] / М. В. Богуславский, К. Ю. Милованов // Отечественная и зарубежная педагогика. - 2016. - №3.
98. Волков, Г. Н. Этнопедагогика [Текст] / Г. Н. Волков. - Чебоксары, 1974. -686 с.
99. Волков, Г. Н. Этнопедагогика [Текст]: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. / Г. Н. Волков. - М.: Издательский центр «Академия», 1999. - 168 с.
100. Воробьев, Г. В. Так проводят уроки липецкие учителя [Текст] / Г. В. Воробьев // Народное образование. - 1962. - №2. - С. 1–16.
101. Гальперин, П. Я. К учению об интериоризации [Текст] / П.Я. Гальперин // Вопросы психологии. - 1966. - № 6. - 14 с.

102. Данилов, М. А. Дидактика [Текст] / М.А. Данилов, Б. П. Есипов, М. Н. Скаткин, Э. И. Моносзон, С. М. Шабалов // Ин-т теории и истории педагогики. - М.: Изд-во Акад.пед. наук, 1957. - 517 с.
103. Днепров, Э. Д. Советская историография дореволюционной отечественной школы и педагогики. 1918–1977. Проблемы, тенденции, перспективы [Текст]: / Э. Д. Днепров.– М., 1981. – 90 с.
104. Елисеева, Е. В. Развитие теории урока в советской дидактике периода середины 70-х-80-е гг. XX века [Текст]: автореферат дис. ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Е. В. Елисеева. - Хабаровск, 2006. - 21 с.
105. Жигитов, С. Бет ачар [Текст] / С. Жигитов // Китепте: Таалим-тарбия терминдеринин чечмелеме сөздүгү. Кыргызча-түркчө-орусча-англисче (Комлексиз М., Алимбеков А., Челикбай А.). – Бишкек, 2002. - 526 с.
106. Закон об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР [Текст] // Вестн. высш. шк. – 1959. – № 1. – С. 6–13
107. Золотарева, С. А. Развитие теории урока в советской дидактике : Периода середины 50-х-середины 60-х годов [Текст]: автореферат дис. ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / С. А. Золотарева. - Хабаровск, 1998. - 24 с.
108. Зувев, Д. Д. Школьный учебник: монография [Текст] / Д. Д. Зувев. - М. : Педагогика, 1983. - 240 с.
109. Игнатьева, А. П. Этнические традиции в творческом наследии академика Г. Н. Волкова [Текст] / А. П. Игнатьева, В. А. Федотов // Вестник ЧГУ. -2012. - №4.
110. Из истории развития педагогической науки в Кыргызстане: К 50 летию Кыргызского института образования: 1951-2001 [Текст]. - Вып. 2 / Под общей ред. И. Б. Бекбоева. - Бишкек: Педагогика, 2003. - 198 с.

111. Из истории развития педагогической науки в Кыргызстане: К 50 летию Кыргызского института образования: 1951-2001 [Текст]. - Вып. 1 / Под общей ред. И. Б. Бекбоева. - Бишкек: Педагогика, 2003. - 204 с.
112. Имаева, Н. Идеи воспитания в творческом наследии Токтогула [Текст] / Имаева Н. - Фрунзе: Мектеп, 1971. - 126 с.
113. Иптаров, С. И. Образ школьного образования [Текст] / С.И. Иптаров. -КББАнын кабарлары. – 2014. - №2 (30).
114. Исаков, Б. Окутуп тарбиялоо [Текст] / Б. Исаков. – Ф., 1980. - 96-97-б.б.
115. Ишкеев, Н. Н. Кыргыз адабиятын мекетпелтерде окутуунун тарыхы [Текст] / Н.Н.Ишкеев. – Бишкек, 1994. – 362-б.
116. Калдыбаева, А. Т. Эл акындарынын этнопедагогикалык идеяларын жаштарды тарбиялоодо колдонуунун илимий – методикалык негиздери [Текст]: пед. илим. д-ру ... дис. авторефераты: 13.00.01 / А.Т. Калдыбаева. – Бишкек, 2007. – 40 б.
117. Калмамбетова, Н. Жаңы агым [Текст] / Н. Калмамбетова // Кыргыз гезиттер айылы. - 2013. - 6-сентябрь.
118. Кемерова, В. Е. Философский словарь [Текст] / В. Е. Кемерова. - М.: Панпринт, 1998. – С. 487
119. Кириллова, Д. Н. Процесс развивающего обучения как целостная система [Текст] / Д.Н. Кириллова. - 1996. - С 135.
120. Коменский, Я. А. Избранные педагогические сочинения [Текст] / Я. А. Коменский. - М.: Учпедгиз, 1939. - 138 с.
121. Конаржевский, Ю. А. Анализ урока [Текст] / Ю. А. Конаржевский. – Москва, 1999. - 336 с.
122. Корнетов, Г. Б. Эвристический подход к изучению историко-педагогических феноменов Средневековья и Нового времени: Монография [Текст] / Г. Б. Корнетов. – М.: ФГНУ ИТИП РАО, Издательский Центр ИЭТ, 2012. - 388 с.

123. Коровкин, Ф. П. Проблемы школьного учебника [Текст]: Сборник / Ф. П. Коровкин. - Москва : Просвещение, 1974. - 21 с.
124. Куликова, С. В. Теоретико-методологические основы историко-педагогических исследований [Текст] / С. В. Куликова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2009. - № 4. - С. 148-150.
125. Кутанова, Р. А. Жыйырманчы кылымдын башындагы интеллегенциясынын мурастарындагы улуттук баалуулуктар аркылуу окуучуларды Ата Мекенди сүйүүгө тарбиялоо [Текст]: педагогика илим. канд. ... дис. автореф.: 13.00. 02 / Р. А. Кутанова. – Бишкек, 2010. –20 б.
126. Кыргыз педагогикасы. Энциклопедиялык окуу куралы. – Бишкек, 2004. - 22 б.
127. Кыргыз педагогикасынын корифейи, улуттук билим берүү тармагынын патриархы (Исак Бекбоев 85 жашта) // Кут билим. – 2015. - 25-сентябрь
128. Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим берүүнүн мазмунун жаңылоонун концепциялары [Текст]: Концепциялардын жыйнагы. Химия. – Бишкек, 1995. – 137-150 бб.
129. Латышина, Д. И. История педагогики и образования: учебник для академического бакалавриата [Текст]: /Д. И. Латышина. — М. : Издательство Юрайт,. — Серия : Бакалавр. Академический курс, 2016. — 314 с
130. Леднев, В. С. Требования к диссертациям по педагогическим наукам: научно-методические рекомендации [Текст]: / В. С. Леднев. - 3-е изд. - М.: Эгвес, 2006. - 88 с.
131. Лукацкий, М.А. Описательная, объяснительная и предсказательная функции современной педагогической науки: монография [Текст] / М. А. Лукацкий. - М. : ФГНУ ИТИП РАО ; ИЭТ, 2014. - изд. 2-е испр. и доп. – 300 с.

132. Мадаминов, Г. Эл баатыры наамына татыктуу инсан [Текст] // Улуу устат кыргыз эл мугалими И.Бекбоев. –Б. 2015. - 316-319 б.б.
133. Мамбетакунов, Э. Заслуженное признание [Текст] / Э. Мамбетакунов, Д. Байсалов // Учитель Киргизстана. - 1990. - 19 января
134. Мамбетакунов, Э. М. Калкка кадырман адам [Текст] / Э. М. Мамбетакунов, Ж. Байсалов // Мугалимдер газетасы. - 1990. - 10-январь.
135. Мамбетакунов, Э. Педагогикалык изилдөөнүн методологиясы жана технологиясы [Текст] / Э. Мамбетакунов. - Бишкек, 2015. - 128 б.
136. Мамбетакунов, Э. С.Нааматовдун таржымалындагы урунттуу фактылар [Текст] / Э. Мамбетакунов, Ы. Кадыров // Вестник Нарынского Государственного университета им. С. Нааматова. - 2015. - №3. - 33-35 бб.
137. Мамытов, А. К вопросу об упорядочении практики стандартизации образования [Текст] А. Мамытов // Известия КАО. - 2016. - № 3 (31). - С. 3-7.
138. Мамытов, А. Нагыз улуттук педагог [Текст] / А. Мамытов // Улуу устат кыргыз эл мугалими И.Бекбоев. –Б., 2015 - 326-329 бб.
139. Меретукова, А. Р. Инновационные идеи в дидактических трудах И.Я. Лернера [Текст]: автореф. дис. на соиск. учен. степ. к.п.н. / А. Р. Меретукова. – 2003.
140. Методология педагогики : понятийный аспект : монографический сборник научных трудов / отв. ред. Е. В. Ткаченко, М. А. Галагузова. – М. : ИЭТ, 2014. – Вып. 1. – 210 с.
141. Мугалимдер Газетасы [Текст]. - 1965. - 3-август. 4-6 б.
142. Мугалимдердин педагогикалык устаттыгын жогорулатуу [Текст] // Кн.: Национальная программа «Билим»: Состояние и перспектива образования в Кыргызской республике (материалы республиканского совещания работников образования). - Бишкек: «Технология», 1996. - С. 38-43.
143. Муратов, А. Агай [Текст] / А. Муратов // Заман. - 2000. - 14-январь.

144. Муратов, А. Өмүрү үйрөнө турган үлгү [Текст] / А. Муратов // Заман гезити. – 2005. - 14-январь
145. Муратов, А. Атпай кыргыздын Агайы кетти... [Текст] / А. Муратов // [электронный ресурс]: <https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-isak-bekboev-memory-2020/30560530.html>
146. Муратов, А. Балдарга багышталган элдик салттар жана тойлор [Текст] / А. Муратов. - Б.: Айат, 2015. - 52 б.
147. Онищук, В.А. Психолого-дидактические требования к заданиям и упражнениям в учебнике [Текст] // Проблемы школьного учебника. -М.: Просвещение. -1975. - вып.3. - с.130-137.
148. Ормонов, Т. Кыргыз элинин педагогикалык пансофиясы [Текст] / Т.Ормонов // Советская Педагогика. - 1978. - № 1.
149. Ормонов, Т. Үй-бүлөнүн даанышман осуяттары [Текст] /Т.Ормонов // Семья и школа. – 1978. - № 11.
150. Осмонкулов, А. Улуттук педагогиканын күзгүсү [Текст] / А. Осмонкулов, А. Муратов // Кутбилим. – 2005. - 17-июнь.
151. Панкова, Т. В. Формирование информационно-коммуникационной компетентности у студентов педагогического вуза [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Т. В. Панкова. – Рязань, 2009. – 24 с.
152. Постановление Совета Министров СССР от 30 мая 1961 г. №487 «Об улучшении производственного обучения учащихся средних школ» [Электронный ресурс]//Консультант Плюс. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=37976#021275357648012> (дата обращения: 15.05.2019)
153. Проблемы развития системы переподготовки и повышения квалификации педкадров Кыргызской Республики в современных условиях [Текст] // Тезисы докладов науч.-прак. Конференции «Новые технологии обучения в системе повышения квалификации педкадров». - Бишкек, 1996. -С. 3-4.

154. Просветова, Т. С. Методология и методы научно-педагогических исследований [Текст]: учебное пособие / Т. С. Просветова. – Воронеж: Научная книга, 2018. – 208 с.
155. Равкин, З. И. Историческое и логическое в педагогическом исследовании [Текст] / З. И. Равкин // Методология педагогических исследований. - М., 1980.
156. Рахимова, М. Р. Становление дошкольного возраста в Киргизии и перспективы его дальнейшего развития [Текст]. - Фрунзе : Мектеп, 1974.
157. Ростанец, Г. Эти сборники нужны Критика и библиография/ Г. Ростанец, С. Саранди, Цеслюк // Мугалимдер газетасы. - 1964. - 5-декабрь.
158. Рузавин, Г. И. Методология научного исследования [Текст]: / Г.И. Рузавин. - М.: ЮНИТИ, 1999. - 318 с.
159. Рысбаев, С. Кыргыз педагогика илиминдеги “И. Бекбоев” бийиктеги [Текст] / С. Рысбаев // И.Б. Бекбоев Мугалимдердин мугалими. – 2008.
160. Рысбаев, С. Кыргыз эл мугалими - Исак Бекбоев. Библиография. [Текст] / Түз. С.Рысбаев. –Б.:2020.-80 б.
161. Рысбаев, С. И. Б. Бекбоев – мугалимдердин мугалими, окумуштуу – методисттер, аспиранттар жана мугалимдер үчүн [Текст] / С. Рысбаев, А. Абдиев. – Б: “Гүлчынар”, 2008. – 160 б.
162. Рысбаев, С. Улуттук мазмундагы эне тили окуу китептерин түзүүнүн проблемалары [Текст] / С. Рысбаев. – Бишкек, 2007. – 37 б.
163. Рысбаев, С. Улуу устат, Кыргыз эл мугалими И.Б. Бекбоев. Очерктер, педагогикалык портреттер, ой пикирлер [Текст] Түзг. С.Рысбаев, А. Абдиев, К. Жунушалиева. 1-бас. Б.: «JAK PRINT». - 2015. – 398 б.
164. Рысбаев, С. Чаалыкпас илимпоз педагог [Текст] / С. Рысбаев // Кырчын. – 1997.

165. Рысбаев, С. Чыгаан илимпоз, “Рухий ата”, Залкар инсан жана мугалимдердин мугалими [Текст] / С. Рысбаев // Кут билим. - 2005. - 21-январь.
166. Сартбаев, К. К. Кыргыз тилин окутуунун методикасы [Текст] / К. К. Сартбаев. 6-басылышы. – Фрунзе: Мектеп, 1978. – 308 б.
167. Сартбаев, К. К. Окууга жана жазууга үйрөтүүнүн жолдору [Текст] / К. К. Сартбаев // «МЖ». – 1958. - №8
168. Сепир, Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ. [Текст] / Сепир Э. Общ. ред. и вст. Ст. А. Е. Кибрика. – М., 1993. - 656 б.
169. Сериков, В. В. Личностно-ориентированное образование: феномен, концепция, технологии [Текст] / В. В. Сериков В.В. Монография. – Волгоград: Перемена, 2000. – С.16-17
170. Сияев, Т. М. Улуу инсан, залкар окумуштуу Бекбоев Исак Бекбоевич [Текст] / Т. М. Сияев, Б. М. Биймурсаева // ЖАМУ нун Жарчысы. - 2019. - №2. - 25-27-бб.
171. Скаткин, М. Н. Совершенствование процесса обучения [Текст] / М.Н. Скаткин. - М.: Педагогика, 1971. - 208 с.
172. Сухомлинский, В. А. Избранные педагогические сочинения [Текст] / Сост. О.С. Богданова, В.З. Смаль, А.И. Сухомлинская. - М.: Педагогика, 1981.
173. Сыдыкбаева, Б. Ш. Касым Тыныстановдун кыргыз тили окуу китептеринин дидактикалык негиздери [Текст]: педагогика илим. канд. ... дис. автореф.: 13.00. 02 / Б. Ш. Сыдыкбаева. – Бишкек, 2007. – 24 с.
174. Ташпынар, М. Окутуунун жалпы методдору [Текст] / М. Ташпынар, А. Алимбеков. – Бишкек: КТМУ, 2004. - 236 б.
175. Токтомаматов, А. Башталгыч билим берүүнүн мазмунун модернизациялоо жана предметтик стандарттар [Текст] / А. Токтомаматов // КББАнын кабарлары. - 2016. - №3(39). – 36-б.

176. Толстой, Л. Н. Избранные педагогические труды [Текст] / Л.Н. Толстой. – М.: 1958. – 113 с.
177. Торогельдиева, К. М. Жаңы муундагы математика окуу китептерин түзүү маселелери боюнча кыргыз республикасынын эл мугалими, профессор И.Б.Бекбоевдин илимий изилдөөлөрүнүн айрым аспектилерин . [Текст] / К. М. Торогельдиева // КББАнын кабарлары. – 2020. - №1.50. – 165-168 б.б.
178. Турдубаев, Ж. Байыркылар баалаган илимдин баркына жетели [Текст] / Ж. Турдубаев // Кутбилим. - 2005. - 21- январь.
179. Турдубаев, Ж. Байыркылар баалаган илимдин баркына жетели [Текст] / Ж. Турдубаев // Кутбилим. - 2005. - 21-январь.
180. Философский словарь [Текст] / под ред. В. Е. Кемерова. – М.: Панпринт, 1998. – С. 487
181. Хабиб, Р. «Искры творчества» [Текст] / Р. Хабиб // Советтик Кыргызстан. – 1966, 7-октябрь.
182. Харламов, И.Ф. Педагогика: Учеб. -6-е изд. [Текст] / И. Ф. Харламов. - Мн.: Университетское, 2000. - 235 с.
183. Чыманов, Ж. А. Кыргыз тилин окутуунун теориясы жана практикасы [Текст] / Ж. Чыманов. – Бишкек: Турар, 2009. - 488 б.
184. Шамшиев, Б. 1937: Сатыбалды Нааматов: адабиятчы, агартуучунун армандуу тагдыры [Текст]. [Электронный ресурс]: https://www.azattyk.org/a/stalinism_satybaldy_naamatov_1930_s_repressed_kyrgyz_scholar/28784146.html
185. Шаршекеев, Ө. Терек дарыя тынч агат [Текст] / Ө. Шаршекеев, М. Койчуманов // Кыргыз Туусу. - 1997. -19-май
186. Электронный ресурс [Текст]: [https://ky.wikipedia.org/wiki/Мамытов Абакир](https://ky.wikipedia.org/wiki/Мамытов_Абакир)
187. Электронный ресурс [Текст]: [https://ky.wikipedia.org/wiki/Иманалиев Киреше](https://ky.wikipedia.org/wiki/Иманалиев_Киреше)

188. Якиманская, И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе [Текст] / И.С. Якиманская. – Издание 2-е. – Москва : Сентябрь, 2000. – 112 с.
189. Яковлев, Н. М. Методика и техники школьных уроков [Текст] / Н.М. Яковлев, А.М. Сохор. – М: 1985. – 28-30 с.

Тиркеме

Жарыяланган эмгектери

И.Бекбоев бардыгы 450 басма табакка жакын көлөмдөгү 200дөн ашык илимий жана илимий-методикалык эмгектердин автору, алардын ичинде 12 монография, 44 окуу китептери, 34 окуу-методикалык колдонмолор бар.

I. Монографиялар

1. К вопросу осуществлению связи обучения математике с жизнью. – Фрунзе: Мектеп, 1964. – 6, 72 п.л.
2. Задачи с практическим содержанием как средство раскрытия содержательно-прикладного значения математики в восьмилетней школе.-Фрунзе: Мектеп, 1967. – 7, 99 п.л.
3. Применение принципов программированного обучения на уроках математики (на кыргызском языке).-Фрунзе: Мектеп, 1970.-6 п.л.
4. Рациональные приемы изучения геометрии в старших классах (на киргизском языке). - Фрунзе: Мектеп, 1970. – 9, 75 п.л.
5. Вопросы углубления математических знаний учащихся (на киргизском языке). -Фрунзе: Мектеп, 1974.- 7, 43 п.л.
6. Методика подготовки и проведения оптимального варианта урока (на киргизском языке). - Фрунзе: Мектеп, 1988. – 12 п.л. – Соавт. – А.Т. Тимофеев.
7. Научные основы профессионального формирования личности. - Фрунзе: Мектеп, 1989. – 6,5 п.л. – Соавт. – А.П. Сейтешев, Ж.З. Зарнаев.
8. Теоретико-методологические основы трудового воспитания учащихся. – Бишкек: Мектеп, 1992. – 6,0 п.л.- Соавт. – А.П. Сейтешев
9. Ориентация на личность. – Бишкек: Педагогика, 2000.- 13 п.л.
10. Теоретические и практические вопросы технологии личностно=ориентированного обучения (на кыргызском языке).- Бишкек: Педагогика, 2003.- 19 п.л.
11. Теоретические и практические вопросы технологии личностно=ориентированного обучения (на кыргызском языке), (дополненное 2-ое издание).- Бишкек: Бийиктик, 2004.- 24 п.л.

12. Педагогический процесс: старые привычки и новые взгляды (на кыргызском языке). – Бишкек, 2005.- 10 п.л.

II. Окуу китептери жана куралдары

13. Математика – 1. Пробный учебник для I класса кыргызской начальной школы (из двух частей). Рекомендован Министерством народного образования Кыргызской ССР.- Фрунзе: Мектеп, 1990.- 10,3 п.л. – Соавт. – Н.Ибраева и др.

14. Математика – 1. Учебник для I класса кыргызской начальной школы. Рекомендован Министерством народного образования Кыргызской Республики. - Бишкек: Мектеп, 1993.- 10,3 п.л. --Соавт. Н.Ибраева и др. В 1996 году осуществлено 5-е, издание.

15. Математика – 2. Пробный учебник для II класса кыргызской начальной школы. Рекомендован Министерством народного образования Кыргызской Республики. – Фрунзе: Мектеп, 1991. – 10,5 п.л. – Соавт. – Н.Ибраева и др.

16. Математика – 2. Учебник для II класса кыргызской начальной школы. Рекомендован Министерством народного образования Кыргызской Республики. – Бишкек: Мектеп, 1992.- 10,5 п.л. – Соавт. Н.Ибраева и др. В 1999 году осуществлено 4-е издание. Финландия, фирма «SCANRUS»

17. Математика – 3. Пробный учебник для III класса кыргызской начальной школы. Рекомендован Министерством народного образования Кыргызской Республики. – Бишкек: Мектеп, 1992. – 15,2 п.л.- Соавт. – Н.Ибраева, О. Худайбердиев.

18. Математика – 3. Учебник для III класса кыргызской начальной школы. Рекомендован Министерством народного образования Кыргызской Республики. – Бишкек: Мектеп, 1996. – 15,2 п.л. – Соавт. – Н.Ибраева, о. Худайбердиев. В 1999 году осуществлено 2-е издание.

19. Математика – 4. Пробный учебник для IV класса кыргызской начальной школы. Рекомендован Министерством народного образования Кыргызской Республики. – Бишкек: Мектеп, 1993. – 9,3 п.л. – Соавт.- Н. Ибраева.

20. Математика – 4. Учебник для IV класса кыргызской начальной школы.

- Рекомендован Министерством образования и науки Кыргызской Республики. – Бишкек: Мектеп, 1996. – 9,3 п.л. – Соавт. – Н.Ибраева. В 1999 году осуществлено 2-е издание.
21. Математика – 5. Пробный учебник для V класса кыргызской школы. Рекомендован МОНиК КР. – Бишкек: Кыргызстан, 1997. – 16,4 п.л. – Соавт. – А. Абдиев, А. Айылчиев, Н. Ибраева, А. Касымов.
22. Математика – 5. Учебник для V класса. Утвержден МОНиК КР. – Финляндия, фирма «SCANRUS», 1999. – 16,4 п.л. – Соавт. – А. Абдиев, А. Айылчиев, Н.Ибраева, А.Касымов.
23. Математика – 6. Учебник для VI класса. Утвержден МОНиК КР.-Бишкек: Шам, 1999. – 12,5 п.л. – Соавт. – А.Абдиев, А.Айылчиев, Д.Андашев.
24. Геометрия. Учебник для VII – IX классов. Утвержден МОНиК КР. – Бишкек: Педагогика, 2000. – 16 п.л. – Соавт. - А. Айылчиев, А. Борубаев.
25. Геометрия. Учебник для X – XI классов. Утвержден МОНиК КР. – Бишкек: Педагогика, 2000. – 14 п.л. – Соавт. – А. Айылчиев, А. Борубаев.
26. Элементарная геометрия. Уч. пособие для студентов ВУЗов (на кырг. языке). – Бишкек: Педагогика, 2003. – 21 п.л. – Соавт. – А. Борубаев, А. Айылчиев.
27. Общий курс высшей математики для не физико-математических специальностей. [Учебное пособие для студентов вузов (на кыргызском языке)]. – Фрунзе: Мектеп, 1984. – 15 п.л.
28. Общий курс высшей математики для не физико-математических специальностей (учебное пособие для студентов вузов на кыргызском языке). 2-ое переработанное издание. Утверждено МОНиК КР. – Бишкек: Педагогика, 2000. – 14 п.л.
29. Математика – 1. Учебник для I класса кыргызской школы. Переработанное 2-ое издание. – Бишкек: Бийиктик. – 2003- переработанный новый вариант – 8 п.л. – Соавт.- Н. Ибраева.
30. Математика – 1. Учебник для I класса русской школы. – Бишкек: Изд. Центр МОК, 2003. – 8 п.л. – Соавт. – Н. Ибраева.

31. Математика – 2. Учебник для II класса русской школы. – Бишкек: Педагогика, 2003. – 13 п.л. – Соавт. – Н. Ибраева.
32. Алгебра – 9, Учебник для школ Республики Казахстан-Алматы: «Мектеп», 2006.-10п.л. – Соавт.- А.Абылкасымова, А.Абдиев, С. Жумагулова.
33. Алгебра и начала анализа. Учебник 11 класса для школ Казахстана. – Алматы: «Мектеп», 2007.-12.п.л. Соавт.- А. Абылкасымова, А.Абдиев, С. Жумагулова.
34. «Математика – 3» для школ с русским языком обучения КР (авторы: И.Бекбоев, Н.Ибраева), Бишкек «Билим», 2006. – 14 п.л.
35. Опубликован существенно переработанный, обновленный учебник «Математика – 1» для кыргызских школ (авторы: И.Бекбоев, Н.Ибраева), Бишкек «Билим», 2006; 8 п.л.
36. Опубликован существенно переработанный, обновленный учебник «Математика – 5» для кыргызских школ (авторы: И.Бекбоев, и др), Бишкек «Билим», 2006. – 16,5 п.л.
37. Опубликован существенно переработанный, обновленный учебник «Математика – 6» для кыргызских школ (авторы: И.Бекбоев, и др), Бишкек «Билим», 2006. – 14 п.л.
38. Опубликован существенно переработанный, обновленный учебник «Геометрия: 7–9» для кыргызских школ (авторы: И.Бекбоев, А.Борубаев, А.Айылчиев), Бишкек «Билим», 2006. – 18 п.л.
39. Опубликован на русском, казахском, узбекском и уйгурском языках новый учебник «Алгебра – 7» для школ Казахстана. соавторы: Абылкасымова А., Абдиев А., Жумагулова З. Алматы «Мектеп», 2007. – 9,25 п.л.
40. Опубликован на русском, казахском, узбекском и уйгурском языках новый учебник «Алгебра и начала анализа» 11 класс для школ Казахстана. соавторы: Абылкасымова А., Абдиев А., Жумагулова З. Алматы «Мектеп», 2007. – 13,25 п.л.
41. Опубликован на русском, казахском, узбекском и уйгурском языках новый учебник «Алгебра – 5» для школ Казахстана. соавторы: Абылкасымова А.,

- Абдиев А., Жумагулова З. Алматы «Мектеп», 2007. – 21, 06 п.л.
42. Опубликовано на русском, казахском, узбекском и уйгурском языках новый учебник «Геометрия – 7» для школ Казахстана. соавторы: Абдиев А, Ж.Кайдасов. Алматы «Мектеп», 2007. – 6,5 п.л.
43. «Алгебра – 8» учебник для школ Казахстана и издан на 4х языках (русском, казахском, узбекском и уйгурском), соавторы: Абылкасымова А., Абдиев А., Жумагулова З. Алматы «Мектеп», 2008. – 10,5 п.л.
44. Опубликовано на 4х языках учебник «Геометрия – 9» для школ Казахстана, соавт. А.Абдиев, Ж.Кайдасов, Г.Г.Хабарова. 2009, 9 п.л.
45. Арифметические задачи с производственным содержанием (на киргизском языке). – Фрунзе: Киргизучпедгиз, 1958. – 3,75 п.л.
46. Арифметические задачи с производственным содержанием. – Фрунзе: Киргизучпедгиз, 1959. – 5, 25 п.л.
47. Алгебраические задачи с производственным содержанием. – Фрунзе: Киргизучпедгиз, 1961. – 3, 62 п.л.
48. Геометрические задачи с практическим содержанием. – Фрунзе: Киргизучпедгиз, 1962. – 5, 74 п.л.
49. Способы решения задач по элементарной математике (на кыргызском языке). – Фрунзе: Мектеп, 1968. – 20, 75 п.л. – Соавт. – Р. Усубакунов.
50. Систематизация решений задач по школьному курсу алгебры (учебное пособие на киргизском языке для студентов и слушателей подготовительных отделений высших учебных заведений). Часть I. – Фрунзе: Мектеп, 1976. – 14 п.л. – Соавт. – А.И. Тимофеев.
51. Систематизация решений задач по школьному курсу стереометрии (учебное пособие на киргизском языке для студентов и слушателей подготовительных отделений вузов). Часть III. – Фрунзе: Мектеп, 1982. – 11,6 п.л. – Соавт. – А.И. Тимофеев.
52. Систематизация решений задач по школьному курсу стереометрии (учебное пособие на киргизском языке для студентов и слушателей подготовительных отделений вузов). Часть III. – Фрунзе: Мектеп, 1982. – 11,6 п.л. – Соавт. – А.И.

Тимофеев.

53. Общий курс высшей математики для не физико-математических специальностей (учебное пособие для студентов вузов на киргизском языке). – Фрунзе: Мектеп, 1984. – 15 п.л.
54. Обучение математике в I– II классах (методическое пособие для учителей киргизской начальной школы). – Бишкек: Мектеп, 1993. – 8,0 п.л. – Соавт.– Н.И. Ибраева.
55. Обучение математике в I – IV классах (методическое пособие для учителей киргизской начальной школы). – Бишкек: Мектеп, 1993. – 10,0 п.л. – Соавт. – Н.И. Ибраева.
56. Изучение математики в 5–6 классах (на киргизском языке). – Бишкек: Педагогика, 2003. – 12 п.л. – Соавт. – А. Абдиев и др.
57. Изучение геометрии в 7–9 классах (на киргизском языке). – Бишкек: Педагогика, 2003. – 11 п.л. – Соавт. – А. Абдиев и др.
58. Изучение геометрии в 10–11 классах (на киргизском языке). – Бишкек: Педагогика, 2003. – 7 п.л. – Соавт. – А. Абдиев и др.
59. Алгебра – 9.Методическое руководство., Алматы.»Мектеп», 2006. – 7 п.л. Соавт. – А.Абылкасымова, А.Абдиев.
60. Алгебра и начала анализа – для 11 класса. Методическое руководство. Алматы – «Мектеп», 2007. – 8 п.л. Соавт.– А.Абылкасымова., А.Абдиев.
61. Алгебра – 8. Методическое руководство., Алматы. «Мектеп». 2008. – 4,8 п.л. Соавт. – А.Абылкасымова, А.Абдиев.
62. Алгебра – 7. Методическое руководство., Алматы. «Мектеп», 2007.- 4,3 п.л. Соавт. А.Абылкасымова, А.Абдиев.
63. Геометрия - 7. Методическое руководство., Алматы. «Мектеп», 2007.- 5,1 п.л. Соавт. А.Абдиев, Г.Калдыбаева.
64. Геометрия – 8. Методическое руководство., Алматы. «Мектеп», 2008.- 6 п.л. Соавт. А.Абдиев, Ж.Кайдасов.
65. Геометрия – 9. Методическое руководство., Алматы. «Мектеп», 2009.– 8,5 п.л. Соавт. А.Абдиев, Ж.Кайдасов.

III. Окуу-методикалык колдонмолор

66. Из опыта работы учителей математики, работающих по –липецкому методу (на киргизском языке). – Фрунзе: Киргизучпедгиз, 1963. – 4,4 п.л. – Соавт. – А.И. Тимофеев.
67. Развитие навыков самостоятельной работы учащихся на уроках математики (на киргизском языке). – Фрунзе: Киргизучпедгиз, 1964. – 6, 25 п.л. – Соавт. – А.И. Тимофеев.
68. Внеклассные работы по математике (на киргизском языке). – Фрунзе: Мектеп, 1967. – 10 п.л. – Соавт. – А.И. Тимофеев.
69. Математические олимпиады в Киргизии (на киргизском языке). – Фрунзе: Мектеп, 1973. – 12 п.л. – Соавт. – А.И. Тимофеев, Х.М. Халилов.
70. О дидактических требованиях к современному уроку (на киргизском языке). – Фрунзе: Мектеп, 1973. – 3,5 п.л. – Соавт. – А.И. Тимофеев.
71. Пути предупреждения неуспеваемости и преодоления второгодничества (опыт опережающего обучения сельской школы). – Фрунзе: Мектеп, 1975. – 2, 4 п.л. – Соавт.- А.Ф. Гречухин.
72. Программа для средней общеобразовательной школы. Базисный курс математики (проект). – Бишкек: Мектеп, 1993. – 2, 25 п.л. – Соавт. – М. Иманалиев, А. Абдиев.
73. Памятка автору школьного учебника. Рекомендована коллегией МОНИК КР. – Бишкек: Педагогика, 1999. – 0,8 п.л. – Соавт. – В.Л. Ким.
74. Главное в обучении – профессиональная компетентность педагога. – Бишкек: КАО, 2003. – 1,5 п.л.
75. Актуальные вопросы повышения квалификации, качества обучения в школе. Бишкек: КАО, 2003.-1 п.л.
76. Важнейшие вопросы определения содержания и технологии образования в структуре школьного учебника. – Бишкек: КАО, 2004. – 0, 75 п.л.
77. Памятка автору школьного учебника.– Бишкек: КАО, 2004. – 0, 9
78. Геометрия курсунун жаңы окуу китептердеги «таталыраак» маселелердин

чыгарылыштары (на кыргызском языке).-Бишкек, 2001., соавтор.-А.Айылчиев.-
3,0 п.л.

IV. Илимий жана илимий-методикалык макалалар

79. О некоторых трудностях решения задач по геометрии с применением тригонометрии. // Муг. жардам. – 1955. – № 4. – 0, 62 п.л.
80. О требованиях, предъявляемых к контрольным работам. //Муг. жардам. – 1956. – № 3. – 0, 5 п.л.
81. К вопросу о политехническом обучении на уроках арифметики. //Муг. жардам. – 1956. – № 10. – 0,62 п.л.
82. К методике решения арифметических задач. //Муг. жардам. – 1957. – № 7. – 0, 70 п.л.
83. Об измерительных работах на местности в V - VII классах средней школы (на киргизском языке). // Из опыта политехнического обучения в школах республики. – Фрунзе: Киргизучпедгиз, 1957. – 2,0 п.л.
84. О рациональном решении иррациональных уравнений. //Муг. жардам. – 1958. – № 1. – 0,62 п.л.
85. Вопросы изучения пределов в средней школе. //Муг. жардам. – 1958. – № 8. – 0,5 п.л.
86. К изучению иррационального числа в средней школе (на киргизском языке). //Вопросы преподавания математики в школе. – Фрунзе: Киргизучпедгиз, 1959. – 4, 0 п.л.
87. К методике преподавания арифметики в V классе по новой программе. //Муг. жардам. – 1959. – № 8. – 0,5 п.л.
88. О состоянии и мерах улучшения качества преподавания физики и математики в свете задач укрепления связи школы с жизнью (на киргизском языке). //Доклады, прочитанные на первом республиканском совещании учителей физики и математики. – Фрунзе: Киргизучпедгиз, 1961. – 1,5 п.л.
89. К вопросу изучения элементов математического анализа в средней школе (на киргизском языке). //К вопросу преподавания физики и математики. –

Фрунзе: Киргизучпедгиз, 1962. – 5,6 п.л.

90. Связь преподавания математики с жизнью. // Из опыта преподавания математики в школе. – Минск: Народная Асвета, 1964. – 0,8 п.л.

91. Об очередных задачах педагогических исследований. Учебно-воспитательное значение задач с практическим содержанием в обучении детей математике. // Тезисы докладов научно-теоретической конференции по вопросам развития народного образования и педагогической науки в Киргизской ССР. – Фрунзе: Мектеп, 1966. – 0,4 п.л.

92. Применение проблемного метода обучения при формировании начальных математических понятий у школьников. //Материалы II юбилейной межвузовской научной конференции по математике и механике, посвященной 20-летию Киргосуниверситета. – Фрунзе, 1971. – 0,2 п.л.

94. Некоторые вопросы методики педагогических исследований проблем трудового обучения и профориентационной работы в школе. // Тезисы докладов II Всесоюзной конференции руководителей и научных сотрудников НИИ педагогики (школ) союзных республик “Методы исследования проблем трудового обучения, трудового воспитания и профориентации” АПН СССР. Выпуск II. – Киев, 1973. – 0,3 п.л.

95. Проблемный подход – действенное средство активизации обучения. //Русск.яз. в кирг. школе. – 1973. - № 1-2. – 0,45 п.л.

96. За массовость и результативность факультативов (передовая). //Муг. жардам. – 1973. - № 3.- 0,4 п.л.

97. Закон, закрепляющий успехи и определяющий принципы развития. //Муг. жардам. – 1973. - № 6. – 0,3 п.л.

98. Главный ориентир – сельская школа. // Народное образование. – 1974. - № 4. – 0,25 п.л. – Соавт. – А.М. Борисовский.

99. Развитие математического образования в республике за пять десятилетий. // Эл агартуу. – 1974. - № 10. – 0,2 п.л.

100. Основные понятия теории множеств. // Эл агартуу. – 1974. - № 11. – 0,5 п.л.

101. В школах сельского района. // Народное образование. – 1975. - № 3. – 0,25

п.л. – Соавт. – А.М. Борисовский.

102. О современных требованиях к уроку (передовая). // Эл агартуу. – 1975. - № 5. – 0,3 п.л.

103. Комплексное использование средств наглядности при определении веса. // Эл агартуу. – 1975. - № 2. – 0,2 п.л. – Соавт. – П. Иманбеков.

104. О повышении квалификации. // Эл агартуу. – 1976. - № 9. – 0,3 п.л.

105. Программированное обучение. // Эл агартуу. – 1976. - №№ 8, 11.- 0,5 п.л.

106. Проблемное обучение. //Эл агартуу. – 1977. - № 8. – 0,4 п.л.

107. Использование графиков при решении уравнений, систем и неравенств. // Эл агартуу. – 1977. - № 4. – 0,8 п.л.

108. Дифференцированное обучение. // Эл агартуу. – 1977. - № 6. – 0,2 п.л.

109. Методы обучения. // Эл агартуу. – 1977. - №9. – 0,2 п.л.

110. Директора школ учатся. // Народное образование. – 1978. - № 5. – 0,2 п.л. – Соавт. – А.М. Борисовский.

111. Знания, их виды и функции. // Эл агартуу. – 1978. - № 2. – 0, 2 п.л.

112. Сущность теории поэтапного формирования умственных действий. //Эл агартуу. – 1979. - № 3. – 0,2 п.л.

113. Из опыта работы деканата ФПК по мобилизации слушателей к активной учебной деятельности. // Тезисы докладов Всесоюзного совещания по вопросам дальнейшего совершенствования работы ФПК директоров средних общеобразовательных школ. – Красноярск, 1979. – 0,12 п.л.

114. Об изучении понятий “Выражение” и “Тождественно равные выражения на множестве”. // Эл агартуу. – 1979. - № 7. – 0,45 п.л.

115. Содержание работы слушателей ФПК директоров Киргизского государственного университета имени 50-летия СССР. // Методические разработки по совершенствованию методов учебно-воспитательной работы профессорско-преподавательского состава гуманитарных факультетов Киргосуниверситета в свете решений XXV съезда КПСС. – Фрунзе, 1980. – 0,25 п.л.

116. Роль и место развивающего обучения в формировании личности

- школьника. // Обучение и воспитание на уроках физики и математики. – Фрунзе: Мектеп, 1980. – 0,12 п.л.
117. Педагогические меры предупреждения неуспеваемости школьников. // Эл агартуу. – 1980. - № 6. – 0,5 п.л.
118. Актуальные вопросы обучения руководителей школ на факультете повышения квалификации. // Проблемы повышения квалификации руководителей школ в системе курсового обучения. – Фрунзе: Мектеп, 1980. – 1,0 п.л.
119. Атеистическое воспитание. // Эл агартуу. – 1982. -№ 7. – С. 60-62.
120. О проблемном обучении в вузе. // Эл агартуу. – 1982. - № 8. – С. 43-46.
- 121.Флагман вузов республики. // Эл агартуу. – 1982. - №9.
122. Рабочая программа. // Эл агартуу. – 1983. - № 10. – С. 59-61.
123. Проведение практических занятий по управлению воспитательным процессом со слушателями ФПК руководителей школ. // Эл агартуу. – 1983. - № 12. – С. 48-51. – Соавт. – Т.И. Шумакова.
124. Развитие методики преподавания математики в республике. // Эл агартуу. – 1984. - № 10. – С. 51-56.
125. Алгебраическое число. Алгебраическое выражение. Алгебраическое уравнение. Алгебраическая функция. Техническое творчество детей. // Кыргыз совет энциклопедиясы (КСЭ): В 6 т. – Фрунзе, 1976. – Т. 1. – 0,1 п.л.
126. Идеал. Изоморфизм. Интерполяция. Формулы интерполяции. Интегральное исчисление. Интегральное уравнение. Инварианты. Инверсия. Необходимые и достаточные условия. Станция юных натуралистов. Станция юных техников. Область сходимости. // КСЭ: В 6 т. – Фрунзе, 1977. – Т. 2. – 0,5 п.л.
127. Иррациональное число. Иррациональное уравнение. Иррациональное выражение. Курсовая работа. Институт красной профессуры. Киргизский научно-исследовательский институт педагогики. Институт просвещения Киргизии. // КСЭ: В 6 т. – Фрунзе, 1978. – Т. 3. – 0,3 п.л.
128. Правила для учащихся. Учебный кинофильм. Кабинетная система

- обучения. Учебное оборудование. Учебный год. Учебные мастерские.
Ученическая производственная бригада. Педагогическая практика.
Педагогический опыт. Педагогический коллектив. // КСЭ: В 6 т. – Фрунзе, 1979. – Т. 4. – 1,0 п.л.
129. Сегмент. Сектор. Программирование. Языки программирования. Четная и нечетная функции. Корень. Извлечение корня. Поле. Политехническое обучение. // КСЭ: В 6 т. – Фрунзе, 1980. – Т. 5.- 0,5 п.л.
130. Трапеция. Формула трапеции. Триангуляция. Система счисления. Позиционная система счисления. Вычислительный центр. Отображение. Аксиомы непрерывности. Длина. Непрерывная дробь. // КСЭ: В 6 т. – Фрунзе, 1981. – Т. 6. – 1,2 п.л.
131. Молодой учитель: Проблемы становления. // Коммунист Киргизстана. – 1985. - № 7. – С. 78-81. 132. Принципы и задачи составления и совершенствования оригинальных учебников. // Эл агартуу. – 1985. - № 10. – С. 30-34.
133. Проблемы совершенствования обучения учащихся-киргизов родному и русскому языкам в свете задач реформы школы. // Тезисы докладов VIII Всесоюзного семинара-совещания руководителей и науч. сотрудников НИИ педагогики. – М., 1985. – С. 29-34.
134. Студентам вуза о формах и методах профориентационной работы среди учащихся. // Тезисы респ. науч.-прак. Конференции «Совершенствование практической подготовки будущих учителей». – Фрунзе: КГУ, 1985. – С. 43-44.
135. Некоторые проблемы и пути совершенствования обучения школьников – киргизов русскому языку. // Русский язык в нац. школе (АПН СССР). – М., 1986. - № 9.
136. Актуальные вопросы обучения шестилеток. // Эл агартуу. – 1986. - № 9. – С. 15-18.
137. К итогам восьмой республиканской конференции русистов. // Русский язык и литература в кирг. школе. – 1986. - № 2. – С. 20-23.
138. Эвристическая беседа. Эгоизм. // Эл агартуу. – 1986. - № 7. – С. 59-60.

139. Эстетика; эрудиция; эргономика; эклектика; экзамен. // Эл агартуу. – 1986. - № 8. – С. 54-56.
140. Развитие внимания учащихся. // Эл агартуу. – 1988. - № 10. – С. 60-63.
141. Развитие мышления учащихся в процессе обучения. // Эл агартуу. – 1987. - № 4. – С. 48-52.
142. Развитие педагогической науки в республике. // Эл агартуу. – 1987. - № 11. – С. 6-13.
143. Педагогическая способность учителя основа его творчества. // Эл агартуу. – 1988. - № 5. – С. 41-45.
144. Внимание – Конул (назар). // Эл агартуу. – 1988. - № 10. – С. 60-63.
145. За доброе имя учителя. // Коммунист Киргизстана. – 1988. - № 12. – С. 73-78.
146. Творческая работа – требование времени. // Вопросы преподавания математики и физики в условиях реформы школы. – Фрунзе, 1988. – С. 3-16.
147. Серия статей, опубликованных в центральном научном издании. // Кн.: Антология педагогической мысли Киргизской ССР, АПН СССР. – М.: Педагогика, 1988. – 1,0 п.л.
148. Развитие ленинской концепции народного образования. // Коммунист Киргизстана. – 1989. - № 9. – С. 17-24.
149. О перспективности регионального научно-педагогического образования. // Проблемы нац. непрерывного образования. (Материалы совещания Президиума АПН СССР с ведущими учеными Казахстана и Сред. Азии). – Алма-Ата, 1990. – С. 60-67.
150. Вопросы реализации политехнического принципа в обучении математике. // Доклад на Всесоюзных публичных академических чтениях кандидатов в действительные члены и члены-корреспонденты АПН СССР. – Москва, февраль, 1990. – 12. С.
151. Этнокультурная ориентированность в методике преподавания математики. // Школа 1992 года: обучение и воспитание через педагогику без границ. (Материалы международной конференции). – Италия, 1991. – С. – 213-220.

152. Серия статей, опубликованных в центральном научном издании «Математика». // Краткая энциклопедия (на кыргызском языке). – Бишкек, 1991. – 1,5 п.л.
153. Республиканская педагогическая наука на службе школы. // Эл агартуу. – 1991. - № 10. – С. 3-10.
154. Актуальные проблемы научного управления школой. // Эл агартуу. – 1991. – № 11. – С. 2-9.
155. Материнское образное слово – золотая колыбель (о роли родного языка в национально-культурном развитии кыргызского народа). // Русский язык и литература в школах Кыргызстана. – 1991. – № 4.– С. 26-31.
156. Становление и развитие системы повышения квалификации педкадров в Кыргызской Республике. // Эл агартуу. – 1995. - № 2. – С. 31-36. – Соавт. – Л.П. Кибардина.
157. Об актуальных вопросах претворения в жизнь программы «Кадров XXI века». // Эл агартуу. – 1996. - № 5-6. – С. 2-9.
158. Проблемы развития системы переподготовки и повышения квалификации педкадров Кыргызской Республики в современных условиях. // Тезисы докладов науч.-прак. Конференции «Новые технологии обучения в системе повышения квалификации педкадров». – Бишкек, 1996. – С. 3-4.
159. «Образование через культуру» (вступительное слово). // Материалы науч.-прак. Конференции. – Бишкек, 1996. – С. 20-22.
160. Национальный образовательный стандарт. // Русский язык и литература в школах Кыргызстана. – 1996. - № 1-2. – С. 1-5.
161. Мугалимдердин педагогикалык устаттыгын жогорулатуу. // Кн.: Национальная программа «Билим»: Состояние и перспектива образования в Кыргызской республике (материалы республиканского совещания работников образования, 31 мая 1996г.). – Бишкек: «Технология», 1996. – С. 38-43.
162. Определение главных факторов функционирования школ в горной местности. // Высокогорные исследования изменения и перспективы XXI в. (Материалы международной конференции). – Бишкек, 1997. –С. 518-520.

163. Актуальные вопросы гуманизации образования. // Русский язык и литература в школах Кыргызстана. – 1997. - № 1. – С. 1-6.
164. Вопросы профессиональной защищенности учителей. // Проблемы и перспективы развития педагогического образования в современных условиях (Материалы межд. науч. конф. Т. 1). – Бишкек, 1997. –С. 14-24.
165. Проблема переподготовки и повышения квалификации педагогических кадров в переходный период. // Материалы межд. науч.-прак. Конф. «Социально-экономические и правовые проблемы на современном этапе». – Бишкек, 1997. – Ч. III. – С. 55-62.
166. Пути формирования педагогических умений у студентов университета. // Материалы международной науч.-прак. конф. «Проблемы реализации программы кадры XXI века». – 1998. – С. 207-219.
167. Жаны муундагы келечек мектептин базалык муноздомолору жана азыркы мектептин ишинин мазмунун жанылоого коюлуучу талаптар жонундо. // Эл агартуу. – 1999. - №№ 3-4. – С. 1-13.
168. Вопросы общедидактических подходов к гуманизации и демократизации образования. // Время поиска – время перемен (из опыта авторской школы). – Бишкек: Фонд «Сорос-Кыргызстан», 1999. С. 6-23
169. Азыркы шарттагы окутуунун мазмуну менен технологиясына карата. (науч.-прак.журн. по проблемам образования). – Бишкек: Мектеп, 1999. – С. 14-20.
170. Учебник для юного кыргызстанца. // Материалы межд.науч.-прак. конф. «Проблемы обновления школьного образования. – Бишкек: 2000. – С. 12-20.
171. Проблема новой ориентации системы образования. //Материалы межд. науч.-прак. конф. «Качество школьного образования состояние, тенденции и перспективы». – Алматы: - 2000. – С. 24-34.
172. Учебник юного кыргызстанца. в XXI веке. // Русский язык и литература в школах Кыргызстана.- 2000. - № 1-2. – С. 1-11.
173. Проблемы новой ориентации системы образования. Теория и практика

- инновационного образования. // Кыргыз. институт образования. – 2000. – С. 117–126.
174. Проблемы проектирования нового содержания образования. // Материалы межд.науч.-практ. Конф. «Наука и образование в меняющемся мире» Ч. I. – Бишкек: - 2000. – С. 28-33.
175. Состояние и пути развития системы образования в Кыргыз. Респ. // Развитие образования в странах СНГ (сборник научных трудов), Москва. – 2000. – С. 117–158. – Соавт. – Л.П. Мирошниченко.
176. Вопросы разработки проекта применения образовательно=инновационной технологии в обучении и воспитании школьников. // Материалы юбилейной н/п конференции, посвященной 10 летию независимости КР, 5-летию КГНУ и 5-летию ИПМОП КГНУ. – Бишкек: – 2001. – 0,5 п.л.
177. Десятилетие пед.науки в Кыргызстане (1991-2000 г.г.) и перспективы ее развития. // Научно-методический журнал: Мир образования – образование в мире. – Москва, 2001. – № 1. – С. 45–71. – № 2. – С. 87–100.
178. Некоторые вопросы философии обучения и воспитания школьников. // Материалы м/н н/п конф.: «Образование в XXI веке: ценности и перспективы. – Бишкек: «Педагогика» 2001. – 1,5 п.л.
179. Полвека – Кыргызскому институту образования. //Журн. образование в Кыргызстане. – Бишкек: Педагогика, 2001. – № 1. – 1,5 п.л.
180. Особенности внедрения личностно-ориентированного обучения в школьную практику. // Материалы н/п.конф. «Совр. обр-ые технологии в системе повышения квал. педкадров» – Бишкек: – КИО, 2002. – 0,4 п.л.
181. Полвека Кыргызскому институту образования. // Материалы м/н н/п конф. «Образование в XXI веке: ценности и перспективы», посвященной 50-летию КИО. – Бишкек: “Педагогика”, 2001. – 1,2 п.л.
182. Цели и задачи стратегии развития образования. // Материалы м/н науч.-практ. конф: “Качество школьного образования: состояние, тенденции и перспективы”. – Алматы: – 2000. –С. 21-34.
183. Экологическое образование – требование времени. // Материалы Респ.

- науч.-практ. конф. “Экологическое образование для устойчивого развития Кыргызстана”. – Бишкек: - 2001. – С. 44-46.
184. Применение инновационно-образовательных технологий – основа пед. творчества. //Вестник Ошского госуниверситета//. – ОшГУ: 2001. - № 3. – С. 5-22.
185. Истоки развития педагогической науки в Кыргызстане. //Коллективная монография: из истории развития пед.науки в Кыргызстане//. – Бишкек: Педагогика, - 2003. – С. 7-33.
186. Профессиональная компетентность – основа качества пед. труда. //Материалы м/н н/практ. конф. “Новая школа – новый учитель”. – Бишкек: Фонд “Сорос-Кыргызстана”. – 2003, Выпуск – 1. – с. 83-93.
187. Преодоление непонимания учащимися учебного материала путем стимулирования и использования вопросов.//Сб: научных трудов Кокшетауского университета. – Кокшетау: - 2003. –С. 7-18.
188. Развитие логических рассуждений студентов при обучении фундаментальным понятиям математического анализа. //Вестник Нарынского гос.университета//. – г.Нарын: Журнал №4. – 2003. – С. 151-156. – Соавт. – А.Акматкулов.
189. Некоторые педагог. аспекты применения компьютерной техники в обучении. //тот же вестник №4 //.- 2003.-С.156-161.- Соавт. – А.Акматкулов.
190. Преодоление непонимания учащимися учебного материала путем использования проблемных вопросов //Вестник Иссыккульского университета. Выпуск 1. – Каракол: 2003. – С. 113-123. – Соавт. –С.Салыков.
191. Развитие математических способностей школьников – необходимое условие подготовки инженерно-технических кадров. //Материалы м/н н/п конференции “Проблемы преподавания естественно-научных дисциплин в школах и вузах Казакстана, СНГ и Германии”. Алматы: - 2004. –Т.1. С.81-86.
192. Поиск путей интеграции различных концептуальных подходов определения содержания школьного образования. Вестник КГНУ им.Ж.Баласагына наука и образования, Бишкек: - 2004. Серия 6, с.7-10.

193. Билим берүүнү модернизациялоонун стратегиялык концепциялары.
//Известия Кыргызской Академии образования, Бишкек: 2004. №1 с. 21-32.
194. Вопрос интеграции предметных знаний в создании учебников нового поколения.//Материалы м/н науч.практическая конференции. Астана: 2007.с.22-28.
- 195.»Содержание личностных качеств в предполагаемой (обобщенной) модели выпускника 12-летней школы» Известия КАО, 2008, №1.- с.13-24.
196. «Таалим-тарбиянын сегиз ачкычы», Известия КАО, 2008, №2.-с.16-22.
197. «Канткенде окуучу эркин, чыгармачыл жана жоопкерчиликтүү инсан боло алат?», Известия КАО, 2008.-стр.33-42.
198. «Каковы должны быть структурные элементы качественного учебника», Сборник: Материалы международного семинара по теме: «Комплексный подход к созданию и оценке качества учебников» Астана, 2008.-стр. 19-34.
199. Актуальные вопросы создания школьного учебника XXI века. Тезисы докладов Международного форума «Диалог языков и культур СНГ в XXI века». М.,2008.-стр.46-49.
200. Опубликованы 10 статьи в 1ом томе кыргызской шеститомной энциклопедии, изданной в 2006 году.
201. Основные направления трансформации процесса подготовки научных кадров в Европейских странах. Журнал. Высшее образование Кыргызской Республики.- Бишкек, №12, 2008., стр.7-14.
202. Усулдарды жаңылоо – турмуш зарылдыгы. Журнал. Шоокум-Бишкек, 2009, №3, стр.6-7.
203. Проблемы развития математических способностей школьников в суверенном Кыргызстане. Сборник материалов III конгресса Математиков Тюркского Мира, г.Алматы, 30-июня – 4 июля 2009, стр. 226.
204. Построение сечений многогранников.- Алматы «Атамур», 2009, - 6,0 п.л.- соавторы: А.Е.Абылкасымова, Л.С.Хахлова, З.А. Жумагулова.
205. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. (3-басылышы), - Бишкек: Бийиктик, 2011, 24 б.т.

206. Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы. – Бишкек: Бийиктик, 2011, 12 б.т. – Авторлош А.Алимбеков.
207. Математика – 4. Жалпы билим берүүчү орто мектептердин 4-кл үчүн окуу китеби. (оңдолуп, толукталып 2-басылышы). Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги бекиткен. Бишкек, Континент Print ЖЧКсында басылган, 2009, 11,5 б.т. Авторлошу Н.Ибраева.
208. Геометрия 10-11. Орто мектептин 10-11 класстары үчүн окуу китеби. (оңдолуп, толукталып 2-басылышы). Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги бекиткен. Бишкек, Континент Print ЖЧКсында басылган, 2009, 126.т. Авторлоштор: А.А.Бөрүбаев, А.А.Айылчиев.
209. Педагогика. Кыргыз педагогикасы энциклопедиялык окуу куралы аттуу китеп. Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору.-Бишкек, 2004., (7-76 беттер), 6 б.т.
210. Математика -2. Орто мектептин 2-классы үчүн окуу китеби. Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бекитилген.-Бишкек, «Учкун» ААК басмасы, 2011. Авторлошу Н.Ибраева. 9,5 б.т. Бул окуу китеби орус, өзбек, тажик мектептери үчүн которулуп 2011-жылы «Учкун» ААК басмаканасында басылып чыгарылган.
211. Математика – 2-класс. Мугалимдер үчүн методикалык колдонмо. – Бишкек, «Учкун» ААК басмасы, 2011. Авторлошу Н.Ибраева. 9,5 б.т. Бул методикалык колдонмо орус, өзбек, тажик мектептери үчүн которулуп 2011-жылы «Учкун» ААК басмаканасында басылып чыгарылган.
212. Математика иш дептери. Бишкек, «Учкун» ААК басмасы, 2011. Авторлошу Н.Ибраева. 2,0 б.т. Бул иш дептер орус, өзбек, тажик мектептери үчүн которулуп 2011-жылы «Учкун» ААК басмасында чыгарылган.
213. К вопросу формирования компетентности ученика в изучении геометрии. Журнал., Высшее образование Кыргызской Республики №1, март, 2011, стр. 54-59.
214. Кыргыз педагогикасынын жаралышы, калыптанышы жана өнүгүшү. Известия Кыргызской академии образования. №4, ноябрь, 2011г., стр. 14-20.

215. К вопросу модернизации содержания образования на культуролого-компетентностной основе. Известия Кыргызской академии образования. №4, ноябрь, 2011 г., стр. 26-29.
216. Бекбоев Исак Бекбоевичтин 90 жылдыгына арналган **«Улуттук баалуулуктардын жана инновациялык технологиялардын негизинде билим берүү системасын моделдештирүү»** аттуу эл аралык илимий-практикалык конференция. 31 январь 2020-жыл.
217. Ааламдашуу шартында Кыргыз Республикасындагы улуттук билим берүү системасынын көйгөйлөрү». Эл мугалими, КР УИА мүчө-корреспонденти, п.и.д., проф. И.Б. Бекбоевдин 85 жылдыгына арналган илимий-практикалык конференция. Бишкек, -2015. 8-9-октябрь. [131]
218. «Улуттук баалуулуктарга жана инновациялык технологияларга негизделген билим берүү системасын моделдөө». Эл мугалими, КР УИА мүчө-корреспонденти, п.и.д., проф. И.Б. Бекбоевдин 90 жылдыгына арналган илимий-практикалык конференция. Бишкек, -2020. 31-январь. [16]
219. “Санариптик трансформация шартында билим берүү системасын модернизациялоо”. Көрүнүктүү коомдук ишмер, КР эмгек сиңирген мугалими, п.и. д., проф. Ж. К. Каниметовдун 70- жылдыгына арналган эл аралык илимий-практикалык конференция Бишкек, 30.03.21 [132]